

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ЮРИДИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЯРОСЛАВА МУДРОГО
МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ФІЛЬЧАКОВА ЮЛІЯ ІГОРІВНА

УДК 343. 23

**ДИСЕРТАЦІЯ
ПОТУРАННЯ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННЮ ЗА
КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОМ УКРАЇНИ**

081 «Право»

08 «Право»

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ Ю. І. Фільчакова

Науковий керівник:

Тютюгін Володимир Ілліч,
кандидат юридичних наук, професор

Харків – 2025

АНОТАЦІЯ

Фільчакова Ю. І. Потурання кримінальному правопорушенню за кримінальним правом України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право». Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Міністерство освіти і науки України. Харків, 2025.

Дисертація є науковою працею, у якій вперше з моменту прийняття Кримінального кодексу України 2001 р., досліджуються питання потурання кримінальному правопорушенню, розглядаються його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, проводиться його відмежування від інших суміжних діянь, аналізуються питання кримінальної відповідальності за вчинення потурання. Авторкою роботи надані пропозиції та рекомендації з удосконалення чинного кримінального законодавства України та проекту нового КК України з урахуванням іноземного та міжнародного досвіду.

Перший розділ дисертації присвячено встановленню співвідношення таких понять як потурання кримінальному правопорушенню та сприяння його вчиненню, а також причетність до нього. Встановлено, що потурання є різновидом більш широкого поняття – сприяння кримінальному правопорушенню. Сформульовано поняття сприяння кримінальному правопорушенню, як умисна або необережна поведінка особи у формі дії або бездіяльності, яка об'єктивно створює потенційну або реальну можливість для готування/вчинення кримінального правопорушення іншою особою або забезпечує сприятливі умови для існування (функціонування) вже створених злочинних угруповань. Виділено такі форми сприяння кримінальному правопорушенню, як: 1) пособництво кримінальному правопорушенню; 2) створення умов або надання іншої допомоги для його вчинення за відсутності ознак пособництва, яке здійснюється шляхом: а) умисного створення умов для

вчинення кримінального правопорушення за відсутності двостороннього суб'єктивного зв'язку (взаємної поінформованості) між особами, яка вчиняє таке правопорушення і яка сприяє цьому; б) надання предметів (речовин), які використовуються іншою особою як знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення, за відсутності спільного умислу на його вчинення; в) надання допомоги в існуванні, функціонуванні і розвитку організованої групи або злочинної організації; г) незапобігання кримінальному правопорушенню; 3) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за відсутності спеціального обов'язку перешкодити його вчиненню; 4) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за наявності обов'язку, але відсутності реальної можливості перешкодити його вчиненню; 5) потурання кримінальному правопорушенню.

Надано характеристику ознак сприяння кримінальному правопорушенню. Сприяння кримінальному правопорушенню має місце за наявності двох різних осіб, які вчиняють самостійні діяння: а) одна вчиняє попереднє або супутнє діяння, яке виступає умовою для вчинення наступного кримінального правопорушення, а б) інша – вчиняє похідне кримінальне правопорушення. При сприянні кримінальному правопорушенню поведінка однієї особи: а) об'єктивно передує та створює сприятливі умови для подальшого вчинення кримінального правопорушення іншою особою (попереднє діяння) або б) супроводжує, тобто виступає як супутнє діяння, що створює сприятливі умови для продовження вчинення кримінального правопорушення, яке вже було розпочате іншою особою (супутнє діяння).

Залежно від наявності спільної домовленості між особами, одна з яких сприяє вчиненню, а інша вчиняє кримінальне правопорушення, таке створення умов може бути: а) заздалегідь обіцяним або б) заздалегідь не обіцяним. Суб'єктивне ставлення особи до сприяння кримінальному правопорушенню може бути як: а) умисним, так й б) необережним. У разі сприяння у формі умисного створення умов для вчинення іншою особою кримінального

правопорушення, за наявності спільної домовленості між цими особами, відповідальність настає за правилами інституту співучасті. За відсутності такої домовленості між зазначеними особами, та з них, яка сприяє вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, підлягає кримінальній відповідальності лише у разі, якщо за таке сприяння передбачена кримінальна відповідальність у відповідних статтях Особливої частини КК.

Встановлено, що кримінальна відповідальність за сприяння може бути як пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення іншою особою, так і не залежати від його вчинення. При цьому, окремі форми сприяння кримінальному правопорушенню, що вчиняються іншою особою, не є кримінально-караними.

Доведено, що потурання є одним із видів причетності до кримінального правопорушення, під якою пропонується розуміти умисне суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке хоча і сприяє вчиненню іншою особою кримінального правопорушення або його приховуванню, але не становить співучасті у ньому. Ознаками причетності визнаються: 1) вчинення двох кримінальних правопорушень різними суб'єктами; 2) причетне діяння завжди пов'язано із вчиненням кримінального правопорушення іншою особою; 3) причетне діяння (дія або бездіяльність) завжди пов'язано із конкретним кримінальним правопорушенням, яке вчиняється (здійснюється) або вчинено іншою особою; 4) між причетним кримінальним правопорушенням та тим, що вчинене або вчинене іншою особою, існує нерозривний зв'язок; 5) такий зв'язок носить зумовлюючий характер та характеризується темпоральною ознакою, зміст якої полягає в існуванні різної хронологічної послідовності вчинення цих діянь; 6) між поведінкою причетної особи та діянням особи, яка вчиняє кримінальне правопорушення, завжди відсутній спільний умисел на вчинення пов'язаного кримінального правопорушення – суб'єктивна спільність, тобто двосторонній суб'єктивний зв'язок; 7) причетність – це завжди умисна кримінально-протиправна

діяльність; 8) об'єкти кримінально-правової охорони, на які посягає причетне діяння та кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою, не завжди співпадають і можуть бути різними; 9) відповідальність особи, яка вчинила причетне діяння, та особи, що вчинила інше кримінальне правопорушення, завжди має самостійний характер.

У другому розділі формулюється визначення потурання та надається характеристика його об'єктивних та суб'єктивних ознак. Під потуранням пропонується розуміти умисне заздалегідь не обіцяне неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення особою, яка повинна була і могла перешкодити його вчиненню. Обґрунтовується, що потурання є «поліоб'єктним» суспільно небезпечним діянням, основним безпосереднім об'єктом якого є відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя, а обов'язковим додатковим об'єктом – суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода внаслідок вчинення іншого кримінального правопорушення, якому потурає особа, а також суспільні відносини, які виникають у сфері суспільно корисної діяльності, в якій було зайнято особу, що вчинила потурання.

Встановлено, що з об'єктивної сторони потурання: а) виявляється у бездіяльності особи; б) полягає у невиконанні встановленого нормативно-правовими актами або договором обов'язку у конкретній ситуації діяти певним чином та наявності реальної можливості здійснити відповідну поведінки; в) зміст такого обов'язку становить вимога припинити вчинення кримінального правопорушення за допомогою всіх наявних у розпорядженні особи засобів та можливостей; г) невиконання особою такого обов'язку протидіяти кримінальному правопорушенню, що готується або вчиняється іншою особою, сприяє безперешкодному продовженню його вчинення. Для визнання наявності об'єктивної сторони потурання у поведінці особи, необхідно встановити такі обставини, як: 1) існування умисного кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою і містить ознаки готування або

замаху; 2) нормативний акт або заснований на ньому договір, яким визначається компетенція відповідної особи; 3) коло повноважень – сукупність прав та обов’язків, якими наділяється особа відповідно до цього акту (договору); 4) конкретний вид обов’язку, який така особа не виконала, хоча повинна була його виконати у певному обсязі та в певний спосіб у конкретній ситуації; 5) наявність реальної можливості належним чином виконати цей обов’язок у цих конкретних умовах; 6) причини невиконання такого обов’язку та відсутність обставин, які б перешкоджали його виконанню.

Аргументовано, що суб’єктом потурання є особи, на яких на підставі закону, інших нормативно-правових актів або договору, покладений спеціальний обов’язок вживати заходи щодо протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються іншими особами.

Доведено, що з суб’єктивної сторони потурання вчиняється з прямим умислом. Зміст умислу при потуранні полягає у тому, що особа: 1) усвідомлює фактичні об’єктивно-суб’єктивні ознаки кримінального правопорушення, вчиненню якому вона повинна та може протидіяти; 2) усвідомлює суспільну небезпечність кримінального правопорушення, вчиненню якого вона не протидіє; 3) усвідомлює вид, зміст та спосіб вчинення тих дій, які вона зобов’язана та може вчинити у конкретній ситуації, для перешкодження (протидії) вчиненню цього кримінального правопорушення; 4) усвідомлює, що її бездіяльність створює сприятливі умови для безперешкодного продовження вчинення іншою особою кримінального правопорушення; 5) передбачає, що внаслідок її невтручання особа продовжить вчиняти це кримінальне правопорушення; 6) бажає утриматися від виконання покладеного на неї обов’язку протидіяти вчиненню кримінального правопорушення іншою особою. При цьому психічне ставлення до настання суспільно небезпечних наслідків від кримінального правопорушення, якому потурає особа, може містити ознаки як прямого так і непрямого умислу, а

також необережності. Проте, визначальним у суб'єктивній характеристиці потурання є психічне ставлення особи до власного діяння та кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, а не до можливих наслідків останнього.

У третьому розділі проаналізовано міжнародне та зарубіжне кримінальне законодавство. Встановлено, що у зарубіжному кримінальному праві відсутні єдині стандарти встановлення кримінальної відповідальності за потурання. Зокрема: а) окрема (загальна) норма про потурання міститься лише у КК деяких європейських країн, б) існують різні підходи до визначення кола кримінальних правопорушень, потурання яким є кримінально-карним діянням; в) наявні техніко-юридичні, а іноді й сутнісні особливості (розбіжності) у формулюванні (регламентації) об'єктивних та суб'єктивних ознак потурання; г) по-різному визначаються межі караності потурання.

Здійснено аналіз зарубіжного досвіду правової регламентації відповідальності військових командирів за воєнні злочини, вчиненні їх підлеглими. Встановлено, що імплементація Римського статуту МКС у практиці країн ЄС здійснювалась в різний спосіб: а) шляхом прийняття спеціального законодавчого акту, у якому відтворюються положення Римського статуту або б) шляхом внесення відповідних змін і доповнень до національного кримінального законодавства. У зарубіжному праві по-різному визначаються і суб'єктивні ознаки бездіяльності військового командування. У більшості країн ЄС відповідальність цих суб'єктів може наставати за наявності умисного або необережного ставлення до вчинення їх підлеглими воєнних злочинів. Але є країни, які відповідальність військового командування пов'язують лише із умислом щодо воєнних злочинів, які вчиняють їхні підлеглі. У кримінальному законодавстві деяких країн ЄС відповідальність військового командира не диференціюється залежно від його психічного (умисного або необережного) ставлення до вчинення підлеглими воєнних злочинів. Водночас, у цих КК містяться положення, згідно з якими суд

зобов'язаний під час індивідуалізації покарання враховувати при оцінці тяжкості злочину, вчиненого командиром, тяжкість та масштабність злочинів, які здійснили підлеглі, та ступень вини начальника. У ряді європейських КК у статтях, які передбачають відповідальність військового командування, не закріплено самотійної санкції. У відповідній статті лише наводяться ознаки протиправної поведінки, тоді як закон для визначення покарання відсилає до статті, у якій передбачена відповідальність виконавця або співучасника воєнного злочину. Водночас, у більшості зарубіжних КК за порушення військовим командуванням обов'язку по контролю за підлеглими передбачено у санкції відповідної статті самотійне покарання.

На підставі проведеного дослідження авторкою пропонується доповнити КК статтею 27¹ «Причетність до кримінального правопорушення», 396¹ «Потурання злочину», а також висловлено аргументи щодо доцільності виключення статті 31¹ із Загальної частини КК і доповнення Розділу XX Особливої частини КК спеціальною нормою про відповідальність військових командирів за воєнні злочини, вчинені підлеглими їм особами.

У дисертації використано теоретичну, нормативну та емпіричну базу. Нормативно-правову базу дисертації склали Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, Кримінальний кодекс України, кримінальні кодекси країн Європейського Союзу та країн-кандидатів до ЄС, кримінальне законодавство, яке діяло на території України до набуття нею незалежності. Теоретичною основою роботи виступили наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з кримінального права та процесу, кримінології, теорії права, філософії та дослідженнях з інших галузей юридичної науки. Емпіричну частину дисертації ґрунтується на 500 судових рішеннях (вироках та ухвал), постановлених судами України та внесеними до Єдиного державного реєстру судових рішень, постанови Верховного Суду України, правові висновки Верховного Суду з проблем тлумачення ознак потурання кримінальному правопорушенню.

На основі проведеного дослідження у науковій роботі сформульовано пропозиції та обґрунтовані висновки, які мають теоретичне та практичне значення. Отримані результати дослідження можуть бути використані: а) у *законотворчій діяльності* при розробці проєктів змін та доповнень до чинного кримінального законодавства України стосовно правового регулювання відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню; б) *правозастосовній діяльності* під час кримінально-правової кваліфікації потурання кримінальному правопорушенню та призначення покарання за його вчинення; в) *науково-дослідній діяльності* під час подальшого теоретичного дослідження проблем причетності до кримінального правопорушення та її видів; г) *навчальному процесі* при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право (Загальна частина)», «Кримінальне право (Особлива частина)» у вищих навчальних закладах, підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій.

Ключові слова: кримінальне право, кримінальна відповідальність, кримінальне законодавство, кримінально-правова норма, склад кримінального правопорушення, замах, протидія, перешкоджання, запобігання злочинності, правосуддя, причетність, потурання, суб'єкт кримінального правопорушення, співучасть, воєнні злочини.

SUMMARY

Filchakova Yu. I. Connivance of a criminal offense in the criminal law of Ukraine. – Qualifying scientific work on manuscript rights.

Thesis for the degree of Doctor of Philosophy in the speciality 081 "Law". Yaroslav Mudryi National Law University, Ministry of Education and Science of Ukraine. Kharkiv, 2025.

The dissertation is a scientific work which, for the first time since the adoption of the Criminal Code of Ukraine in 2001, explores the issues of criminal offence facilitation, examines its objective and subjective features, distinguishes it from

other related acts, and analyses the issues of criminal liability for facilitation. The author provides proposals and recommendations for improving the current criminal legislation of Ukraine and the draft new Criminal Code of Ukraine, taking into account foreign and international experience.

The first chapter of the thesis is devoted to establishing the correlation between such concepts as aiding and abetting a criminal offence and involvement in it. The author establishes that aiding and abetting is a variant of the broader concept of facilitating a criminal offence. The author formulates the concept of facilitating a criminal offence as intentional or negligent behaviour of a person in the form of action or inaction which objectively creates a potential or real opportunity for another person to prepare/perform a criminal offence or provides favourable conditions for the existence (functioning) of already established criminal groups. The author distinguishes the following forms of facilitating a criminal offence: 1) aiding and abetting a criminal offence; 2) creating conditions or providing other assistance for its commission in the absence of signs of aiding and abetting, which is carried out by: a) deliberate creation of conditions for committing a criminal offence in the absence of bilateral subjective connection (mutual awareness) between the persons committing and facilitating such an offence; b) provision of items (substances) used by another person as tools or means of committing a criminal offence in the absence of a common intent to commit it; c) assistance in the existence, functioning and development of an organised group or criminal organisation; d) failure to prevent a criminal offence; 3) failure to prevent the commission of a criminal offence in the absence of a special obligation to prevent its commission; 4) failure to prevent the commission of a criminal offence in the presence of an obligation but in the absence of a real opportunity to prevent its commission; 5) connivance in a criminal offence.

The author describes the features of facilitating a criminal offence. Facilitation of a criminal offence occurs in the presence of two different persons who commit independent acts: a) one commits a preliminary or concomitant act which serves as

a condition for committing a subsequent criminal offence, and b) the other commits a derivative criminal offence. When facilitating a criminal offence, the behaviour of one person: a) objectively precedes and creates favourable conditions for the further commission of a criminal offence by another person (previous act) or b) accompanying, i.e. acting as an accompanying act that creates favourable conditions for the continuation of a criminal offence that has already been initiated by another person (accompanying act).

Depending on the existence of a joint agreement between the persons, one of whom facilitates the commission of a criminal offence and the other commits it, such creation of conditions may be: a) promised in advance or b) not promised in advance. The subjective attitude of a person to the facilitation of a criminal offence may be either: a) intentional or b) reckless. In the case of assistance in the form of intentional creation of conditions for another person to commit a criminal offence, if there is a joint agreement between these persons, liability arises under the rules of the institute of complicity. In the absence of such an agreement between the said persons, the person who facilitates the commission of a criminal offence by another person shall be liable only if such assistance is subject to criminal liability under the relevant articles of the Special Part of the Criminal Code.

The author establishes that criminal liability for facilitation may be either related to the commission of a criminal offence by another person or may not depend on its commission. At the same time, certain forms of assistance to a criminal offence committed by another person are not criminalised.

It is proved that abetment is one of the types of involvement in a criminal offence, which is proposed to be understood as an intentional socially dangerous act (action or inaction) which, although related to a criminal offence committed or committed by another person, is not complicity in it. The signs of involvement are: 1) commission of two criminal offences by different entities; 2) an act of complicity is always connected with the commission of a criminal offence by another person; 3) an act of complicity (action or inaction) is always connected with a specific

criminal offence committed (committed) or committed by another person; 4) there is an inseparable link between the criminal offence of complicity and the one committed or committed by another person; 5) such a connection is predetermining and characterised by a temporal feature, the content of which is the existence of a different chronological sequence of these acts; 6) between the behaviour of the person involved and the act of the person committing the criminal offence, there is always no common intention to commit a related criminal offence - subjective commonality, i.e. a two-way subjective connection; 7) involvement is always an intentional criminal activity; 8) the objects of criminal law protection encroached upon by an involved act and a criminal offence committed by another person are not always the same and may be different; 9) the liability of a person who has committed an involved act and a person who has committed another criminal offence is always independent.

The second section defines the definition of abetment and describes its objective and subjective features. The author suggests that connivance is understood as intentional, not promised in advance, non-prevention of a criminal offence by a person who should and could have prevented its commission. The author substantiates that connivance is a "multi-object" socially dangerous act, the main direct object of which is relations in the field of administration of justice, and the mandatory additional object is social relations which suffer significant damage as a result of another criminal offence committed by a person who connives, as well as social relations arising in the field of socially useful activities in which the person who committed the connivance was employed.

The author establishes that from the objective side, connivance: a) is manifested in the inaction of a person; b) consists in the failure to fulfil the obligation established by legal acts or a contract to act in a certain way in a particular situation and the availability of a real opportunity to carry out the relevant behaviour; c) the content of such an obligation is a requirement to stop the commission of a criminal offence by means of all means and opportunities at the person's disposal; d) failure

by a person to fulfil such an obligation to counteract a criminal offence being prepared or committed. In order to recognise the existence of the objective side of the person's behaviour, it is necessary to establish the following circumstances: 1) the existence of an intentional criminal offence committed by another person and containing signs of preparation or attempt; 2) a regulatory act or an agreement based on it that defines the competence of the person concerned; 3) the scope of powers - a set of rights and obligations that a person is vested with in accordance with this act (agreement); 4) a specific type of obligation that such person has not fulfilled, although he or she should have fulfilled it to a certain extent and in a certain way in a particular situation; 5) the existence of a real opportunity to properly fulfil this obligation in these specific conditions; 6) the reasons for the failure to fulfil such obligation and the absence of circumstances that would prevent its fulfilment.

The author argues that the subject of connivance is a person who, on the basis of law, other regulatory legal acts or a contract, has a special obligation to take measures to counter criminal offences committed by other persons.

It is proved that from the subjective side, aiding and abetting is committed with direct intent. The content of the intent in the case of aiding and abetting is that a person: 1) is aware of the actual objective and subjective signs of a criminal offence which he/she should and can counteract; 2) is aware of the social danger of a criminal offence which he/she does not counteract; 3) is aware of the type, content and method of performing the actions that he/she is obliged and may perform in a particular situation to prevent (counteract) the commission of this criminal offence; 4) is aware that his/her inaction creates favourable conditions for the unimpeded continuation of the criminal offence by another person; 5) assumes that as a result of his/her failure to intervene, the person will continue to commit the criminal offence; 6) wishes to refrain from fulfilling his/her obligation to counteract the commission of a criminal offence by another person. At the same time, the mental attitude to the occurrence of socially dangerous consequences of a criminal offence facilitated by a person may contain signs of both direct and indirect intent, as well

as negligence. However, the determining factor in the subjective characteristic of abetment is the mental attitude of the person to his/her own act and the criminal offence committed by another person, and not to the possible consequences of the latter.

The third section analyses international and foreign criminal legislation. It is established that foreign criminal law does not have uniform standards for establishing criminal liability for facilitation. In particular: a) a separate (general) provision on facilitation is contained only in the Criminal Code of some European countries; b) there are different approaches to determining the range of criminal offences, facilitation of which is a criminal offence; c) there are technical and legal, and sometimes substantive features (differences) in the formulation (regulation) of objective and subjective signs of facilitation; d) the limits of punishability of facilitation are determined differently.

The author analyses the foreign experience of legal regulation of liability of military commanders for war crimes committed by their subordinates. It is established that the implementation of the Rome Statute of the ICC in the practice of the EU countries has been carried out in different ways: a) by adopting a special legislative act reproducing the provisions of the Rome Statute or b) by introducing appropriate amendments and additions to national criminal legislation. In foreign law, subjective signs of inaction of the military command are also defined differently. In most EU countries, these actors may be held liable if they are intentionally or recklessly involved in the commission of war crimes by their subordinates. However, there are countries that link the liability of military commanders only to intent in relation to war crimes committed by their subordinates. In the criminal law of some EU countries, the responsibility of a military commander is not differentiated depending on his mental (intentional or reckless) attitude to the commission of war crimes by his subordinates. At the same time, these CCs contain provisions according to which the court is obliged to take into account the gravity of the crime committed by the commander, the gravity and scale of the crimes

committed by subordinates and the degree of guilt of the commander when assessing the gravity of the crime committed by the commander. In a number of European CCs, the articles providing for the liability of military commanders do not enshrine an independent sanction. The relevant article only lists the signs of unlawful behaviour, while the law refers to the article that provides for the liability of the perpetrator or accomplice of a war crime to determine the punishment. At the same time, most foreign CCs provide for an independent punishment in the sanction of the relevant article for violation of the duty of control over subordinates by military commanders. Based on the study, the author proposes to supplement the CC with Articles 271 "Involvement in a criminal offence" and 3961 "Facilitating a crime", and also makes arguments for the expediency of excluding Article 311 from the General Part of the CC and supplementing Section XX of the Special Part of the CC with a special provision on the liability of military commanders for war crimes committed by their subordinates.

The theoretical, regulatory and empirical framework is used in this dissertation. The legal framework of the dissertation is based on the Constitution of Ukraine, international legal acts, the Criminal Code of Ukraine, criminal codes of the European Union and EU candidate countries, and criminal legislation in force in Ukraine before its independence. The theoretical basis of the work is the scientific works of domestic and foreign scholars in criminal law and procedure, criminology, legal theory, philosophy and research in other branches of legal science. The empirical part of the dissertation is based on 500 court decisions (verdicts and rulings) issued by the courts of Ukraine and entered into the Unified State Register of Court Decisions, resolutions of the Supreme Court of Ukraine, legal opinions of the Supreme Court on the issues of interpretation of the signs of criminal offence facilitation.

On the basis of the study, the research paper formulates proposals and substantiated conclusions of theoretical and practical importance. The findings of the study can be used: a) in lawmaking activities when drafting amendments and

additions to the current criminal legislation of Ukraine regarding the legal regulation of liability for aiding and abetting a criminal offence; b) in law enforcement activities in the course of criminal law qualification of aiding and abetting a criminal offence and imposition of punishment for its commission; c) scientific research activities in the course of further theoretical study of the problems of involvement in a criminal offence and its types; d) educational process in teaching the disciplines "Criminal Law (General Part)", "Criminal Law (Special Part)" in higher education institutions, preparation of textbooks, manuals, methodological recommendations.

Keywords: criminal law, criminal liability, criminal legislation, criminal law norm, elements of a criminal offense, attempt, opposition, obstruction, crime prevention, justice, involvement, connivance, subject of a criminal offense, complicity, war crimes.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:

1. Фільчакова Ю. І. Поняття потурання за кримінальним правом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 502–504.
2. Фільчакова Ю.І. Потурання як форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 1. С. 148 – 153
3. Korotiuk Oksana, Bogdanov Roman, Filchakova Yuliia, Zaporozhets Anastasia, Yesaulenko Pavlo, Ablamska Victoria. The category of violence in the theory of criminal law: the need for rethinking in legal doctrine and law enforcement. *Revista Juridica*. 2024. Vol. 1, no. 77. P.823-834.

Наукові праці, які відображають апробацію матеріалів дисертації:

1. Фільчакова Ю. І. Щодо співвідношення понять «сприяння» та «потурання» кримінальному правопорушенню у кримінальному праві України. *Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ірпінь, 31 березня 2023 року). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 319 – 323.
2. Фільчакова Ю. І. Особливості правового регулювання у країнах європейського союзу кримінальної відповідальності військових командирів за воєнні злочини, вчиненні підлеглими. *Кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту: європейські стандарти і українські реалії Європеїзація кримінального права України* : матеріали міжнар. наук. конф. (м. Харків, 19 груд. 2024 р.). Харків: Право, 2025. С. 326 – 329.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

1. Фільчакова Ю. І. Особливості кримінальної відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню у зарубіжному праві. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 6 (66). С. 161 – 166.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. Теоретико-правові аспекти потурання кримінальному правопорушенню.....	14
1.1. Потурання як форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення.....	14
1.2. Потурання як вид причетності до кримінального правопорушення.....	43
Висновки до розділу 1.....	57
РОЗДІЛ 2. Кримінально-правова характеристика ознак потурання.....	61
2.1. Об'єктивні ознаки потурання кримінальному правопорушенню.....	61
2.2. Суб'єктивні ознаки потурання кримінальному правопорушенню.....	100
Висновки до розділу 2.....	133
РОЗДІЛ 3. Кримінальна відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню.....	137
3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання кримінальної відповідальності за потурання.....	137
3.2. Кримінальна відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню за кримінальним законодавством України: сучасний стан та перспективи розвитку.....	159
Висновки до розділу 3.....	178
ВИСНОВКИ.....	182
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	191
ДОДАТКИ.....	220

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Одним із завдань сучасної кримінально-правової політики є попередження злочинності та забезпечення невідворотності відповідальності та покарання осіб, які вчинили кримінальні правопорушення. Успішне виконання цих завдань певним чином залежить і від своєчасного виявлення події кримінального правопорушення та притягнення винних до кримінальної відповідальності. Саме тому чинне кримінальне законодавство України послідовно дотримується підходу, згідно з яким відповідальності підлягають як особи, що безпосередньо вчинили кримінальне правопорушення, так й ті, які свідомо погодилися надати допомогу іншій особі у його вчиненні. Останні підлягають кримінальній відповідальності, перш за все, відповідно до кримінально-правових норм інституту співучасті. Водночас, особи, які хоча й не брали безпосередньої або опосередкованої участі у вчиненому кримінальному правопорушенні, тобто не були його співучасниками, але певним чином сприяли його вчиненню, також не повинні залишатися поза увагою закону про кримінальну відповідальність. Поведінці таких осіб також притаманний суспільно небезпечний характер. Шляхом приховування вчиненого кримінального правопорушення, неповідомлення про його готування або здійснення або шляхом свідомого неперешкоджання його виконанню, такі особи тим самим суттєво ускладнюють діяльність держави у сфері протидії злочинності, перешкоджають здійсненню правосуддя та притягненню винних до кримінальної відповідальності. Поведінка таких осіб у науці кримінального права та правозастосовній практиці отримала назву причетності до кримінального правопорушення, до видів якої належить і потурання вчиненню кримінального правопорушення.

Будучи видом причетності, потурання, на жаль, не отримало належної кримінально-правової регламентації та оцінки у чинному кримінальному

законодавстві України. Неоднозначно сприймається цей вид причетної поведінки й у кримінально-правовій науці, хоча йому притаманні власні ознаки, завдяки яким потурання відрізняється не тільки від співучасті у кримінальному правопорушенні, а й від інших форм причетності, таких як приховування кримінального правопорушення, неповідомлення (недонесення) про його вчинення, придбання майна, здобутого кримінально протиправним шляхом. Більше того, потурання є більш суспільно небезпечним діянням порівняно, навіть, з приховуванням кримінального правопорушення хоча б вже тому, що особа, яка його здійснює, не перешкоджає такому кримінальному правопорушенню, яке ще не доведено до кінця. Але незважаючи на це, потурання кримінальному правопорушенню, на відміну від його приховування, до сих пір не знайшло своєї повної і чіткої регламентації у чинному Кримінальному кодексі України.

Недостатня теоретична розробленість цього виду причетності та недосконалість законодавчої регламентації щодо відповідальності за його вчинення, призводять до того, що правозастосовна практика стикається з певними труднощами при встановленні ознак потурання у поведінці осіб та кваліфікації вчинених ними діянь. До того ж, у судовій практиці непоодинокими є випадки визнання потуранням діянь, які за своїми об'єктивно-суб'єктивними характеристиками не відповідають ознакам цього виду причетності до кримінального правопорушення. Виникають питання і при відмежування потурання від неповідомлення про вчинення кримінального правопорушення.

Потурання, як одна із форм сприяння кримінальному правопорушенню, будучи окремим видом причетності до його вчинення, має суспільно небезпечний характер, який обумовлений тим, що така поведінка особи сприяє безперешкодному вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, не перешкоджає реалізації його злочинному наміру, знижує ефективність виявлення та розкриття вчинених кримінальних правопорушень,

перешкоджає притягненню винних до кримінальної відповідальності, негативно впливає на рівень латентної злочинності, що загалом позначається і на якості здійснення правосуддя в країні. Отже, недооцінка суспільної небезпечності потурання кримінальному правопорушенню позначається на ефективності кримінально-правової охорони та превентивній функції кримінального законодавства.

Вагомий внесок у розроблення та розвиток теоретико-прикладних питань причетності до кримінального правопорушення, у тому числі й потурання, здійснили Л. М. Абакіна-Пілявська, Г. І. Баймурзін, А. С. Беніцький, І. А. Бушуєв, Г. Б. Віттенберг, Р. Р. Галіакбаров, П. І. Гришаєв, П. Ф. Гришанін, М. І. Ковальов, О. М. Лемешко, П. М. Панченко, Б. Т. Разгільдієв, В. Г. Смирнов, П. Ф. Тельнов, М. Х. Хабібুলлін, М. А. Шнейдер інші науковці. Втім, незважаючи на чисельність наукових досліджень, проблема потурання кримінальному правопорушенню не втратила свого дискусійного характеру та актуальності. Перш за все, це пов'язано з тим, що більшість з теоретико-прикладних досліджень здійснювалась ще за часи чинності Кримінального кодексу (далі – КК) УРСР 1960 року. У зв'язку з цим, висловленні у цих працях теоретичні погляди, ідеї та позиції, потребують критичного переосмислення з урахуванням положень чинного кримінального законодавства України, а також потреб та інтересів сучасного суспільства. Крім цього, неможливо не враховувати і того факту, що не всі дискусійні питання знайшли своє вирішення у цих наукових працях, а розгляд окремих аспектів переважно носив фрагментарний характер. Крім цього, впровадження у правову систему України ефективних заходів протидії злочинності, а також удосконалення вже існуючих, вимагає приділення більшої уваги до вивчення зарубіжного досвіду у сфері правової регламентації кримінальної відповідальності, у тому числі за потурання кримінальному правопорушенню. Це питання також не отримало належного висвітлення на теоретичному рівні. Саме тому перед наукою

кримінальної права постало завдання щодо поглибленого дослідження такого соціально небезпечного феномена, як потурання кримінальному правопорушенню, та окреслення напрямків подальшого вдосконалення національного кримінального законодавства з метою підвищення його ефективності у сфері протидії його вчиненню.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана відповідно до плану наукових досліджень кафедри кримінального права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого в межах цільової комплексної програми «Теоретичні проблеми ефективності кримінального законодавства України та практики його застосування» (номер державної реєстрації 0111U000959). Тема дисертації затверджена вченою радою Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого (протокол № 4 від 23 листопада 2021 р.).

Мета і завдання дослідження. Метою дисертації є отримання нових результатів у формі наукових висновків стосовно сутності, ознак та змісту потурання кримінальному правопорушенню, виявлення проблемних аспектів кримінально-правового регулювання відповідальності за його вчинення, а також надання обґрунтованих пропозицій та рекомендацій для їх вирішення.

Для досягнення зазначеної мети поставлені такі завдання:

- визначити об'єктивні та суб'єктивні ознаки потурання кримінальному правопорушенню;
- встановити відмінності потурання кримінальному правопорушенню від інших суміжних діянь;
- розкрити особливості правового регулювання кримінальної відповідальності за потурання країн Європейського Союзу та країн-кандидатів;
- встановити положення кримінального законодавства України, які стосуються вирішення питання про кримінальну відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню;

– виявити проблеми, що існують у чинному кримінальному законодавстві України стосовно кримінально-правового регулювання відповідальності за вчинення потурання;

– сформулювати пропозиції та рекомендації щодо удосконалення відповідних положень КК та окреслити перспективні напрямки подальшого реформування кримінального законодавства України стосовно відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню.

Об'єктом дослідження є кримінально-правові відносини, що виникають у зв'язку із потуранням вчиненню кримінального правопорушення.

Предмет дослідження є потурання вчиненню кримінального правопорушення за кримінальним правом України.

Методи дослідження. При підготовці дисертаційної роботи було використано такі методи наукового пізнання, як: 1) філософський (діалектичний) – при встановленні особливостей розвитку правових явищ в їх взаємозв'язку, єдності і протиріччях; 2) історико-правовий – при здійсненні ретроспективного аналізу особливостей кримінально-правового регулювання потурання в історії кримінального законодавства України; 3) догматичний – під час аналізу теоретичних підходів та формулювання визначення поняття потурання кримінальному правопорушенню, а також тлумаченні положень чинного законодавства і матеріалів судової практики; 4) системно-структурний – при дослідженні юридичних ознак потурання кримінальному правопорушенню крізь призму його системних зав'язків з іншими кримінально-правовими поняттями; 5) порівняльно-правовий – при встановленні тотожних та відмінних підходів кримінально-правового регулювання відповідальності за потурання за Кримінальним кодексом України та відповідними положеннями кримінальних кодексів країн Європейського Союзу та країн-кандидатів до ЄС; 6) емпіричний – при аналізі матеріалів судової практики.

Нормативно-правову базу дисертації становлять Конституція України, міжнародні нормативно-правові акти, Кримінальний кодекс України, кримінальні кодекси країн Європейського Союзу та країн-кандидатів до ЄС, кримінальне законодавство, яке діяло на території України до набуття нею незалежності.

Теоретичною основою роботи виступили наукові праці вітчизняних і зарубіжних вчених з кримінального права та процесу, кримінології, теорії права, філософії та дослідженнях з інших галузей юридичної науки.

Емпіричну частину дисертації склали 500 судових рішень (вироків та ухвал), постановлених судами України та внесеними до Єдиного державного реєстру судових рішень, постанови Верховного Суду України, правові висновки Верховного Суду з проблем тлумачення ознак потурання кримінальному правопорушенню.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є першим науковим дослідженням з моменту прийняття Кримінального кодексу України у 2001 р., яке стосується кримінально-правової характеристики потурання вчиненню кримінального правопорушення. До найбільш вагомих результатів, які розкривають зміст наукової новизни роботи та виносяться на захист, належать такі положення.

Уперше:

- запропоновано виокремлювати поняття сприяння кримінальному правопорушенню, під яким розуміється умисна або необережна поведінка особи у формі дії або бездіяльності, яка об'єктивно створює потенційну або реальну можливість для готування/вчинення кримінального правопорушення іншою особою або забезпечує сприятливі умови для існування (функціонування) вже створених злочинних угруповань;

- здійснено класифікацію форм сприяння кримінальному правопорушенню, до яких віднесено: 1) пособництво (співучасть) у вчиненні кримінального правопорушення; 2) створення умов або надання іншої

допомоги для вчинення іншою особою кримінального правопорушення за відсутності ознак пособництва у ньому, тобто шляхом: а) умисного створення умов для вчинення кримінального правопорушення за відсутності двостороннього суб'єктивного зв'язку (взаємної поінформованості) між особами, яка вчиняє таке правопорушення і яка сприяє цьому; б) надання предметів (речовин), які використовуються іншою особою як знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення, за відсутності спільного умислу на його вчинення; в) надання допомоги в існуванні, функціонуванні і розвитку організованої групи або злочинної організації; г) незапобігання кримінальному правопорушенню; 3) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за відсутності спеціального обов'язку перешкодити його вчиненню; 4) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за наявності обов'язку, але відсутності реальної можливості перешкодити його вчиненню; 5) потурання вчиненню кримінального правопорушення;

– доведено, що запобігання кримінальному правопорушенню полягає в усуненні умов та причин, що сприяють вчиненню кримінального правопорушення у майбутньому, а тому воно не може бути визнано проявом потурання кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою;

– сформульовані критерії відмежування потурання від інших форм сприяння кримінальному правопорушенню, до яких належать наявність спеціального обов'язку перешкодити вчиненню кримінального правопорушення та час, протягом якого такі обов'язки не виконуються;

– встановлено, що потурання є закінченим з моменту отримання особою достовірної інформації про готування або вчинення кримінального правопорушення і не вжиття заходів реагування на нього у тому обсязі та способі, що входять до повноважень особи;

– доведено, що суб'єктом потурання слід визнавати особу, яка виконує не тільки службові, а й професійні або інші спеціальні обов'язки, в силу яких

зобов'язана перешкоджати вчиненню кримінальних правопорушень з боку інших осіб (так звані, «спеціально зобов'язані особи»);

– запропоновано закріпити на законодавчому рівні поняття та види причетності до кримінального правопорушення шляхом доповнення КК статтею 27¹ «Причетність до кримінального правопорушення».

Удосконалено:

– визначення причетності до кримінального правопорушення, яка розуміється як умисне суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке хоча і сприяє вчиненню іншою особою кримінального правопорушення або його приховуванню, але не становить співучасті у ньому;

– визначення потурання, під яким розуміється умисне заздалегідь не обіцяне неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення особою, яка повинна була і могла перешкодити його вчиненню;

– зміст ознак, які характеризують об'єктивну сторону потурання, а саме: 1) існування умисного кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, яке містить ознаки готування або замаху; 2) нормативний акт або заснований на ньому договір, яким визначається компетенція відповідної особи; 3) коло повноважень, а саме сукупність прав та обов'язків, якими наділяється особа відповідно до цього акту (договору); 4) конкретний вид обов'язку, який така особа не виконала, хоча повинна була його виконати у певному обсязі та в певний спосіб у конкретній ситуації; 5) наявність реальної можливості належним чином виконати цей обов'язок у цих конкретних умовах; 6) причини невиконання такого обов'язку та відсутність обставин, які б перешкождали його виконанню.;

– зміст ознак, які характеризують суб'єктивної сторону потурання, які полягають у тому, що особа: 1) усвідомлює фактичні об'єктивно-суб'єктивні обставини кримінального правопорушення, вчиненню якому вона повинна та може протидіяти; 2) усвідомлює суспільну небезпечність кримінального правопорушення, вчиненню якого вона не протидіє; 3) усвідомлює вид, зміст

та спосіб вчинення дій, які вона зобов'язана та може вчинити у конкретній ситуації для того, щоб протидіяти (перешкодити) вчиненню цього кримінального правопорушення; 4) усвідомлює, що її бездіяльність створює сприятливі умови для безперешкодного продовження іншою особою вчинення кримінального правопорушення; 5) передбачає, що внаслідок її невтручання особа продовжить вчиняти це кримінальне правопорушення; 6) бажає утриматися від виконання покладеного на неї обов'язку протидіяти вчиненню кримінального правопорушення іншою особою.

Набули подальшого розвитку:

- наукова позиція, що потурання є «поліоб'єктним» суспільно небезпечним діянням. Його основним безпосереднім об'єктом є відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя, обов'язковим додатковим об'єктом – суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода внаслідок вчинення кримінального правопорушення, якому потурає особа, а також суспільні відносини, які виникають у сфері суспільно корисної діяльності, в якій було зайнято особу, що вчинила потурання;

- наукові підходи до визначення меж відповідальності та караності за потурання кримінальному правопорушенню, згідно з якими останнє не може передбачати більш сувору відповідальність, ніж встановлено у КК за кримінальне правопорушення, вчиненню якому не перешкоджає суб'єкт потурання;

- пропозиції щодо криміналізації потурання тяжкому або особливо тяжкому злочину шляхом доповнення КК статтею 396¹ «Потурання злочину»;

- напрямки подальшого вдосконалення кримінально-правового регулювання відповідальності військового командування за вчинення їхніми підлеглими воєнних злочинів, а саме висловлена пропозиція щодо доцільності виключення статті 311 із Загальної частини КК і доповнення Розділу XX Особливої частини КК спеціальною нормою про відповідальність військового командування за воєнні злочини, вчинені підлеглими особами.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання отриманих результатів та пропозицій у: а) *законотворчій діяльності* при розробці проєктів змін та доповнень до чинного кримінального законодавства України стосовно правового регулювання відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню; б) *правозастосовній діяльності* під час кримінально-правової кваліфікації потурання кримінальному правопорушенню та призначення покарання за його вчинення; в) *науково-дослідній діяльності* під час подальшого теоретичного дослідження проблем причетності до кримінального правопорушення та її видів; г) *навчальному процесі* при викладанні навчальних дисциплін «Кримінальне право (Загальна частина)», «Кримінальне право (Особлива частина)» у вищих навчальних закладах, підготовці підручників, навчальних посібників, методичних рекомендацій.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно з використанням останніх досягнень науки кримінального права. Сформульовані в роботі висновки, пропозиції та рекомендації обґрунтовано на підставі особистих досліджень автора. У роботі Korotiuk O., Bogdanov R., Filchakova Yu., Zaporozhets A., Yesaulenko P., Ablamska V. The category of violence in the theory of criminal law: the need for rethinking in legal doctrine and law enforcement. Revista Juridica Unicuritiba. 2024. Vol. 1, No. 77. Pp. 823-834 автором встановлено, що у практиці Європейського Суду з прав людини, одним із проявів насильства визнається потурання з боку владних інституцій домашньому насильству. Останнє розглядається як порушення статті 3 Конвенції (заборона катування), статті 8 (право на повагу до приватного та сімейного життя) Конвенції, а також статті 14 (заборона дискримінації) Конвенції. Автором аргументовано необхідність проведення подальших наукових досліджень з метою розробки дієвих заходів протидії потуранню насильству з боку правоохоронних органів.

Апробація матеріалів дисертації. Основні положення дослідження висвітлено у доповідях на науково-практичних заходах: міжнародна науково-практична конференція *«Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні»* (м. Ірпінь, 31 березня 2023 р.); міжнародна науково-практична конференція *«Кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту: європейські стандарти і українські реалії Європеїзація кримінального права України»* (м. Харків, 19 грудня 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Наукова робота складається зі вступу, 3 розділів, які містять 6 підрозділів, висновків, списку використаних джерел (256 найменування на 29 сторінках). Загальний обсяг дисертації – сторінки, з них основний текст – 190 сторінки.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ ПОТУРАННЯ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННЮ

1.1. Потурання як форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення.

Питання кримінальної відповідальності осіб, які хоча і не брали безпосередньої участі у вчиненні кримінального правопорушення як його виконавці чи інші співучасники, проте своєю поведінкою сприяли його здійсненню, має важливе значення для забезпечення ефективного виконання завдань, що поставленні перед кримінальним законодавством України. Всебічний захист суспільних відносин від протиправних посягань, зумовлює необхідність розробки та впровадження дієвих засобів протидії злочинності шляхом передбачення (встановлення) кримінальної відповідальності не тільки осіб, які безпосередньо заподіюють шкоду об'єкту кримінально-правової охорони, а й тих, які не беруть особисту участь у вчиненні такого посягання, проте своєю поведінкою створюють сприятливі умови для його вчинення іншою особою, тобто сприяють його здійсненню.

Кримінальний кодекс України (далі – КК) не містить поняття «потурання», проте закон вживає інше поняття – «сприяння» вчиненню кримінального правопорушення. Так, відповідно до ч. 5 ст. 27 КК пособником визнається особа, яка порадами, вказівками, наданням засобів чи знарядь або усуненням перешкод *сприяла* вчиненню кримінального правопорушення іншими співучасниками. У статтях Особливої частини КК передбачена кримінальна відповідальність за: вчинення діянь з метою *сприяння* збройній агресії проти України (ч. 3 ст. 111¹ КК); *сприяння* у проведенні або участь у злочинному зібранні (сходці) (ст. 255² КК); *сприяння* учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності (ст. 256 КК); *сприяння*

створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258³ КК); *сприяння* вчиненню терористичного акту (ст. 258⁴ КК); *сприяння* незаконному переправленню осіб через державний кордон України (ст. 332 КК) тощо.

Деякі науковці, зокрема В. О. Навроцький [112, с. 322], О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк [59, с. 229], *сприяння* кримінальному правопорушенню визнають окремим, самостійним видом причетності, поряд з потуранням кримінальному правопорушенню.

У зв'язку з цим постає питання щодо змісту поняття «*сприяння*» вчиненню кримінального правопорушення, можливих його форм, а також його співвідношення з поняттям «*потурання*», зокрема: чи можна визнавати потуранням кримінальному правопорушенню поведінку, зміст якої полягає у *сприянні* його вчиненню? Чи кожне *сприяння* кримінальному правопорушенню є потуранням його вчиненню? [206]

Згідно з тлумачним словником, «*сприяння, сприяти*» означає: позитивно впливати на що-небудь; створювати відповідні умови для здійснення, виконання чого-небудь; надавати допомогу в чому-небудь; бути причиною або наслідком виникнення, існування чого-небудь; створювати, викликати бажання виконувати яку-небудь дію; потурати кому-небудь [173, с. 601]. Звідси, ґрунтуючись на семантичному аналізі, можна дійти висновку, що потурання є проявом (лише одним із різновидів) *сприяння* вчиненню кримінального правопорушення. Але *сприяння* кримінальному правопорушенню є більш широким поняттям, ніж потурання, бо є. лише однією з його форм. У свою чергу *сприяння* кримінальному правопорушенню може набувати ознак як співучасті, так й причетності до кримінального правопорушення. Зокрема, саме такого висновку дійшов А. А. Вознюк, досліджуючи питання *сприяння* створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ч. 1 ст. 258³ КК) [36]. Схожу позицію займає і С. В. Хилюк, яка зазначає, що: «з урахуванням семантичного значення

слова «сприяння» та його смислового навантаження у положеннях Загальної частини КК під сприянням належить розуміти будь-яке створення умов для злочинної діяльності шляхом як дії, так і бездіяльності» [211].

На підставі зазначеного, можна зробити висновок, що *сприяння кримінальному правопорушенню – це створення умов для вчинення кримінального правопорушення іншою особою*. Очевидно, що таке створення умов припускає наявність *двох різних осіб*, які вчиняють самостійні діяння: а) *одна* вчиняє попереднє або супутнє діяння, яке виступає умовою для вчинення наступного (пов'язаного) кримінального правопорушення, а б) *інша* вчиняє похідне (пов'язане) кримінальне правопорушення. Отже, при сприянні кримінальному правопорушенню поведінка однієї особи: а) об'єктивно передуює та створює сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення іншою особою (*попереднє діяння*) або б) супроводжує, тобто виступає як супутнє діяння, яке створює сприятливі умови для продовження вчинення того кримінального правопорушення, яке вже було розпочате іншою особою (*супутнє діяння*). Залежно від узгодженості такого сприяння, тобто наявності (чи відсутності) спільної домовленості про його вчинення з виконавцем того кримінального правопорушення, вчиненню якого сприяють, таке створення умов може бути: а) заздалегідь обіцяним або б) заздалегідь не обіцяним.

Сприяння виступає певним зовнішнім фактором, серед іншого різноманіття об'єктивного світу, який об'єктивно створює сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Проте, суб'єктивне ставлення особи до створення таких сприятливих умов для вчинення кримінального правопорушення іншою особою, може бути різним, а саме: а) умисним або б) необережним. У зв'язку з цим можна виділити такі форми сприяння вчиненню кримінального правопорушення: 1) пособництво; 2) створення умов або надання іншої допомоги для вчинення кримінального правопорушення за відсутності ознак пособництва; 3) неперешкоджання

вчиненню кримінального правопорушення за відсутності спеціального обов'язку перешкодити його вчиненню; 4) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за наявності обов'язку, але відсутності реальної можливості перешкодити його вчиненню; 5) потурання кримінальному правопорушенню. Уявляється, що детальний аналіз зазначених форм сприяння кримінальному правопорушенню дозволить встановити ознаки, які притаманні саме потуранню кримінальному правопорушенню, а також надасть можливість окреслити коло тих, передбачених у КК суспільно небезпечних діянь, які за своїм змістом відповідають ознакам потурання кримінальному правопорушенню.

Пособництво як форма сприяння кримінальному правопорушенню.

Ця форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення полягає у наданні порад, вказівок, засобів чи знарядь іншим співучасникам вчинення кримінального правопорушення або в усуненні перешкод, а також заздалегідь наданій обіцянці переховати особу, яка вчинила кримінальне правопорушення, знаряддя чи засоби вчинення кримінального правопорушення, сліди кримінального правопорушення чи предмети, здобуті кримінально протиправним шляхом, придбати чи збути такі предмети або іншим чином сприяти приховуванню кримінального правопорушення (ч. 5 ст. 27 КК). Пособництво може вчинятися шляхом як дії, так й бездіяльності [134]. Особливість пособництва, вчиненого шляхом бездіяльності, проявляється у тому, що, як і для будь-якого прояву бездіяльності, така поведінка визнається кримінально протиправною за наявності сукупності трьох умов: а) на особу покладено спеціальний обов'язок діяти певним чином: б) існує реальна можливість виконати цей обов'язок у конкретних умовах; в) така бездіяльність має бути заздалегідь обіцяною. Як зазначає Р. С. Орловський, у деяких випадках заздалегідь надана обіцянка не протидіяти вчиненню кримінальному правопорушенню створює обумовлюючий зв'язок між діями пособника і суспільно небезпечним

наслідком, оскільки така заздалегідь надана обіцянка зміцнює рішучість виконавця вчинити кримінальне правопорушення. До цих випадків науковець відносить також заздалегідь обіцяне потурання кримінальному правопорушенню. Саме невиконання правового обов'язку (бездіяльність пособника) набуває обумовлюючого характеру у випадку, якщо: а) воно вчинено до моменту закінчення кримінального правопорушення, вчинюваного виконавцем; б) було необхідною умовою або істотно полегшило його вчинення [125]. Схожу думку висловлюють й інші вчені [50, с. 375; 181, с. 190]. Так, І. І. Митрофанов, А. М. Притула, зазначають, що: «Хоча закон нічого не говорить про обіцяне заздалегідь потурання злочину, воно також може виявлятися інтелектуальним пособництвом, коли між цією обіцянкою і вчиненням злочином є причинний зв'язок (зміцнення рішучості вчинити злочин)» [110, с. 75]. Дана теоретична позиція підтримується й судовою практикою. Напр., у вироку Заводського районного суду м. Дніпродзержинська було зазначено, що «потурання злочину виражається в тому, що особа, яка зобов'язана була і могла перешкодити вчиненню злочину, такому злочину не перешкоджає і злочин відбувається. Відповідальність за потурання, якщо воно було заздалегідь обіцяним, ... визначається законодавством як пособництво, тому що таке потурання є не що інше, як усунення перешкод вчиненню злочину чи сприяння приховуванню злочину (ч. 5 ст. 27 КК України)» [24].

Поділяючи загалом позицію щодо правової оцінки заздалегідь обіцяного неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення, а саме визнання такої поведінки пособництвом, все ж таки беззаперечно не можна погодитися з використаною термінологією. Видається, що термінологічно навряд чи правомірно використовувати у даному випадку словосполучення «заздалегідь обіцяне потурання», бо останнє – це окремий вид причетності до кримінального правопорушення, самостійний вид кримінально протиправної поведінки, якому притаманні власні, специфічні ознаки, за наявності яких таке

діяння відрізняється від інших видів причетності, а, тим більше, від співучасті (пособництва) у кримінальному правопорушенні.

Поняття – це така логічна форма (форма думки), в якій предмет відображається в його необхідних, загальних, істотних ознаках [103, с. 24]. Будь-яке поняття – це сукупність специфічних властивостей, істотних ознак, які притаманні певним предметам або явищам. Зміст поняття – такий елемент його структури, що відображає сукупність істотних і відмінних ознак, властивих предмету, явищу чи їх множині [103, с. 26]. Відсутність хоча б однієї ознаки, виключає наявність самого поняття.

Потуранням визнається поведінка, яка не відповідає ознакам співучасті, а отже не є пособництвом у кримінальному правопорушенні. Особливістю потурання є відсутність суб'єктивних ознак співучасті, а отже воно не може бути заздалегідь обіцяним. Наявність останньої ознаки в діяннях особи унеможлиблює визнання її поведінки потуранням. Уявляється, що при характеристиці пособництва у формі заздалегідь обіцяної бездіяльності, термінологічно виваженим є визнання останньої «заздалегідь обіцяним неперешкоджанням кримінальному правопорушенню», проте ніяк не «заздалегідь обіцяним потуранням», бо у протилежному випадку стирається грань між причетністю до кримінального правопорушення та співучастю у ньому.

Отже, сприянню кримінальному правопорушенню у формі пособництва притаманні власні об'єктивні та суб'єктивні ознаки. Об'єктивні ознаки пособництва полягають в особливостях темпоральної характеристики такої поведінки та зовнішньому прояві. Темпоральна ознака пособництва проявляється у тому, що дана форма сприяння може мати місце як до, так і в момент (під час) вчинення кримінального правопорушення. Воно може вчинятися як шляхом дії, так і бездіяльності. В останньому випадку бездіяльність у виді неперешкоджання кримінальному правопорушенню визнається пособництвом лише за умов, що на особу був покладений

спеціальний обов'язок протидіяти вчиненню кримінального правопорушення і у неї була реальна можливість виконати цей обов'язок. Пособництво можливо лише щодо конкретного кримінального припорошення. За цієї форми сприяння створюється реальна можливість вчинення іншою особою кримінального правопорушення. З суб'єктивної сторони ця форма сприяння вчиняється з умисною формою вини, тобто особа, усвідомлює, що своєю поведінкою сприяє конкретному кримінальному правопорушенню, яке вчиняється іншим співучасником, і бажає цього чи свідомо припускає. Водночас, таке сприяння є заздалегідь обіцяним, коли між особами, яка сприяє кримінальному правопорушенню, і яка його вчиняє, існує домовленість про спільне вчинення таких діянь.

Кваліфікація сприяння кримінальному правопорушенню у форму пособництва загалом повинна здійснюватися за правилами кваліфікації діянь співучасників, передбаченими у статтях 29, 30 КК. Натомість, зважаючи на ступень суспільної небезпечності кримінального правопорушення, вчиненню якому пособник сприяє, законодавець окремі види такого сприяння закріплює у статтях Особливої частини КК як окремі, самостійні склади кримінальних правопорушень, внаслідок чого кваліфікація таких діянь відбувається за правилами, передбаченими для діянь, вчинених виконавцем, тобто без посилання на ч. 5 ст. 27 КК (напр., ст. 110², 149, 255², 258², 258⁴, 258⁵, КК тощо). Так, на думку, Н. В. Невідомої та О. В. Шульженко ст. 110² КК є спеціальним складом кримінального правопорушення, що охоплює особливий вид пособництва, тому додаткова кваліфікація дій суб'єкта ще і за ч. 5 ст. 27 КК не потрібна (напр., це стосується діянь, передбачених статтями 109, 110 КК) [115, с. 103]. Поділяють цю точку зору й інші науковці [137]. Схожим чином вирішується питання кваліфікації діянь пособника у разі його сприяння вчиненню терористичного акту. Як зазначають О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк, у статтях 258², 258⁴, 258⁵ КК закріплені самостійні кримінальні правопорушення, що містять ознаки окремих різновидів підбурювання,

організації та пособництва у вчиненні терористичного акту, тобто діяння, які «обслуговують» останній [59, с. 665]. В. В. Середа та І. Р. Серкевич також вважають, що діяння, передбачені статтями 258¹, 258², 258⁴, 258⁵, це не що інше, як криміналізоване в самостійний склад кримінального правопорушення пособництво у терористичному акті [169, с.47] Аналіз дій, передбачених ч. 3 ст. 260 КК, дозволив А. А. Вознюк дійти висновку, що постачання не передбаченим законом воєнізованим або збройним формуванням зброї, боєприпасів, вибухових речовин чи військової техніки є матеріальним забезпеченням цих злочинних об'єднань, тобто функцією пособника [36, с. 240].

Отже, пособництво, як форма сприяння кримінальному правопорушенню, полягає в умисному створенні умов, наданні допомоги, неперешкоджанні конкретному кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою, за наявності домовленості про вчинення таких діянь між особами, яка сприяє кримінальному правопорушенню та його вчиняє. Така форма сприяння може передувати у часі вчиненню кримінального правопорушення, тобто виступати як попереднє діяння, але може і супроводжувати його вчинення, тобто мати ознаки супутнього діяння. При цьому з суб'єктивної сторони таке сприяння завжди вчиняється умисно, тобто особа усвідомлює, що створює сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення з боку іншої особи або не перешкоджає його вчиненню, та бажає сприяти таким чином.

Сприяння кримінальному правопорушенню шляхом створення умов або надання іншої допомоги для його вчинення за відсутності ознак пособництва. Цій формі сприяння кримінальному правопорушенню притаманні усі об'єктивні ознаки співучасті, проте відсутні суб'єктивні. Уявляється, що до такої форми сприяння кримінальному правопорушенню слід відносити випадки: 1) умисного створення умов для вчинення кримінального правопорушення за відсутності двостороннього суб'єктивного

зв'язку (взаємної поінформованості) між особами, яка вчиняє таке правопорушення і яка сприяє цьому; 2) надання предметів (речовин), які використовуються іншою особою як знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення, за відсутності спільного умислу на його вчинення; 3) надання допомоги в існуванні, функціонуванні і розвитку організованої групи або злочинної організації; 4) незапобігання кримінальному правопорушенню.

1. Умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення іншою особою за відсутності двостороннього суб'єктивного зв'язку між особами, яка вчиняє кримінальне правопорушення та сприяє його вчиненню. У теорії кримінального права під двостороннім суб'єктивним зв'язком при співучасті розуміється такий зв'язок між співучасниками, за якого організатор, підбурювач і пособник усвідомлюють кримінально протиправний характер не тільки свого особистого діяння, а і діяння виконавця, бажаючи діяти спільно з ним. Виконавець, у свою чергу, усвідомлює, що вчиняє кримінальне правопорушення спільно з іншими особами – співучасниками. Що стосується одностороннього суб'єктивного зв'язку, то він наявний у ситуації, за якої винна особа (фактичний виконавець) не усвідомлює про сприяння йому у вчиненні кримінального правопорушення з боку інших осіб, які за таких умов хоча об'єктивно (фактично) і сприяють його вчиненню, але не є його співучасниками. У науці кримінального права дану ситуацію пропонують йменувати поняттям «таємна співучасть» [59, с. 230].

У кримінально-правовій доктрині висловлювались різні думки з цього питання. Деякі науковці відстоювали можливість існування одностороннього суб'єктивного зв'язку при співучасті, інші – заперечували. Зокрема, можливість односторонньої згоди на вчинення кримінального правопорушення обґрунтовував М. С. Таганцев, спираючись на чинні наприкінці XIX ст. – початку XX ст. кримінально-правові положення, згідно з

якими співучастю визнавалась поведінка осіб, що діяли заздалегідь узгоджено або погодилися на вчинення кримінального правопорушення [184, с. 106].

А. Н. Трайнін вважав, що співучасть можлива і за відсутності взаємної поінформованості кожного співучасника щодо діяльності інших осіб, які приєдналися до нього. При цьому відсутність такої обізнаності можлива лише з боку виконавця, якщо він не усвідомлює, що до вчинення кримінального правопорушення його схилила або допомагає у його вчиненні інша особа. Водночас вчений заперечував існування співучасті у ситуації, якщо виконавець усвідомлює сприяння інших осіб, у той час як самі ці особи такого усвідомлення не мають [73, с. 264].

Ф. Г. Бурчак стверджував, що двосторонні суб'єктивні зв'язки необхідні лише при співвиконавстві, тоді як в інших випадках можливі як двосторонні, так й односторонній зв'язок. Вчений допускав існування співучасті при односторонньому суб'єктивному зв'язку, але за умови, якщо підбурювач знає, що схиляє виконавця до вчинення кримінального правопорушення, а пособник – що допомагає виконавцю здійснити його злочинний задум. Саме ця поінформованість підбурювача та пособника про кримінально протиправну діяльність виконавця та своєї ролі в ній свідчить, як вважав автор, про спільність їх дій, а отже, дозволяє говорити про співучасть. Навпаки, відсутність такої поінформованості у підбурювача або пособник виключає співучасть [14, с. 110-117].

Позиції необхідності визнання одностороннього суб'єктивного зв'язку дотримується і Г. В. Новицький, який зазначає, що «...проблема неадекватного сприйняття одностороннього зв'язку знаходить своє відображення у тих самих загальних аспектах сприйняття співучасті, що й проблема мінімальної кількості осудних співучасників. Це хибне розуміння передусім природи та призначення інституту співучасті» [117, с.45, 46.].

Як справедливо зазначає Р. С. Орловський, прихильники можливості існування співучасті при односторонньому суб'єктивному зв'язку

обґрунтовують відповідальність осіб за вчинене кримінальне правопорушення одним лише об'єктивним збігом розрізнених дій кількох осіб, що, в свою чергу, призводить до ігнорування принципу вини. Тим самим вони концентрують свою увагу на фігурі виконавця, при цьому фактично виводячи його за рамки інституту співучасті, допускаючи можливість непоінформованості його про кримінально протиправну діяльність інших осіб у вчиненні одного кримінального правопорушення [123, с. 111].

Слід зазначити, що як більшість науковців, так й судова практика [143] поділяють позицію про необхідність наявності саме двостороннього суб'єктивного зв'язку при співучасті, бо односторонній суб'єктивний зв'язок суперечить одній із найважливіших ознак співучасті, відповідно до якої, спільним при співучасті має бути не тільки діяння, а й умисел всіх співучасників [43, с. 20], [65, с. 44], [127, с. 198]; [161, с. 24]; [187, с. 52]; [214]. Наявність лише одностороннього зв'язку, зазначає О. О. Кваша, означала би відсутність змови, а отже, й відсутність співучасті [76].

Саме таке розуміння суб'єктивних ознак співучасті відтворено у ст. 26 КК, згідно з якої співучастю є *умисна спільна участь* декількох суб'єктів кримінального правопорушення у вчиненні *умисного* кримінального правопорушення. Отже, співучасть можлива лише за наявності двостороннього суб'єктивного зв'язку між співучасниками. У той же час наявність одностороннього суб'єктивного зв'язку в діянні особи, яка сприяє іншій у вчиненні кримінального правопорушення, ще не свідчить про неможливість притягнення її до кримінальної відповідальності за таке сприяння. Безумовно, відповідно до положень ст. 26 КК така суспільно небезпечна поведінка знаходиться поза межами інституту співучасті, але у КК міститься ціла низка статей, які передбачають відповідальність за прояви такої поведінки. Тобто, за наявності одностороннього суб'єктивного зв'язку особа, яка сприяє іншій у вчиненні кримінального правопорушення, може підлягати кримінальній відповідальності на загальних підставах. Так, ст. 110² КК

передбачає відповідальність за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону України. На думку М. А. Рубашенко, «диспозиція ч. 1 ст. 110² КК сформульована широко і охоплює собою, в тому числі, й фінансування зазначених в ній дій особою, яка перебуває в односторонньому суб'єктивному зв'язку з особою, дії якої фінансуються». Вчений вважає, що зважаючи на положення ст. 26 КК наявність такого зв'язку свідчить про відсутність ознак співучасті в кримінальному правопорушенні, передбаченому ст. 110 КК. У зв'язку з чим вчинення зазначеного у ч. 1 ст. 110² КК фінансування особою, яка перебуває в односторонньому суб'єктивному зв'язку з особою, дії якої фінансуються, виключає можливість конкуренції статей 110 і 110² КК, і підлягає кваліфікації лише за ст. 110² КК [165].

Уявляється, що схожим чином може бути вирішено питання і щодо кримінальних правопорушень, передбачених наприклад, статтями 111² КК (Пособництво державі-агресору), 114² КК (Несанкціоноване поширення інформації про направлення, переміщення зброї, озброєння та бойових припасів в Україну, рух, переміщення або розміщення Збройних Сил України чи інших утворених відповідно до законів України військових формувань, вчинене в умовах воєнного або надзвичайного стану) [246, 247], [136]; ст. 258⁴ КК (Сприяння вчиненню терористичного акту), 258⁵ КК (Фінансування тероризму).

Так, громадянку України було засуджено за ч. 3 ст. 114² КК, оскільки вона усвідомлюючи, що з початку збройної агресії РФ її спеціальні органи та їх представники ведуть розвідувальну діяльність, у т.ч. і з використанням можливостей різноманітних соціальних мереж, Інтернет-месенджерів, в т.ч. і «Telegram», будучи достовірно обізнаною про їх основний напрямок діяльності – збирання та накопичення інформації, щодо переміщення руху і розташування Збройних Сил України, чи інших утворених відповідно до

законів України військових формувань, з метою подальшої передачі такої інформації державі (РФ), що здійснює збройну агресію проти України – здійснювала збір та подальше поширення інформації про наслідки обстрілів м. Миколаєва та місця розташування, переміщення ЗСУ в цьому обласному центрі, в груповому чаті каналу (спільноти), так і безпосередньо серед його інших невстановлених на даний час учасників [24].

Така формі сприяння вчиненню кримінального правопорушення притаманні наступні об'єктивні та суб'єктивні ознаки. З об'єктивної сторони за темпоральною ознакою таке сприяння може здійснюватися як до, так і в момент (у процесі) вчинення кримінального правопорушення особою, яка сприяє у цьому. Тобто така поведінка може виступати як попереднє або супутнє діяння. З зовнішнього прояву така поведінка може полягати як у дії, так й в бездіяльності. При цьому зміст такого сприяння полягає у створенні реальних умов для вчинення конкретного кримінального правопорушення іншою особою. З суб'єктивної сторони така форма сприяння має місце лише за наявності умислу, бо особа, усвідомлює, що своєю поведінкою сприяє іншій особі у вчиненні конкретного кримінального правопорушення і бажає цього чи свідомо припускає. При цьому таке сприяння відбувається за відсутності домовленості (узгодженості дій) між особами, яка вчиняє кримінальне правопорушення і сприяє у цьому.

Отже, зазначена форма сприяння кримінальному правопорушенню полягає в умисному створенні умов або наданні допомоги для вчинення кримінального правопорушення іншою особою, за відсутності спільної домовленості про здійснення таких діянь між особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення та сприяє у цьому. Така форма сприяння може передувати у часі вчиненню кримінального правопорушення, тобто виступати як попереднє діяння, так і супроводжувати його вчинення, тобто мати ознаки супутнього діяння.

2. Надання предметів, які використовуються іншою особою як знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення, за відсутності спільного умислу на його вчинення. Особливість цієї форми сприяння полягає у тому, що між особами, яка вчиняє кримінальне правопорушення та сприяє у цьому, відсутній спільний умисел на його вчинення. Таке сприяння проявляється у наданні різного роду предметів особі, яка їх потім використовує як засоби або знаряддя для вчинення кримінального правопорушення. При цьому особа, яка надає такі предмети не усвідомлює, що вони можуть бути використанні для вчинення конкретного кримінального правопорушення. Безумовно, вона у загальних рисах може припускати, що ці предмети потенційно можуть бути використанні для протиправної діяльності тією особою, яка їх отримує, але у неї відсутнє усвідомлення у якому саме конкретному кримінальному правопорушенні вони можуть бути використані (напр., особа незаконне продає іншій вогнепальну зброю, яку покупець бажає використати для вчинення вбивства. Проте, особа, яка продає таку зброю, не усвідомлює цього факту).

Відповідно до ч. 5 ст. 27 КК одним із проявів пособницьких дій є надання засобів чи знарядь для вчинення кримінального правопорушення. Під наданням таких засобів або знарядь у теорії кримінального права розуміється надання будь-яких предметів (речей, документів, речовин тощо), що можуть полегшити підготовку або сам процес вчинення кримінального правопорушення. Такими предметами можуть виступати, наприклад, вогнепальна зброя, хімічні або радіоактивні речовини, наркотичні засоби, підроблені документи, транспортні засоби тощо. Ф. Г. Бурчак зазначав, що як знаряддя та засоби вчинення кримінального правопорушення можуть виступати будь-які предмети матеріального світу, що можуть допомогти (сприяти, полегшувати) виконавцю у вчиненні кримінального правопорушення. Навести вичерпний перелік їх неможливо, як неможливо прив'язати окремі засоби, надані пособником для вчинення певного

кримінального правопорушення. Напр., ключ (відмичка) може бути засобом проникнення у приміщення з метою крадіжки, вбивства або шпигунства тощо. Так само зброя може бути знаряддям вбивства, розбійного нападу, бандитизму, психічного насильства при зґвалтуванні тощо [14, с. 110-115]. У зв'язку з цим, необхідною умовою для визнання такого сприяння пособництвом, виступає наявність умислу у особи, яка передає такі предмети (речовини) для використання їх іншою особою при підготовці або під час вчинення конкретного кримінального правопорушення. Тобто зміст умислу пособника полягає у тому, що він усвідомлює суспільно небезпечний характер не тільки свого діяння, а також усвідомлює (хоча б в загальних рисах) об'єктивні та суб'єктивні ознаки того конкретного кримінального правопорушення, що буде вчинене іншою особою з їх використанням. У разі відсутності такого усвідомлення, як слушно зазначає Р. С. Орловський, поведінку особи, яка об'єктивно сприяє вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, неможливо визнати пособництвом у його вчиненні [126, с. 76]. У той же час за таке об'єктивне (фактичне) сприяння особа може підлягати кримінальній відповідальності, якщо у її поведінці містяться ознаки певного складу кримінального правопорушення, напр., передбаченого ст. 263 КК (збут вогнепальної зброї); ст. 307 КК (незаконний збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів); ст. 319 КК (незаконна видача рецепта на право придбання наркотичних засобів або психотропних речовин); ст. 358 КК (збут підроблених документів, печаток, штампів та бланків) тощо.

Отже, таке сприяння не є співучастю у кримінальному правопорушенні, але з підстав, передбачених законом, може містити ознаки самостійного кримінального правопорушення. Водночас, зважаючи на особливості певних предметів (речовин), їх надання може і не містити ознак кримінального правопорушення (напр., продаж незаборонених предметів побуту, які інша особа використовує для вчинення кримінального правопорушення). Втім,

якщо надання таких предметів іншій особі містить ознаки певного (окремого) складу кримінального правопорушення і особа, яка їх надає, усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння і бажає його вчинити, але не усвідомлює при цьому, що тим самим сприяє іншій особі у вчиненні конкретного кримінального правопорушення, вона не може бути визнана його співучасником (пособником).

З об'єктивної сторони за темпоральною ознакою ця форма сприяння може мати місце як до, так й в момент (у процесі) вчинення кримінального правопорушення іншою особою. За зовнішнім проявом вона полягає в активній поведінці (діях) особи, які виражаються у наданні предметів, які потім іншою особою використовуються в якості засобів або знарядь для вчинення кримінального правопорушення. За цієї форми об'єктивно створюються умови для вчинення іншою особою будь-якого кримінального правопорушення. При цьому такі умови створюють як реальну, так і потенційну можливість для вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Суб'єктивна сторона цієї форми сприяння з боку особи, яка надає такі предмети, характеризується відсутністю усвідомлення, що вона тим самим сприяє вчиненню конкретного кримінального правопорушення іншою особою, а також відсутності бажання здійснити таке сприяння. Саме тому, кримінальна відповідальність за такої форми сприяння настає у випадках, передбачених у КК, та незалежно від вчинення кримінального правопорушення іншою особою.

Таким чином, зміст цієї форми сприяння полягає у наданні особою предметів (речовин), які можуть бути використані іншою особою в якості знарядь або засобів для вчинення кримінального правопорушення, за відсутності не тільки спільного умислу між ними на його вчинення, а й взагалі відсутності у особи усвідомлення про подальше використання цих предметів з боку іншої особи. Така форма сприяння може передувати у часі вчиненню

кримінального правопорушення, тобто виступати як попереднє діяння, а може і супроводжувати його вчинення, тобто мати ознаки супутнього діяння.

3. Надання допомоги в існуванні, функціонуванні і розвитку організованої групи або злочинної організації. Така форма сприяння проявляється або в активних діях, або у бездіяльності з надання допомоги злочинним угрупованням в цілому, її підрозділам чи окремим учасникам, та полягає у забезпеченні самого факту існування, функціонування і розвитку таких об'єднань, можливості реалізації їх злочинних намірів. Згідно висновку Верховного Суду сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (організаційне чи інше сприяння) в розумінні ч. 1 ст. 258³ КК означає забезпечення відповідних умов для здійснення, створення або діяльності такого угруповання. Організаційне сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації може виявитися в різноманітних діях: допомога в підшукуванні осіб для терористичного об'єднання або в підготовці і проведенні певних заходів по згуртуванню терористів, упорядкуванню, узгодженні дій тих чи інших осіб для створення або діяльності терористичної групи (терористичної організації) тощо. Інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації – це різноманітні дії щодо забезпечення відповідних умов для створення чи діяльності терористичного об'єднання, які не охоплюються матеріальним та організаційним сприянням створенню або діяльності таких угруповань [140].

Особливість такого сприяння полягає у тому, що зазначена допомога надається вже створеній (існуючій) організованій групі чи злочинній організації, тобто, як зазначає С. В. Хилук, діяння особи, яка здійснює таке сприяння, причинно не зумовлюють створення та існування цих злочинних угруповань [211]. Цієї позиції дотримується й судова практика, про що свідчить постанова Верховного Суду від 17 березня 2020 року у справі №419/2586/18, у якій зазначено, що сприянням у діяльності терористичної

організації (ст. 258-3 КК) є допомога організації в цілому, її підрозділам чи окремим учасникам, призначена для забезпечення існування і розвитку організації, можливості реалізації злочинних намірів, які вони ставлять перед собою [141].

При цьому, як зазначає В. О. Навроцький, таке сприяння злочинним угрупованням не стосується вчинення конкретних посягань, що здійснюються організованою групою чи злочинною організацією, бо у протилежному випадку така допомога означатиме співучасть у відповідних кримінальних правопорушеннях [114, с. 806]. Схожу точку зору висловлює і І. Р. Серкевич [170, с. 147].

Кримінальна відповідальність за вчинення цієї форми сприяння передбачена, напр., у статтях 256, 258³, 258⁵, ч. 3 ст. 260 КК. Залежно від виду злочинної діяльності такого об'єднання та його структури (організована група або злочинна організація), закон пов'язує наявність відповідного складу кримінального правопорушення в діяннях особи із заздалегідь не обіцяним сприянням (ст. 256 КК) або незалежно від моменту надання такої обіцянки (статті 258³, 258⁵, ч. 3 ст. 260 КК). У той же час, якщо в Особливій частині у КК не передбачено самостійної статті за сприяння певним видам злочинних об'єднань, то відповідальність за заздалегідь обіцяне сприяння такому об'єднанню настає за правилами кваліфікації дій пособника. Так, В. О. Навроцький зауважує, що в разі, коли особа не виконує об'єктивної сторони нападу, а сприяє банді в інший спосіб (надає транспорт, переховує бандитів тощо), вона підлягає відповідальності як пособник бандитизму [115, с. 788].

Отже, цій формі сприяння кримінальному правопорушенню притаманні такі об'єктивні та суб'єктивні ознаки. З об'єктивної сторони за темпоральною ознакою таке сприяння надається вже створеному злочинному об'єднанню, тобто воно здійснюється в момент його існування, та не може передувати його створенню. Отже, така форма сприяння залежить від кримінально-

протиправної діяльності інших осіб, тобто тісно з нею пов'язана. Тому за відсутності останньої сприяння не може існувати. З зовнішньої сторони така поведінка може полягати або в діях, або у бездіяльності. З суб'єктивної сторони ця форма сприяння вчиняється за наявності прямого умислу, бо особа, усвідомлює, що своєю поведінкою сприяє існуванню, функціонуванню, розвитку організованих групі чи злочинній організації і бажає цього. При цьому таке сприяння може бути як заздалегідь обіцяним, так і заздалегідь не обіцяним.

Таким чином, зміст цієї форми сприяння кримінальному правопорушенню проявляється в умисних діяннях (діях чи бездіяльності), спрямованих на забезпечення існування, функціонування та розвитку вже існуючих злочинних об'єднань. Діяння особи за цієї форми сприяння супроводжує вчинення кримінального правопорушення іншого іншою особою, тобто виступає як супутнє суспільно небезпечного діяння.

4. Незапобігання вчиненню кримінального правопорушення. Будь-яке кримінальне правопорушення являє собою складний результат взаємодії двох груп чинників: а) якостей особистості, її асоціальних поглядів та установок та б) обстановки вчинення кримінального правопорушення, тобто конкретної об'єктивної життєвої ситуації, яка передувала вчиненню кримінального правопорушення [157, с. 67, 68]. Отже, не кожна людина, яка має асоціальні прояви особистості, схильна у будь-який момент вчинити кримінальне правопорушення. Для цього потрібен свого роду «поштовх», який би викликав остаточну рішучість вчинити суспільно небезпечне посягання. Таким поштовхом може стати і об'єктивна дійсність, а саме передкриміногенна ситуація, тобто система обставин, які передують кримінальному правопорушенню та виступають як зовнішній детермінант, що сприяє, спонукає до дії, виступає як привід до кримінального правопорушення.

Сама по собі передкриміногенна ситуація не виступає причиною вчинення кримінального правопорушення, а є лише його передумовою.

Категорія «умова». «передумова» тісно пов'язана з категорією «можливість» та її кількісним виразом «ймовірність». Умови не містять тих потенційних сил, які притаманні причинам, що породжують наслідок. Проте вони забезпечують дію (прояв) причини. Без умов, без взаємодії їх з причиною остання або не буде діяти, або не з'явиться. У разі наявності одних тільки умов можливість появи наслідку не перетворюється в реальну дійсність [157, с. 66].

Отже, окреме (конкретне) кримінальне правопорушення є наслідком впливу на особу різних криміногенних причин, умов і криміногенної ситуації. Причина проявляється в тому, що під її дією у цієї особи виникають готовність до вчинення протиправного діяння. Умова сприяє розвитку причини і внаслідок цього в особи виникає намір вчинити суспільно небезпечне діяння. Передкриміногенна ситуація, нарешті, викликає остаточну рішучість вчинити кримінальне правопорушення. Умови зовнішнього середовища накладаються на внутрішньо особистісні елементи суб'єкта кримінального правопорушення, а саме на психічні процеси і стани, що перебувають у постійній динаміці. Таке поєднання і взаємодія об'єктивного і суб'єктивного, соціального і психологічного в особі конкретної людини утворюють зміст механізму індивідуальної протиправної поведінки.

У кримінології за механізмом обумовлення об'єктивні ситуаційні умови, поділяються на а) нейтральні, б) ті, що мотивують та в) ті, що супроводжують, не заважають вчиненню кримінально протиправного діяння. До умов, що мотивують до вчинення кримінального правопорушення, науковці відносять, у тому числі, і недоліки організаційного характеру, які допомагають особам і з уже сформованою антисуспільною орієнтацією «технічно» здійснити злочинні наміри [157, с. 78]. Отже, недоліки в діяльності осіб, на яких покладено обов'язок запобігати кримінальним правопорушенням, можуть створювати так звану «передкриміногенну» ситуацію. Передкриміногенна ситуація не є причиною вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Ця обстановка полягає в об'єктивному створенні сприятливих умов

для вчинення суспільно небезпечного посягання з боку будь-якої особи у майбутньому. Така обстановка у деяких випадках впливає на іншу особу, створюючи поштовх для виникнення у неї наміру щодо здійснення протиправної поведінки, яка може містити ознаки певного кримінального правопорушення (напр., особа не здійснює належних перевірок щодо ввіреного майна, чим користуються зловмисники для викрадення такого майна; або надає дозвіл для управління транспортним засобом особі, які відповідно до чинного законодавства немає такого права, внаслідок чого остання здійснює дорожньо-транспортну пригоду тощо).

Так, вироком суду особу було засуджено за ч. 2 ст. 367 КК у зв'язку з тим, що обіймаючи посаду завідувача складом готової продукції та будучи службовою особою, у період часу з 01.02.2019 по 28.02.2019, неналежно виконував свої службові обов'язки щодо охорони ввіреного йому майна – спирту у спиртосховищі, а саме: не здійснював належних перевірок і замірів на спиртосховищі, не вчиняв належних дій щодо попередження та припинення незаконного відвантаження спирту з спиртосховища, внаслідок чого невстановленими особами здійснене незаконне відвантаження 2654 дал. спирту етилового зі спиртосховища, що призвело до нестачі спирту, яку виявлено у ході інвентаризації [30].

Іншим вироком особу було засуджено за ст. 287 КК за те, що вона, являючись володільцем технічно справного автомобіля, тобто особою, відповідальною за експлуатацію цього засобу, при його використанні у сфері дорожнього руху, всупереч вимогам п. 2.9 г) «Правил дорожнього руху» України, не переконався у наявності в особі_2 посвідчення на право керування транспортним засобом відповідної категорії та добровільно, шляхом усної згоди передав керування автомобілем останньому. Остання, не маючи відповідних навиків керування, та нехтуючи особистою безпекою і безпекою інших учасників руху, порушив правила дорожнього руху та виїхав на перехрестя, де допустив зіткнення з іншим автомобілем. Внаслідок дорожньо-

транспортної пригоди водій автомобіля, з яким відбулося зіткнення, від отриманих травм помер, а пасажирка цього автомобіля отримала тілесні ушкодження середньої тяжкості [28].

На думку А. С. Беніцького, «якщо халатне ставлення зазначених осіб до виконання своїх службових обов'язків призведе до того, що інша особа вчинить злочин, то має місце потурання злочину. У бездіяльності таких суб'єктів є ознаки злочинів, передбачених ст. 209-1, 364 або ст. 367 КК України» [8, с. 199]. Однак з такою позицією навряд чи можна погодитися, бо потрібно розмежовувати два види суспільно небезпечної поведінки: а) незапобігання кримінальному правопорушенню та б) потурання його вчиненню. Потурати означає не протидіяти чому-небудь [172, с.433]. У свою чергу «протидіяти» означає спрямовувати дію проти кого-, чого-небудь, діяти всупереч комусь, чомусь; спрямовуватися проти іншої дії (про дію) [173, с. 317]. Отже, можна зробити висновок, що потурати можна лише тому, що вже існує, тобто готується або вчиняється. Потурати тому, що не існує у реальній дійсності – неможливо. У свою чергу «запобігати» означає не допускати, заздалегідь відвертати що-небудь неприємне, небажане, тобто те, що може статися. Звідси, невиконання уповноваженою особою своїх службових обов'язків, яке призводить до створення сприятливих умов для вчинення іншою особою кримінального правопорушення у майбутньому, слід визнавати не потуранням кримінальному правопорушенню, а сприянням у формі незапобігання його вчиненню.

Запобігання та протидія кримінальним правопорушенням – це два види самостійних обов'язків, які покладаються на спеціально уповноважених осіб. Запобігання – це комплекс заходів щодо усунення сприятливих умов для можливого вчинення суспільно небезпечного посягання, тоді як протидія – це створення завад на шляху кримінального правопорушення, яке реально готується або вже вчиняється [218].

На думку М. Л. Грібова та А. М. Черняк запобігання – це превентивна діяльність щодо можливого вчинення кримінальних правопорушень. При цьому діяльність щодо припинення кримінального правопорушення вчені не відносять до категорії запобіжних (попереджувальних, превентивних) заходів. Адже виявлення (припинення) передбачає, що вчинення кримінального правопорушення вже розпочалося, відбувається (нехай, навіть, у формі готування або замаху), однак про це до певного часу не було відомо уповноваженим органам. У свою чергу припинення кримінальних правопорушень науковці розглядають як діяльність з перешкоджання вчиненню кримінального правопорушення, яке вже розпочалося (зокрема, перешкоджання готуванню, замаху – доведенню кримінального правопорушення до кінця) [48].

Розрізняються поняття «запобігання» та «протидія» і на законодавчому рівні. Так, аналіз положень Конституції України свідчить, що в Основному законі під «запобіганням» розуміється діяльність щодо недопущення кримінальних правопорушень. Зокрема, у ст. 29 Конституції України зазначено, що у разі нагальної необхідності запобігти злочинові чи його перепинити уповноважені на те законом органи можуть застосувати тримання особи під вартою як тимчасовий запобіжний захід. Відповідно до ст. 31 Конституції України у виняткових ситуаціях суд, з метою запобігти злочинові чи з'ясувати істину під час розслідування кримінальної справи, якщо іншими способами одержати інформацію неможливо, може обмежити право на таємницю листування, телефонних розмов, телеграфної та іншої кореспонденції. За ст. 34 Конституції України право на свободу думки і слова, на вільне вираження своїх поглядів і переконань може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам. Згідно зі ст. 39 Конституції України суд може обмежити право громадян на мирні мітинги, походи і демонстрації лише в інтересах національної безпеки та

громадського порядку – з метою запобігання заворушенням чи злочинам. Отже, в Основному законі України під запобіганням розуміється комплекс дій (заходів) щодо недопущення здійснення протиправної поведінки *лише у майбутньому*.

Розрізняються поняття «запобігання» та «протидія» й у інших нормативно-правових актах України. Так, відповідно до п. 18 ст. 23 Закону України «Про Національну поліцію» до повноважень нацполіції належить вжиття заходів для *запобігання* та *протидії* домашньому насильству або насильству за ознакою статі [155]. Запобігання та протидія визнаються різними, самостійними механізмами і у сферах боротьби з корупцією [150]; легалізацією (відмиванням) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванням тероризму та фінансуванням розповсюдження зброї масового знищення [149], з домашнім насильством [148]. Напр., у Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» *запобігання* домашньому насильству визначається як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на підвищення рівня обізнаності суспільства щодо форм, причин і наслідків домашнього насильства, формування нетерпимого ставлення до насильницької моделі поведінки у приватних стосунках, небайдужого ставлення до постраждалих осіб, насамперед до постраждалих дітей, викорінення дискримінаційних уявлень про соціальні ролі та обов'язки жінок і чоловіків, а також будь-яких звичаїв і традицій, що на них ґрунтуються. У той же час *протидія* домашньому насильству розглядається як система заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах,

та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки.

Розрізняються поняття «запобігання» та «протидія» і у міжнародно-правових актах. Про запобігання як недопущення вчинення суспільно небезпечних посягань йдеться, напр., у Європейській конвенції з прав людини [62]; Європейській конвенції про запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню. У цих міжнародних нормативно-правових актах до засобів *запобігання* цим негативним проявам протиправної поведінки відноситься, у тому числі криміналізація відповідних діянь. У той же час *протидії* діяльності транснаціональної організованої злочинності присвячена Конвенція ООН проти транснаціональної організованої злочинності [84]. У цьому документі під протидією розуміється припинення діяльності таких злочинних угруповань, створення перешкод для їх протиправної діяльності, притягнення до кримінальної відповідальності.

Звідси, якщо *запобігання* це заходи, спрямованні на недопущення появи (виникнення) чогось у майбутньому [221], [75], то *протидія* – це припинення того, що вже реально існує, розвивається, вчиняється, тобто, це процес реагування на кримінальне правопорушення, як явища об'єктивної дійсності, тобто таке, яке вже готується або вчиняється.

Отже, незапобіганню як формі сприяння кримінальному правопорушенню притаманні такі об'єктивні та суб'єктивні ознаки. З об'єктивної сторони за темпоральною ознакою таке сприяння передуює у часі вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Зміст поведінки особи полягає у невиконанні або неналежному виконанні покладеного на неї спеціального обов'язку щодо попередження суспільно небезпечних діянь, а саме виявлення та усунення обставин, які можуть сприяти їх вчиненню у

майбутньому. Така поведінка може полягати як у дії, так і бездіяльності. При цьому за цієї форми сприяння створюється лише можливість для вчинення кримінального правопорушення іншою особою. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за її наявності може наставати незалежно від вчинення кримінального правопорушення іншою особою. З суб'єктивної сторони така поведінка здійснюється за відсутності суб'єктивних ознак співучасті, тобто за відсутності домовленості про таке сприяння, а також за відсутності умислу на вчинення кримінального правопорушення іншою особою. В останньому випадку ставлення винної особи до вчинення кримінального правопорушення іншою особою може полягати виключно у необережній формі вини.

Уявляється, що до цієї форми сприяння можна віднести: порушення обов'язків щодо охорони майна (ст. 197 КК); умисне порушення вимог законодавства про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення (ст. 209¹ КК); випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів або інше порушення їх експлуатації (ст. 287 КК); службову халатність (ст. 367 КК); невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380 КК) тощо.

Неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за відсутності спеціального обов'язку полягає у бездіяльності особи, на яку не покладено спеціальний обов'язок протидіяти кримінальному правопорушенню. Така бездіяльність проявляється у тому, що особа не припиняє кримінальне правопорушення, яке вже вчиняється. У правовій літературі цю форму сприяння деякі науковці визначають, як потурання у широкому (кримінологічному) значенні [102, с. 6]. Втім, ця форма сприяння не є кримінальним правопорушенням, бо не містить ознак кримінально протиправної бездіяльності, тому що у особи відсутній спеціальний обов'язок перешкодити вчиненню кримінального правопорушення, припинити його вчинення. У той же час така поведінка може мати певне кримінально-правове

значення, зокрема для встановлення ознак відповідного складу кримінального правопорушення у діях особи, якій сприяють таким чином. Напр., її наявність враховується при кваліфікації незаконного заволодіння чужим майном. Так, як зазначають О. О. Дудоров, М. І. Хавронюк, якщо викрадення чужого майна здійснюється у присутності інших осіб, на неперешкоджання з боку яких винний розраховує з тих чи інших підстав (дружні чи родинні стосунки, усталена хибна практика на конкретному підприємстві тощо), вчинене кваліфікується як крадіжка, а не грабіж [59, с. 561, 562]. Поділяють цю точку зору й інші фахівці, зокрема, Ю. А. Дорохіна [57, с. 260].

Так, вироком суду Кролевецького районного суду Сумської області особу було засуджено за ч. 1 ст. 185 КК за те, що вона, діючи таємно та, сподіваючись на потурання зі сторони знайомої, з корисливих мотивів, підійшла до потерпілого, який спав на землі біля столу, неподалік від магазину, і викрала з його кишені гроші [26]. Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області засудив винного за ч. 3 ст. 185 КК, який користуючись тим, що за його злочинними діями ніхто, крім його знайомого, не спостерігає та не може чинити перешкоди, і розраховуючи на потурання знайомого через дружні стосунки, проник до приміщення гаража і заволодів майном потерпілого [27]. Аналогічну позицію займає й Верховний Суд, зазначаючи, що таємне викрадення майна має місце у разі, якщо заволодіння майном відбувається за відсутності будь-яких осіб (власників, очевидців, осіб, у володінні чи під охороною яких знаходиться майно), у присутності інших осіб, але непомітно для них, або вони у зв'язку з фізичними чи психічними особливостями були нездатні дати належну правову оцінку заволодінню майном, при розрахунку на *потурання* від інших осіб, чи коли інші особи переконані у правомірності дій винного [139].

Погоджуючись з такими судовими рішеннями, слід звернути при цьому увагу на некоректне використання терміну «потурання». Нажаль, використання у подібних ситуаціях поняття «потурання» не є поодиноким

випадком у судовій практиці. Проте таке неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, не містить ознак потурання. У цих ситуаціях має місце сприяння кримінальному правопорушенню за відсутності спеціального обов'язку протидіяти його вчиненню, але у жодному разі така поведінка не може визнаватися потуранням¹.

Отже, за темпоральною ознакою ця форма сприяння здійснюється в момент (у процесі) вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Сприяння такої особи кримінальному правопорушенню супроводжує вчинення останнього іншою особою, тому таке сприяння виступає як супутнє діяння. Таке сприяння здійснюється у форму бездіяльності, а саме особа не протидіє, не заважає вчиненню конкретного кримінального правопорушення з боку іншої особи. За цієї форми сприяння створюється реальна можливість для вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Таке сприяння не визнається кримінально протиправним діянням, бо не містить усіх ознак кримінально протиправної бездіяльності – на боці особи, яка сприяє кримінальному правопорушенню відсутній спеціальний обов'язок протидіяти його вчиненню, незважаючи на наявність у неї реальної можливості зупинити вчинення суспільно небезпечного посягання.

Неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за наявності обов'язку, але відсутності реальної можливості перешкодити його вчиненню, як форма сприяння кримінальному правопорушенню полягає у тому, що особа, на яку покладений спеціальний обов'язок припинити кримінальне правопорушення, не перешкоджає його вчиненню внаслідок відсутності у неї реальної можливості в конкретних об'єктивних умовах місця, часу й обстановки виконати цей обов'язок. Дана форма сприяння не тягне кримінальної відповідальності, бо така поведінка не відповідає ознакам кримінально протиправної бездіяльності. У той же час за цієї форми сприяння

¹ Детально див. розділ 2.

створюється реальна можливість для вчинення кримінального правопорушення іншою особою.

Потурання кримінальному правопорушенню є теж однією з форм (видом) сприяння вчиненню кримінального правопорушення іншою особою. Слово «потурання» походить від «потурати», що означає не перешкоджати кому-небудь робити щось недозволене, варте осуду; виконувати чийсь бажання, примхи; не протидіяти чому-небудь [172, с.433]. У свою чергу «перешкоджати» – це бути перепорою для чого-небудь, створювати завади, заважати, забороняти кому-, чому-небудь [171, с. 322]. Звідси, потурання можна визначити як нестворення завад, перепон, перешкод на шляху кримінального правопорушення, яке вже вчиняється. Отже, при потуранні кримінально протиправна поведінка розпочата однією особою не переривається, не зупиняється, тобто не зустрічає супротив з боку іншої особи. При потуранні особа не втручається у об'єктивний розвиток подій, який вже виник та існує (має місце, відбувається) завдяки поведінці іншої особи, тобто той, хто потурає, не зупиняє кримінальне правопорушення, що вже було розпочате та вчиняється іншою особою. Звідси випливає, що потурання, як одна з форм сприяння кримінальному правопорушенню, характеризується своїми, тільки йому притаманними об'єктивними та суб'єктивними ознаками, докладний аналіз яких буде здійснено у подальшому дослідженні на сторінках цієї роботи [205].

Таким чином, на підставі аналізу форм сприяння вчиненню кримінального правопорушення вбачається можливим запропонувати таке його визначення: **сприяння кримінальному правопорушенню** – це умисна або необережна поведінка особи у формі дії або бездіяльності, яка об'єктивно створює потенційну або реальну можливість для готування/вчинення кримінального правопорушення іншою особою або забезпечує сприятливі умови для існування (функціонування) вже створених злочинних угруповань.

1.2. Потурання як вид причетності до кримінального правопорушення.

Потурання кримінальному правопорушенню у науці кримінального права визнається одним з видів причетності до кримінального правопорушення, до якої традиційно також відносять: а) заздалегідь не обіцяне приховування кримінального правопорушення (ч. 6 ст. 27 КК); б) заздалегідь не обіцяне придбання, отримання, зберігання чи збут майна, одержаного кримінально протиправним шляхом (ст. 198 КК); в) неповідомлення про кримінальне правопорушення (ч. 7 ст. 27 КК) [15, с. 41], [44, с. 81], [49, с. 209-234], [187, с. 161-167]; [219, с. 88-96], [3, с. 10, 11], [118]. При цьому саме потурання кримінальному правопорушенню найбільш неоднозначно сприймається науковою спільнотою. У правовій науці по-різному визначаються його об'єктивні та суб'єктивні ознаки, а неодноразові пропозиції передбачити у КК спеціальну норму щодо потурання не знайшли відповідної підтримки ні на теоретичному, ні на законодавчому рівні [158, с. 49]. Уявляється, що причиною відсутності у чинному КК спеціальної норми про потурання кримінальному правопорушенню обумовлена дискусійністю ознак цього виду причетності на теоретичному рівні.

Незважаючи на те, що сучасне кримінальне законодавство не містить поняття потурання кримінальному правопорушенню, у попередніх нормативно-правових актах, що раніше діяли на території України, містилось не тільки поняття потурання, а й закріплювалось його визначення. Так, вперше поняття потурання з'явилося у Керівних засадах з кримінального права від 12 грудня 1919 р. (далі – Керівні засади)[164]. У ст. 24 цього документу зазначалось, що пособником визнається особа, яка безпосередньо бере участь у виконанні злочинного діяння, сприяє його вчиненню словом або ділом, порадами, вказівками, усуненням перешкод, приховуванням злочинця або

слідів злочину або *потуранням, тобто не перешкоджанням вчиненню кримінального правопорушення*. Отже, відповідно до Керівних засад потуранням визнавалась поведінка, яка полягала у неперешкоджанні вчиненню кримінальному правопорушенню. При цьому незалежно від наявності чи відсутності спільної домовленості про вчинення такого сприяння, така поведінка прирівнювалась до співучасті у формі пособництва. Крім цього юридичний обов'язок протидіяти вчиненню кримінальному правопорушенню покладался на усіх без винятку громадян, незалежно від їх правового статусу та роду діяльності.

Зовсім по-іншому визначались зміст та кримінально-правові наслідки потурання у КК УСРР 1922 [197], 1927 [89] років. Особливість цих нормативних актів полягала у тому, що у тексті безпосередньо поняття потурання не вживалось, проте в окремих статтях Особливої частини КК передбачалась відповідальність за неперешкоджання кримінальному правопорушенню [10, с. 200]. Так, за ст. 54¹ в КК УСРР 1927 року «в разі втечі або перельоту за кордон військовослужбовця, до повнолітніх членів його родини, якщо вони чим-небудь сприяли готованій або вчиненій зраді, або, хоча б знали про неї, але не довели про це до відома влади до винного застосовується позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією всього майна». Крім цього, у цих КК потурання вже не визнавалось співучастю у кримінальному правопорушенні, а коло осіб, на яких покладался юридичний обов'язок протидіяти вчиненню кримінального правопорушення, було суттєво звужено. Суб'єктами потурання визнавалися виключно службові особи, на яких безпосередньо і покладался такий обов'язок. Так, у ст. 99 КК УСРР передбачалась відповідальність за бездіяльність влади, а саме за невиконання особою дій, які вона, виходячи з обов'язків своєї служби, повинна була виконати, а також за неуважне ставлення до служби, тобто за недбайливе або несумлінне ставлення до покладених на неї службою обов'язків [89]. На думку Г. І. Баймурзіна таке

звуження суб'єктного складу потурання обумовлювалось стабілізацією політичної ситуації, подальшим укріпленням державного апарату, що свідчило про недоцільність покладення на усіх громадян правового обов'язку протидії злочинності [4, с. 19].

Ухвалення Кримінального кодексу УРСР 1960 року було ознаменовано певним посиленням відповідальності за потурання з боку службовою особи. Водночас, закон не передбачав спеціальної норми за потурання, проте відповідальність за потурання по службі могла наступити в рамках відповідальності за злочини більш загального характеру, а саме за такі злочини, як шкідництво (ст. 61), халатність (ст. 171), порушення статутних правил караульної служби, порушення статутних правил внутрішньої служби (п. д ст. 249) (п. в ст. 252); зловживання владою, перевищення влади і халатне ставлення до служби бездіяльність влади (ст. 254) [90].

У КК України 2001 р. поняття «потурання» також не вживається. Проте, в Особливій частині КК міститься низка статей, у яких передбачена кримінальна відповідальність за суспільно небезпечні діяння, які за своїми об'єктивно-суб'єктивними характеристиками відповідають ознакам потурання кримінальному правопорушенню. Натомість, незважаючи на відсутність у кримінальному законодавстві України поняття «потурання» кримінальному правопорушенню, воно міцно вкоренилося у теорії кримінального права та використовується для позначення певного виду суспільно небезпечної поведінки, якій притаманні свої особливі (специфічні) ознаки, хоча зміст останніх по-різному розкривається науковцями. Саме зважаючи на те, що чинне кримінальне законодавство не може бути надійним орієнтиром для розуміння цього виду причетності до кримінального правопорушення, необхідно звернутися до доктрини та правозастосовної практики, які стосуються цього питання.

Так, Р. Р. Галіакбаров під потуранням розумів умисне неперешкоджання підготовці, вчиненню або приховуванню кримінального правопорушення, у

разі, якщо винна особа повинна та могла вжити необхідні заходи щодо недопущення, припинення або викриття вчиненого діяння [44, с. 81, 82].

На думку П. Ф. Тельнова, потурання це бездіяльність особи, яка має можливість власними зусиллями чи за допомоги інших органів або громадян попередити кримінальне правопорушення, що вчиняється. На погляд цього автора, відповідальність за потурання може наставати виключно за наявності спеціального обов'язку щодо попередження вчинення кримінального правопорушення. Приватна особа може нести відповідальність лише за неповідомлення про факт вчинення кримінального делікту, якщо окрім потурання, вона ще не повідомляє про вчинення такого діяння. У той же час самотійним спеціальним видом потурання автор визнавав ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані [187, с. 164, 165].

М. Й. Коржанського потурання розглядає як неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення особою, яка зобов'язана була і могла перешкодити його вчиненню [92, с. 315].

О. М. Смушак під потуранням розуміє умисну заздалегідь не обіцяну бездіяльність особи, яка полягає в неперешкоджанні зобов'язаною особою або особою, яка має можливість вжити заходів по відверненню або припиненню готуванню або вчиненню злочину за можливості вчинення таких дій без шкоди для себе та інших осіб [176].

А. С. Беніцький вважає, що потурання кримінальному правопорушенню це заздалегідь не обіцяне умисне невиконання службовою особою покладеного на неї обов'язку щодо запобігання або перешкоджання вчиненню злочину іншою особою (особами) за наявності реальної можливості його виконати [8].

Л. М. Абакіна-Пілявська виділяє загальне поняття «потурання» та його вид – «службове потурання». Під потуранням авторка розуміє «умисне заздалегідь не обіцяне не перешкоджання достовірно відомому злочину, що

готується або вчиняється у випадках, коли потурач повинен був і міг йому перешкодити». У свою чергу службове потурання визначає як «умисне або необережне заздалегідь не обіцяне неперешкодження достовірно відомому злочину, що готується або вчиняється у випадках, коли службова особа повинна була і могла йому перешкодити» [3, с. 10, 11].

О. М. Лемешко розглядає потурання у широкому та вузькому значеннях. На думку вченого, потурання кримінальному правопорушенню в широкому (соціально-кримінологічному, публіцистичному) аспекті означає бездіяльність як спеціального, так і загального суб'єкта, що виражається в невиконанні обов'язку припинення або запобігання правопорушенням взагалі, створенні умов для їх вчинення. Потурання у вузькому, власне кримінально-правовому сенсі, на думку автора, означає тільки бездіяльність спеціально зобов'язаного суб'єкта, яка полягає у невиконанні обов'язку щодо припинення кримінального правопорушення. В останньому випадку науковець визнає потурання «самостійним різновидом причетності до злочину, який вчиняється спеціальним суб'єктом, котрий не виконав правовий обов'язок припинити підготовлюваний або вчинюваний попередній злочин». Отже, на думку дослідника, потурання кримінальному правопорушенню – це умисна бездіяльність спеціально зобов'язаної особи (похідний злочин), яка не припиняє вчинення злочину (попередній злочин) іншою особою (особами) [103, с. 25, 32].

Оцінюючи наведені позиції, слід зазначити, що чітка визначеність та однозначність термінології є важливішим принципом криміналізації. Саме тому при окресленні ознак певного кримінально протиправного діяння уявляється недоцільним вживати поняття «у широкому та вузькому значеннях».

За філософським словником поняття це: а) спосіб розуміння та абстрактного уявлення результатів пізнання певної предметної галузі через усвідомлення істотних характеристик її об'єктів; б) форма мислення, що

характеризується відображенням закономірних відношень та властивостей об'єктів у вигляді думки про їхні загальні та специфічні ознаки. Ознаки, які включаються в поняття, становлять його зміст. Поняття, відображаючи сутність, поглиблюють знання людини про навколишню дійсність, а отже виступають засобом пізнання істини [203, с. 497]. Звідси, визначення ознак поняття «потурання» сприяє не лише з'ясуванню його змісту, а й встановленню особливостей даного виду суспільно небезпечної поведінки. Крім того, у зв'язку з існуванням різних позицій щодо розуміння поняття «потурання» вважаємо, що теоретична розробка загального поняття «потурання» кримінальному правопорушенню та чітке визначення його ознак, як і будь-якого іншого кримінально-правового поняття, дозволить не тільки окреслити його принципові відмінності від суміжних понять, а саме інших форм причетності до кримінального правопорушення та співучасті в ньому, а й сприятиме певною мірою процесу пізнання ознак конкретних складів кримінальних правопорушень, виступатиме теоретичним підґрунтям для подальшого розвитку кримінального законодавства в частині протидії іншим проявам такої суспільно небезпечної поведінки засобами кримінально-правового характеру, а також сприятиме правильному застосуванню кримінального закону у правозастосовній діяльності. Таким чином, розробка загального поняття «потурання» кримінальному правопорушенню не є самоціллю, а має важливе як теоретичне, так й практичне значення.

Потурання є формою сприяння кримінальному правопорушенню. У той же час воно також є самостійним видом іншого, більш широкого поняття – причетності до кримінального правопорушення. Зважаючи на співвідношення родового та видового понять, можна зробити висновок, що потуранню мають бути притаманні як специфічні видові особливості (ознаки), так і родові ознаки причетності до кримінального правопорушення.

У правовій літературі причетність до кримінального правопорушення визначається по-різному. Так, М. О. Шнейдер розглядав причетність як

діяльність особи, яка не брала участі у вчинюваному кримінальному правопорушенні, втім певним чином пов'язана із вчиненням останнього, проте не є сприянням його вчиненню та не перебуває з ним у причинному зв'язку [219, с. 88]. Основні відмінності причетності від співучасті науковець вбачав у тому, що причетність: а) не спричиняє суспільно небезпечного результату та б) не є умовою вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Схожого погляду на причетність дотримувався і П. Ф. Тельнов [187].

На думку П. І. Гришаєва, поведінка причетних осіб завжди пов'язана із злочинною діяльністю третіх осіб. При цьому причетна поведінка не перебуває і не може бути причиною злочинного наслідку, що настав у результаті діяльності третіх осіб. А також причетна особа в окремих випадках може навіть не знати про вчинення кримінального правопорушення до його закінчення. Отже, в такому випадку між вчиненням делікту виконавцем та поведінкою причетної особи відсутній не лише причинний, а й винний зв'язок [49, с. 201–205].

Г. І. Баймурзін в якості необхідних об'єктивних ознак причетності визнавав створення внаслідок такої діяльності реальної можливості настання суспільно небезпечного наслідку в вигляді дійсного перешкоджання своєчасному попередженню кримінального правопорушення або його розкриття та покарання винного. Діяльність, яка хоч і виникає у зв'язку з вчиненням кримінальним правопорушенням, але не здатна створити реальну можливість настання суспільно небезпечних наслідків, не може, на думку вченого, бути об'єктом кримінально-правового дослідження [4, с. 67].

В. О. Навроцький, говорячи про причетність, виділяє такі її ознаки: а) має власну об'єктивну сторону, а саме ознаки діяння, передбачені в Особливій частині КК; б) охоплює собою низку посягань, кожне з яких передбачене окремою кримінально-правовою нормою; в) така поведінка пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення іншою особою; г) кримінальне правопорушення, щодо якого має причетність, уже вчинений

іншою особою або є достовірно відомим, підготовлюваним або вчинюваним (предикатне кримінальне правопорушення); г) відсутній причинний зв'язок між поведінкою причетної особи та вчиненим кримінальним правопорушенням д) причетність завжди умисна діяльність [199, с. 418, 419].

Аналіз наведених позицій свідчить, що в основному усі вони зводяться до перерахування основних відмінних ознак причетності з метою відмежувати її від співучасті у кримінальному правопорушенні або до перерахування її видів. При цьому, виділяючи такі види причетності, як неповідомлення про вчинення кримінального правопорушення та потурання останньому, науковці заперечують існування причинного зв'язку між причетністю та вчиненим кримінальним правопорушенням. При цьому деякі автори взагалі наголошують на тому, що причетність це суспільна небезпечна поведінка, яка не тільки не є причиною настання суспільно небезпечного наслідку, а й навіть не є його умовою. У той же час висловлюються й інші погляди на ознаки причетності та її співвідношення з потуранням. Так, Б. Т. Разгільдієв дійшов висновку, що потурання, як невиконання юридичного обов'язку перешкодити вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, має обумовлюючий характер, у зв'язку з чим бездіяльність такої особи перебуває у причинному зв'язку із злочинним результатом делікту, якому сприяють. [158, с. 46-48]. Проте, оскільки сама причетність не перебуває у причинному зв'язку із вчиненим кримінальним правопорушенням, то потурання не є видом останнього. Проте, такий погляд викликає певні заперечення.

Слово «причетність» походить від «причетний», тобто такий, що має безпосереднє відношення до якої-небудь справи або до когось. [173]. Отже, причетність до чогось – це пов'язаність кого-, чого-небудь із кимось або чимось. У свою чергу зв'язок – це співвідношення між різними факторами, явищами, подіями, тощо, яке засновано на їх взаємозалежності і взаємообумовленості. Зважаючи на лексичне значення, можна зробити висновок, що причетність до кримінального правопорушення – це суспільно

небезпечна поведінка особи, яка перебуває у обумовленому зв'язку із кримінальним правопорушенням, вчиненим іншою особою. У той же час для наявності взаємообумовленості та взаємозалежності послідовність явищ, подій значення не має. Для такого зв'язку визначальним є об'єктивна залежність однієї події від іншої, а не їх суворо визначена послідовність. У зв'язку з цим причетною до кримінального правопорушення може виступати суспільно небезпечна поведінка, яка має безпосередній зв'язок із кримінальним правопорушенням, яке вчиняється іншою особою. Така поведінка може мати місце як до або в момент вчинення пов'язаного з нею кримінального правопорушення, так і після нього. У першому випадку причетність проявляється у виді потурання або неповідомлення про вчинюване кримінальне правопорушення, тим самим причетність виступає в якості сприятливої умови для вчинення кримінального правопорушення іншою особою. У другому – як раз кримінальне правопорушення вчинене однією особою виступає умовою для виникнення інших видів причетності, а саме неповідомлення про вже вчинене кримінальне правопорушення, його приховування, придбання майна, здобутого кримінально-протиправним шляхом.

Причетності до кримінального правопорушення притаманні такі ознаки, які дозволяють відмежувати цей вид суспільно небезпечної поведінки від інших кримінально-протиправних діяння, а саме співучасті та сприяння кримінальному правопорушенню за відсутності ознак причетності до його вчинення.

1. Причетність як суспільне небезпечне явище завжди має місце у разі вчинення двох кримінальних правопорушень різними суб'єктами. Ці діяння об'єктивно та суб'єктивно є самостійними і не об'єднуються в спільну діяльність для досягнення єдиного (спільного) кримінально протиправного результату [95, с. 509].

2. Причетність завжди пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення іншою особою. Наявність цієї ознаки обумовлюється особливостями об'єкта кримінально-правової охорони, на який посягає причетне діяння. Така поведінка передусім заподіює шкоду суспільним відносинам у сфері діяльності держави щодо запобігання, протидії та розкриття кримінальних правопорушень. Ці суспільні відносини регулюються державою шляхом покладання: а) юридичного обов'язку на спеціально уповноважених осіб щодо запобігання та протидії вчиненню кримінального правопорушення або б) юридичного обов'язку, покладеного на будь-яку особу, не створювати своєю поведінкою перешкод роботі правоохоронних органів та органів правосуддя щодо розкриття кримінального правопорушення та притягнення винних до кримінальної відповідальності. Порушення такого обов'язку виступає підставою для притягнення до кримінальної відповідальності виключно за умови вчинення іншою особою кримінального правопорушення. Отже, існування причетності залежить, обумовлюється, нерозривно пов'язано із вчиненням кримінального правопорушення іншою особою. У разі відсутності останнього, як явища об'єктивної дійсності, наявність ознак причетності в поведінці особи також виключається. Водночас, на відміну від причетності, невчинення іншою особою кримінального правопорушення, не завжди виключає кримінальну відповідальність за деякі форми сприяння (напр., надання предметів, які інша особа може використати як знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення). Сам факт незаконної передачі вогнепальної зброї є настільки суспільно небезпечним, що незалежно від того, чи використає цю зброю інша особа для вчинення кримінального правопорушення, або ні, за незаконний збут вогнепальної зброї настає кримінальна відповідальність (ст. 263 КК)

3. Причетне діяння (дія або бездіяльність) завжди пов'язано із конкретним кримінальним правопорушенням, яке реально вчиняється

(здійснюється) або було вчинено іншою особою. На відміну від причетності, сприяння кримінальному правопорушенню може створювати умови як для вчинення конкретного кримінального правопорушення, так і для будь-якого іншого, не визначеного під час сприяння, кримінального правопорушення (напр., у разі надання предметів, які інша особа в подальшому використовує як знаряддя чи засоби для вчинення кримінального правопорушення). При цьому таке сприяння може створювати як реальну, так і потенційну можливість для вчинення кримінального правопорушення іншою особою.

4. Між причетним кримінальним правопорушенням та кримінальним правопорушенням, вчиненим іншою особою, існує нерозривний зв'язок. Причетне діяння або створює сприятливі умови для вчинення конкретного кримінального правопорушення іншою особою, тобто сприяє його вчиненню, або, навпаки, викликається, обумовлюється останнім. Водночас, між причетним діянням та кримінальним правопорушенням, вчиненим іншою особою, відсутній причинний зв'язок. Між ними існує інший вид детермінаційної залежності, а саме *зумовлюючий* (обумовлюючий) зв'язок. Зміст такого зв'язку полягає у тому, що явища (процеси) нерозривно пов'язанні між собою, коли одне з них лише обумовлює, сприяє виникненню, існуванню іншого, однак, не породжує, не викликає його [58]. Так, за певних умов причетне діяння може супроводжувати кримінальне правопорушення іншої особи, тим самим створюючи сприятливі умови для його вчинення. У цих випадках воно виступає як супутнє діяння. Саме у такому зв'язку перебувають потурання та недонесення про вчинюване кримінального правопорушення. Натомість, вчинення причетного діяння може викликатися, обумовлюватися кримінальним правопорушенням, яке інша особа до цього вчинила. У цьому випадку, навпаки, вчинення кримінального правопорушення іншою особою виступає умовою (передумовою) для подальшого вчинення причетного діяння. Саме у такому співвідношенні із вчиненим кримінальним правопорушенням перебувають неповідомлення про

вчинене кримінальне правопорушення, його приховування або набуття майна, здобутого кримінально-протиправним шляхом. У зв'язку з цим, важко погодитися з А. Ф. Зелінським, що причетність завжди сприяє вчиненню кримінального правопорушення іншою особою [69, с. 37]. Таке розуміння причетності стосується тільки окремих її видів, а саме неповідомлення про вчинюване кримінальне правопорушення та потурання йому. Водночас, такий підхід не враховує існування інших видів причетності, до яких належать неповідомлення про вчинене кримінальне правопорушення, його приховування та придбання майна, здобутого кримінально протиправним шляхом. У цих випадках як раз навпаки, вчинене іншою особою кримінального правопорушення сприяє вчиненню причетного діяння.

5. Зумовлюючий зв'язок, який існує між причетним та пов'язаним кримінальним правопорушенням характеризується темпоральною ознакою, зміст якої полягає в існуванні різної хронологічної послідовності між цими діями. Деякі види причетності, завжди виникають в момент (під час) вчинення кримінального правопорушення іншою особою, але до моменту його закінчення (напр., потурання або неповідомлення про вчинюване кримінальне правопорушення). У той же час, інші види причетності завжди мають місце після вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Це стосується приховування кримінального правопорушення та набуття майна, здобутого кримінально-протиправним шляхом, вчинення яких обумовлюється кримінальним правопорушенням, вже вчиненим іншою особою. У той же час така різна хронологічна послідовність окремих видів причетності порівняно із кримінальним правопорушенням, що вчиняється іншою особою, не виключає наявності між цими діями зумовлюючого зв'язку. Що ж стосується сприяння кримінальному правопорушенню у формі співучасті, то за темпоральною ознакою, така поведінка завжди передує або супроводжує вчинення кримінального правопорушення іншою особою.

6. *Між поведінкою причетної особи та особою, яка вчиняє інше кримінальне правопорушення, завжди відсутній умисел на спільне вчинення цього кримінального правопорушення, а саме суб'єктивна спільність, тобто двосторонній суб'єктивний зв'язок.* Натомість, окремі форми сприяння можуть існувати виключно за наявності двостороннього суб'єктивного зв'язку між особою, яка сприяє та вчиняє кримінальне правопорушення, зокрема, це стосується співучасті у кримінальному правопорушенні.

Співучасть – це об'єднання зусиль співучасників. При співучасті поведінка інших осіб, які безпосередньо не вчиняють кримінальне правопорушення, є умовою вчинення останнього. При цьому поведінка співучасників може набувати ознак дії чи бездіяльності. Згода на спільне вчинення кримінального правопорушення може досягатися як вербальними, так і невербальними способами комунікації. Так, зокрема, Т. Г. Цибулін до останніх відносить мовчазне неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за умови, що воно було узгоджене з іншими співучасниками конклюдентними діями [214, с. 86]. В останньому випадку, як зазначає Р. С. Орловський, сам факт невиконання особою тих дій, які вона зобов'язана була і могла виконати, знаходиться в обумовлюючому зв'язку з настанням суспільно небезпечних наслідків [126, с. 72]. У той же час за відсутності такої узгодженості між особою, яка не виконує свій обов'язок по перешкодженню вчиненню кримінального правопорушення, та особою, яка його вчиняє, обумовлюючий зв'язок між цими діями не зникає. Відсутність такої згоди лише свідчить про відсутність двостороннього суб'єктивного зв'язку, який є обов'язковою ознакою співучасті.

7. *Причетність – це завжди умисна кримінально-протиправна діяльність* [4, с. 41]. Причетна особа усвідомлює, що її поведінка є дотичною до кримінального правопорушення, що вчиняється або було вчинено іншою особою, і вона бажає пов'язати своє діяння із цим кримінальним правопорушенням. Як зазначає Г. І. Баймурзін, відсутність такої свідомості у

суб'єкта, незважаючи навіть на те, що його діяльність об'єктивно створила перешкоди запобіганню кримінального правопорушення або викриттю винного, не утворює причетність і залежно від конкретних обставин справи може тягнути відповідальність за якесь інше діяння або взагалі виключає кримінальну відповідальність [4, с. 41]. Цією ознакою причетність відрізняється від сприяння кримінальному правопорушенню, яке може вчинятися і з необережності.

8. *Об'єкти кримінально-правової охорони*, на які посягає причетне діяння та кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою, не завжди співпадають, тобто вони *можуть бути різними*. Причетність не перебуває у причинному зв'язку із кримінальним правопорушенням, що вчиняється іншою особою. Звідси, суспільно небезпечне діяння, яке не виступає причиною іншого суспільно небезпечного посягання, не може виступати причиною настання суспільно небезпечних наслідків від вчинення останнього. Причетність обумовлюється, викликається, породжується посяганням іншої особи на конкретний об'єкт кримінально-правової охорони. Отже, причетне діяння не бере участі у заподіянні суспільно небезпечної шкоди цьому об'єкту. Суспільне небезпечність причетного діяння полягає у перешкоджанні виникненню, розвитку суспільних відносин, змістом яких є протидія здійснення такого посягання, або своєчасне виявлення та притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які його вчинили. Створюючи сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення іншою особою, або уникнення останньою кримінальної відповідальності, причетне діяння тим самим перешкоджає відповідним державним органам у здійсненні правосуддя [4, с. 45].

9. Оскільки об'єкти кримінально-протиправного посягання причетного кримінального правопорушення та того, що вчиняється іншою особою, можуть бути різними, а між цими діяннями відсутній двосторонній

суб'єктивний зв'язок, *відповідальність їх суб'єктів має самостійний характер*, тобто вона настає за різними статтями Особливої частини КК.

Таким чином, причетності притаманні певні специфічні ознаки, які дозволяють відмежувати таку суспільно небезпечну поведінку від інших форм сприяння кримінальному правопорушенню, зокрема співучасті та незапобігання вчиненню кримінального правопорушення.

Зважаючи на наведені ознаки, вбачається можливим запропонувати таке визначення причетності, а саме ***причетність*** до кримінального правопорушення це умисне суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке хоча і сприяє вчиненню іншою особою кримінального правопорушення або його приховуванню, але не становить співучасті у ньому.

Таким чином, потурання, як форма сприяння кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою, перебуває в обумовлюючому (зумовлюючому) зв'язку із кримінальним правопорушенням, що вчиняється іншою особою, тобто виступає однією з умов його вчинення. У той же час потурання нерозривно пов'язане із кримінальним правопорушенням, що вчиняється іншою особою. Відсутність останнього, виключає ознаки потурання в поведінці особи. Звідси, визнання потурання видом причетності є цілком обґрунтованим.

Висновки до Розділу 1.

1. Потурання є формою більш широкого поняття – сприяння кримінальному правопорушенню. Потурання кримінальному правопорушенню є лише одним із проявів такого сприяння, а тому ці поняття співвідносяться як видове та родове.

2. Сприяння кримінальному правопорушенню це умисна або необережна поведінка особи у формі дії або бездіяльності, яка об'єктивно створює потенційну або реальну можливість для готування/вчинення

кримінального правопорушення іншою особою або забезпечує сприятливі умови для існування (функціонування) вже створених злочинних угруповань.

3. Відповідно до положень чинного КК можна виділити такі форми сприяння: 1) пособництво; 2) сприяння кримінальному правопорушенню шляхом створення умов або надання іншої допомоги для його вчинення за відсутності ознак пособництва, яке здійснюється шляхом: а) умисного створення умов для вчинення кримінального правопорушення за відсутності двостороннього суб'єктивного зв'язку (взаємної поінформованості) між особами, яка вчиняє таке правопорушення і яка сприяє цьому; б) надання предметів (речовин), які використовуються іншою особою як знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення, за відсутності спільного умислу на його вчинення; в) надання допомоги в існуванні, функціонуванні і розвитку організованої групи або злочинної організації; г) незапобігання кримінальному правопорушенню; 3) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за відсутності спеціального обов'язку перешкодити його вчиненню; 4) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за наявності обов'язку, але відсутності реальної можливості перешкодити його вчиненню; 5) потурання кримінальному правопорушенню.

4. Сприяння, як поведінка щодо створення умов, припускає наявність двох різних осіб, які вчиняють самостійні діяння: а) одна вчиняє попереднє або супутнє діяння, яке виступає умовою для вчинення наступного (пов'язаного) кримінального правопорушення, та б) інша особа вчиняє похідне (пов'язане) кримінальне правопорушення. Отже, при сприянні кримінальному правопорушенню поведінка однієї особи: а) об'єктивно передусє та створює сприятливі умови для подальшого вчинення кримінального правопорушення іншою особою (попереднє діяння) або б) супроводжує, тобто виступає як супутнє діяння, яке створює сприятливі умови для продовження вчинення кримінального правопорушення, яке вже було розпочате іншою особою (супутнє діяння).

5. Залежно від наявності спільної домовленості між особами, яка сприяє, та яка вчиняє кримінальне правопорушення, таке створення умов може бути: а) заздалегідь обіцяним або б) заздалегідь необіцяним.

6. Сприяння виступає певним зовнішнім фактором, серед іншого різноманіття об'єктивного світу, який об'єктивно створює сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення іншою особою, які можуть полягати: а) в усуненні перешкод для вчинення кримінального правопорушення іншою особою або, навпаки, б) у нестворенні перешкод, не протидії вчиненню кримінального правопорушення іншою особою.

7. Суб'єктивне ставлення особи до створення таких сприятливих умов для вчинення кримінального правопорушення іншою особою, може бути як: а) умисним, так й б) необережним.

8. У разі умисного створення умов для вчинення іншою особою кримінального правопорушення наявність або відсутність спільної домовленості між цими особами не виключає ознак сприяння. Останнє може мати місце за наявності спільної домовленості про спільне вчинення кримінального правопорушення, щодо якого відбувається сприяння. У цьому випадку таке сприяння набуває ознак пособництва. У зв'язку з цим кримінальна відповідальність за сприяння настає за правилами кваліфікації співучасті. За відсутності такої домовленості між особою, яка вчиняє кримінальне правопорушення, та особою, яка йому сприяє, остання підлягає кримінальній відповідальності лише у разі, якщо за таке створення умов для вчинення кримінального правопорушення іншою особою передбачена самостійна кримінальна відповідальність у відповідних статтях Особливої частини КК.

9. Кримінальна відповідальність за сприяння може бути пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення іншою особою, так і не залежати від його вчинення. Окремі форми сприяння кримінальному правопорушенню, що вчиняються іншою особою, не є кримінально-караними.

10. Потурання є одним із видів причетності до кримінального правопорушення.

11. Причетність до кримінального правопорушення це умисне суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке хоча і сприяє вчиненню іншою особою кримінального правопорушення або його приховуванню, але не становить співучасті у ньому.

12. Ознаками причетності є: 1) причетність як суспільне небезпечне явище завжди має місце у разі вчинення двох кримінальних правопорушень різними суб'єктами; 2) причетність завжди пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення іншою особою; 3) причетне діяння (дія або бездіяльність) завжди пов'язано із конкретним кримінальним правопорушенням, яке вчиняється (здійснюється) або вчинено іншою особою; 4) між причетним кримінальним правопорушенням та тим, що вчинене іншою особою, існує нерозривний зв'язок; 5) зумовлюючий зв'язок, який існує між причетним та пов'язаним кримінальним правопорушенням характеризується темпоральною ознакою, зміст якої полягає в існуванні різної хронологічної послідовності між цими діяннями; 6) між поведінкою причетної особи та особою, яка вчиняє інше кримінальне правопорушення, завжди відсутній спільний умисел на вчинення цього кримінального правопорушення, а саме суб'єктивна спільність, тобто двосторонній суб'єктивний зв'язок; 7) причетність – це завжди умисна кримінально-протиправна діяльність; 8) об'єкти кримінально-правової охорони, на які посягає причетне діяння та кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою, не завжди співпадають, тобто вони можуть бути різними; 9) відповідальність особи, яка вчинила причетне діяння, та особи, що вчинила інше кримінальне правопорушення, завжди має самостійний характер.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВА ХАРАКТЕРИСТИКА ОЗНАК ПОТУРАННЯ

2.1. Об'єктивні ознаки потурання кримінальному правопорушенню.

До об'єктивних ознак суспільно небезпечного діяння в межах кримінального права прийнято відносити: об'єкт та об'єктивну сторону такого діяння.

У чинному кримінальному законодавстві України, на відміну від європейського законодавства² відсутній склад потурання кримінальному правопорушенню. У зв'язку з цим, при аналізі об'єктивних та суб'єктивних ознак потурання, говорити про склад цієї суспільно небезпечної поведінки можна лише умовно. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки потурання, так би мовити, «розчинені», «приховані» серед ознак інших складів кримінальних правопорушень, передбачених, напр., статті 31¹, 365³, 426 КК. Внаслідок цього доводиться подумки виокремлювати ознаки цієї суспільно небезпечної поведінки серед інших ознак відповідних складів кримінальних правопорушень та аналізувати їх з урахуванням останніх.

До обов'язкових елементів кожного складу кримінального правопорушення належить об'єкт. Саме тому поведінка особи, якщо вона не заподіює істотну шкоду або не створює загрозу її заподіяння об'єкту кримінально-правової охорони, не може визнаватися кримінальним правопорушенням. Як зазначав В. Я. Тацій, від з'ясування сутності об'єкта кримінального правопорушення та визначення його поняття залежить правильне розв'язання багатьох питань кримінально-правового регулювання. Об'єкт виступає системоутворюючим елементом складу кримінального

² Докладно підрозділ. 3.1

правопорушення, який дозволяє розкрити його соціальну сутність та встановити суспільно небезпечні наслідки. Саме об'єкт кримінального правопорушення, на думку науковця, надає можливість виробити підстави й критерії вибору об'єктів кримінально-правової охорони і засобів їх захисту, а також оптимальні правила побудови законодавства про кримінальну відповідальність та кваліфікації кримінальних правопорушень [186, с. 5].

Проблемним аспектам об'єкта кримінального правопорушення присвячені чисельні наукові праці та дисертаційні дослідження. Вагомий внесок у розробку вчення про об'єкт кримінального правопорушення та його ознаки здійснили: П. П. Андрушко [1], С. Б. Гавриш [42], В. К. Глистін [45], В. П. Ємельянов [64], М. Й. Коржанський [86], Є. В. Лащук [100], П. С. Матишевський [109], А. А. Музика [100], Б. С. Нікіфоров [117], П. В. Олійник [121], М. І. Панов [243], М. В. Сенаторов [167], В. Я. Тацій [186], Є. В. Фесенко [201] та багато інших.

У наукових працях пропонуються різні концепції на розуміння об'єкта кримінального правопорушення, а саме об'єкт кримінального правопорушення розглядається як: а) суспільні відносини (напр., М. Й. Коржанський, Є. В. Лащук, М. В. Сенаторов, В. Я. Тацій та ін.); б) правове благо (С. Б. Гавриш); в) соціальні цінності (П. П. Андрушко [2], П. С. Матишевський, Є. В. Фесенко [202, с.51]); г) конкретні фізичні та юридичні особи та інші соціальні об'єднання (В. А. Туляков [193]); г) сфери життєдіяльності людини (В. П. Ємельянов [61]); д) соціальна оболонка суспільних відносин (В. М. Трубников [191]); соціальні цінності чи соціальні блага (В. С. Ковальський [199, с.160].

У проєкті нового Кримінального кодексу об'єктом кримінального правопорушення пропонується визнавати передбачену КК соціальну цінність, якій спричинюється шкода, зазначена у статтях 2.5.2–2.5.7 КК (ч. 1 ст. 2.2.1). А у випадках, передбачених цим Кодексом, ознакою об'єкта є також потерпіла особа або предмет кримінального правопорушення (ч. 2 ст. 2.2.1) [154].

Водночас, визнаючи об'єктом кримінального правопорушення соціальну цінність та здійснюючи поділ Спеціальної частини на розділи залежно від її виду, у проєкті КК міститься розділ «Проти порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)». Проте навряд чи порядок несення військової служби можна визнати соціальною цінністю. Встановлення певного порядку здійснення чогось до певних вимог (правил) як раз спрямовано на охорону певних соціальних цінностей від заподіяння ним шкоди. У зв'язку з цим, уявляється, що сам по собі порядок здійснення чогось не може визнаватися соціальною цінністю. А тому пропозиція визнання об'єктом кримінального правопорушення соціальної цінності викликає певні сумніви.

Кожній із запропонованих концепцій об'єкта кримінального правопорушення притаманні певні позитивні риси. Деякі теорії оптимально пояснюють зміст об'єкта стосовно певних кримінальних правопорушень, водночас вони важко узгоджуються із іншими деліктами. Уявляється, що підхід, згідно з яким об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, дозволяє більш точно розкрити матеріальну сутність кримінального правопорушення, як діяння, що є суспільно небезпечним. У свою чергу, визнання суспільних відносин об'єктом кримінального правопорушення, сприяє відмежуванню кримінальних правопорушень не тільки від інших протиправних діянь (напр., адміністративних деліктів), а й між собою. Так, людина може бути учасником різних суспільних відносин. У зв'язку з цим посягання на її життя, залежно від її соціальних ознак, а саме зважаючи на суспільні відносини, учасником яких вона виступає, дозволяє кваліфікувати вчинене за різними статтями Особливої частини КК, напр., статті 112, 115, 348, 379 КК тощо.

Таким чином, наукова концепція, згідно з якою об'єктом кримінального правопорушення є суспільні відносини, видається більш обґрунтованою. Разом з тим, не будь-які суспільні відносини можуть бути визнані об'єктом

кримінального правопорушення, бо такими визнаються лише ті суспільні відносини, що поставленні під охорону закону про кримінальну відповідальність. Отже, об'єктом потурання є суспільні відносини, на які посягає та яким заподіює шкоду це суспільно небезпечне діяння, та які охороняються кримінальним законодавством.

Об'єкт потурання. У правовій літературі висловлюються різні точки зору щодо виду (видів) суспільних відносин, які є об'єктом потурання. Переважно останній досліджується в межах вчення про причетність до кримінального правопорушення. Так, В. Г Смирнов зазначав, що об'єкт причетності має комплексний, подвійний характер. З одного боку, це суспільні відносини у сфері здійснення правосуддя та суспільні відносини, на які посягає пов'язане кримінальне правопорушення. При цьому, визначальним, на думку науковця, є об'єкт, із посяганням на який виникає причетність [175, с. 23-26, 44].

П. М. Панченко визнавав, що потурання кримінальному правопорушенню має декілька об'єктів. Безпосередній – суспільні відносини, що охороняються кримінальним законом та забезпечують своєчасне попередження кримінальних правопорушень, їх запобігання, припинення та викриття; та інші об'єкти – суспільні відносини, на які посягає кримінальне правопорушення, щодо якого здійснюється потурання. Ці об'єкти науковець умовно називав «похідним» від безпосереднього об'єкта потурання. Проте, це не свідчить, що вони мають другорядний характер щодо безпосереднього об'єкту потурання. В окремих випадках, спеціально передбачених законом, ці об'єкти мають не менш важливе значення [132, с. 13], [131, с. 30].

Г. І. Баймурзін наголошував на тому, що оскільки суб'єктом потурання, як правило, виступає службова особа, яка в силу свого службового обов'язку зобов'язана вжити необхідних заходів для запобігання кримінальному правопорушенню, то у випадках, коли така особа не протидіє вчиненню суспільно небезпечного діяння, вона не тільки за посягає на інтереси

правосуддя щодо запобігання кримінально-караному делікту, а й не виконує покладені на неї службові обов'язки. Тому потурання службових осіб має два об'єкти посягання на: а) інтереси правосуддя та б) діяльність установ та організацій [4, с. 49].

На думку О. М. Лемешка, об'єктом потурання, яке вчиняється службовими особами, є правомірна діяльність правоохоронних органів, спрямована на припинення злочинів [103, с. 66].

Л. М. Абакіна-Пілявська вбачає суспільну небезпеку причетності, а отже й потурання, у створенні перешкод діяльності державних органів у частині попередження злочинності, розкритті злочинів, своєчасному відверненні наслідків суспільно небезпечного діяння та притягненні винних осіб до кримінальної відповідальності [3, с.8].

А. С. Беніцький пропонує види причетності класифікувати залежно від об'єкту посягання на: а) ті, де основним безпосереднім об'єктом є суспільні відносини у сфері правосуддя – це приховування кримінального правопорушення, та б) ті, в яких зазначені суспільні відносини є додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом – усі інші види причетності, у тому числі потурання [9, с. 75].

О. О. Дудоров припускає, що спеціальний вид потурання у виді бездіяльності працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей є різновидом службових кримінальних правопорушень, посягає на один із сегментів відносин, охоронюваних розділом XVIII Особливої частини КК «Кримінальні правопорушення проти правосуддя – належну діяльність органів, які здійснюють або забезпечують здійснення правосуддя [56, с. 38].

Уявляється, що теоретична позиція, згідно з якої об'єктом посягання, якому заподіюється шкода внаслідок вчинення потурання, виступають суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя є

обґрунтованою. Саме таке розуміння об'єкта потурання дозволяє повною мірою розкрити соціальну сутність цього суспільно небезпечного діяння.

У науці кримінального права існують різні підходи до розуміння поняття правосуддя. Пропонуються, так звані «вузьке» та «широке» його тлумачення. У вузькому розумінні під правосуддям розуміють регламентовану законом форму діяльності суду по розгляду і вирішенню цивільних, господарських, адміністративних, кримінальних справ, а також справ про адміністративні правопорушення [40]. Втім, правосуддя не може бути ефективним, якщо уповноважені органи, службові особи або громадяни не надають всебічного сприяння діяльності судів у процесі здійснення ними правосуддя, або, навпаки, перешкоджають її здійсненню. Саме тому пропонується широке розуміння поняття «правосуддя», під яким розуміється не тільки специфічна діяльність суду по розгляду зазначених справ, а й діяльність органів та установ, які сприяють йому у цьому [72, с. 7].

Вбачається, що позиція тих науковців, які пропонують тлумачити поняття правосуддя у широкому розумінні, а саме як суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя, є більш переконливою [39], [107]. Так, на думку М. В. Шепітька, поняття «правосуддя» в чинному законодавстві про кримінальну відповідальність необхідно розуміти у його «широкому» тлумаченні. У зв'язку з цим поняття «правосуддя» має охоплювати не лише діяльність суду з розгляду та вирішення справ, а й діяльність органів досудового слідства, дізнання, а також органів виконання судових рішень [217, с.128].

«Широке» розуміння поняття «правосуддя» знаходить своє підтвердження й на нормативно-правовому рівні. Зокрема, в Указі Президента України «Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки» йдеться не тільки про діяльність суду, а й підвищення ефективності функціонування діяльності органів прокуратури, удосконалення адвокатури, розвиток конституційного судочинства,

запровадження дієвих механізмів запобігання зловживанню учасниками процесу своїми процесуальними правами, впровадження ефективних інструментів реагування на неналежну поведінку учасників судового процесу, забезпечення ефективної роботи Служби судової охорони шляхом удосконалення механізмів регулювання її діяльності, тощо. [153]

Також підхід до «широкого» розуміння поняття «правосуддя» використовується й в практиці Європейського Суду з прав людини (далі – ЄСПЛ), зокрема в контексті тлумачення ст. 6 «Право на справедливий суд» Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод [80]. Так, у справі «Девеєр проти Бельгії» (*Deweer v. Belgium*, §§ 41-47), у винесенні державним прокурором постанови про закриття підприємства особи та застосування штрафу в якості компромісного врегулювання для уникнення переслідування в судовому порядку, ЄСПЛ встановив наявність «кримінального обвинувачення», що призводить до застосовності статті 6 Конвенції (§§ 41-47) [228]. В іншій справі «Вера Фернандес-Уїдобро проти Іспанії» (*Vera Fernández-Huidobro v. Spain*), §§ 108-114) ЄСПЛ дійшов висновку згідно з яким, незважаючи на те, що поняття «суд» ст. 6 § 1 Конвенції не поширюється на слідчого суддю, який неуповноважений ухвалювати рішення по суті «кримінального обвинувачення», водночас дії слідчого судді мають прямий і неминучий вплив на справедливість подальшого розгляду, включаючи сам судовий розгляд. ЄСПЛ також наголосив на важливості стадії розслідування для підготовки справи до судового розгляду, оскільки докази, отримані на цій стадії, визначають рамки, в яких вчинений злочин розглядатиметься в суді [225].

На перший погляд, особа, яка потурає вчиненню кримінального правопорушення безпосередньо нібито не перешкоджає здійсненню правосуддя. Проте, це лише на перший погляд. Якщо особа не протидіє вчиненню кримінального правопорушення, то вона своєю бездіяльністю порушує конституційний принцип неухильного додержання Конституції

України та законів України, непосягання на права і свободи, честь і гідність інших людей (ст. 68) [85]. Внаслідок цього інша особа безперешкодно вчиняє кримінальне правопорушення. У зв'язку з цим, існуючи у суспільстві захисні (охоронні) механізми протидії (перешкоджання) кримінальному правопорушення не спрацьовують, внаслідок чого вчинення кримінального правопорушення іншою особою стає можливим, бо воно, не зустрічаючи перешкод на своєму шляху, здійснюється.

До злочинів проти правосуддя віднесено потурання кримінальному правопорушенню і у проекті нового Кримінального кодексу України, у якому відповідальність за це діяння пропонується встановити у ст. 8.2.3 (Потурання вчиненню злочину) Книги восьмої (Кримінальні правопорушення проти правосуддя) [154].

Отже, на підставі зазначеного, можна зробити висновок, що *безпосереднім об'єктом потурання є суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя – суспільні відносини, що виникають у зв'язку з діяльністю відповідних органів та уповноважених осіб, яка спрямована на протидію кримінальним правопорушенням.*

Особливість суспільної небезпечності потурання полягає не тільки у тому, що у разі його вчинення страждають суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя. Кримінальне правопорушення, якому сприяє особа, також залишає «свій відбиток» та позначається на ступені суспільної небезпечності конкретного акта потурання. Чим більш небезпечним є інше кримінальне правопорушення, тим вище ступень небезпечності самого потурання. Так, різний ступень суспільної небезпечності буде мати потурання, якщо, напр., працівник поліції в одному випадку потурає вчиненню вбивства, а в іншому – крадіжці. У зв'язку з цим обґрунтованою є позиція В. І. Тютюгіна, що «більшість кримінальних правопорушень проти правосуддя є двооб'єктними або навіть поліоб'єктними, оскільки у разі їх вчинення додатковим безпосереднім об'єктом можуть виступати відносини,

які забезпечують здійснення правосуддя шляхом захисту конституційних прав та свобод особи і громадянина, охорони їх життя, здоров'я, особистої безпеки, честі і гідності, власності тощо» [93, с. 638].

Отже, наявність нерозривного зв'язку між потуранням та іншим кримінальним правопорушенням дозволяє зробити такі висновки. *По-перше*, потурання завжди відбувається на тлі вчинення іншого кримінального правопорушення, об'єктом якого можуть бути будь-які суспільні відносини, що охороняються кримінальним законодавством. Звідси, якщо суспільно небезпечне діяння, яке вчиняється іншою особою, заподіює шкоду суспільним відносинам, які не охороняється законом про кримінальну відповідальність, то в поведінці особи, яка його вчиняє, відсутній обов'язковий елемент складу, а отже таку поведінку не можна визнати кримінальним правопорушенням. У свою чергу, відсутність останнього свідчить, що сприяння його вчиненню не можна визнавати потуранням, як видом причетності до кримінального правопорушення. Звідси, наявність об'єкта кримінально-правової охорони в суспільно небезпечному діянні, якому потурає особа, є обов'язковим. У зв'язку з цим, потурання, яке створює сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення іншою особою, тим самим створює сприятливі умови для заподіяння шкоди об'єкту цього кримінального правопорушення. А тому заподіяння шкоди таким відносинам цілком обґрунтовано визнавати *додатковим* об'єктом потурання. *По-друге*, цей додатковий об'єкт завжди існує у разі здійснення потурання, оскільки будь-яке кримінальне правопорушення, якому воно сприяє, завжди заподіює шкоду об'єкту кримінально-правової охорони. В цьому й проявляється соціальна сутність будь-якого кримінального правопорушення як виду суспільно небезпечної поведінки. У зв'язку з цим, можна констатувати, що суспільні відносини, яким заподіюється шкода внаслідок вчинення кримінального правопорушення, якому потурає особа, завжди виступають як *обов'язковий додатковий* об'єкт потурання.

Досліджуючи об'єкт потурання, не можна залишити поза увагою той факт, що обов'язок протидіяти вчиненню кримінального правопорушення покладається на особу в межах її повноважень у зв'язку із здійсненням нею певної діяльності або зайняттям певної посади³. Так, Г. І. Баймурзин вважає, що потурання, як самостійна форма суспільно небезпечної діяльності, може мати місце лише у випадках, коли на особі лежить правовий обов'язок безпосередньо своїми діями припинити посягання на правоохоронувальні інтереси. Саме тому потурання завжди нерозривно пов'язане з невиконанням особою спеціально покладених на нього правових обов'язків [4, с. 135]. У свою чергу невиконання таких обов'язків або неналежне їх виконання порушує встановлений порядок нормальної діяльності відповідних органів державної влади, органів місцевого самоврядування, на державних чи комунальних підприємствах, в установах чи організаціях тощо. У зв'язку з цим, вбачається, що нормальна діяльність цих органів також виступає обов'язковим додатковим об'єктом потурання. Підтвердженням цієї позиції є положення чинного КК, а саме ст. 365-3 КК, яка передбачає відповідальність за бездіяльність працівника правоохоронного органу щодо незаконної діяльності з організації або проведення азартних ігор, лотерей, та розміщена у Розділі XVII «Кримінальні правопорушення у сфері службової діяльності та професійної діяльності, пов'язаної з наданням публічних послуг» та ст. 426 КК, яка закріплює відповідальність за бездіяльність військової влади, та розташована у Розділі XIX «Кримінальні правопорушення проти встановленого порядку несення військової служби (військові кримінальні правопорушення)». У цих статтях передбачена відповідальність за окремі види суспільно небезпечних діянь, що за своїми об'єктивно-суб'єктивними характеристиками відповідають ознакам потурання [205]. Уявляється, що внаслідок відсутності загальної норми, яка регулювала би відповідальність за

³ Докладно див. підрозділ 2.2

потурання, законодавець вимушений був розмістити статті, у яких закріплюється відповідальність за окремі прояви потурання, зважаючи на сферу суспільно-корисної діяльності, учасником якої є суб'єкт такого потурання.

Таким чином, потурання є «поліоб'єктним» суспільно небезпечним діянням. *Основними безпосереднім об'єктом* потурання виступають суспільні відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя, а саме відносини, що виникають у зв'язку з діяльністю відповідних органів та уповноважених осіб, яка спрямована на протидію кримінальним правопорушенням. *Обов'язковим додатковим об'єктом* потурання є суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода внаслідок вчинення іншого кримінального правопорушення, якому потурає особа, а також суспільні відносини, які виникають у сфері суспільно корисної діяльності, в якій було зайнято особу, яка вчинила потурання.

Дослідження об'єктивних ознак будь-якого суспільно небезпечного діяння завжди пов'язано із встановленням його *об'єктивної сторони*. У правовій літературі є загальновизнаним, що будь-яку діяльність людини, у тому числі ту, яка посягає на об'єкт кримінально правової охорони, можна поділити на дві складові частини: а) інтелектуально-вольову, яка відповідає за сприйняття, опрацювання, аналіз інформації, отриманої з навколишнього середовища, її усвідомлення, прийняття на підставі цієї інформації та раніше отриманого досвіду певних рішень, визначення способів та шляхів досягнення, поставленої мети та б) дійову, яка відповідає за втілення отриманого рішення у життя у виді певних актів конкретної поведінки людини. Саме дійовий аспект людської поведінки у науці кримінального права прийнято йменувати «об'єктивна сторона» кримінального правопорушення.

Об'єктивна сторона кожного суспільно небезпечного посягання розглядається як певний процес протиправного впливу на об'єкт кримінально-правової охорони. Цей процес призводить до поступового розвитку подій та

явищ, які виникають внаслідок вчинення особою певної дії або бездіяльності. Без вчинення останніх не може бути посягання на суспільні відносини, що охороняються законом про кримінальну відповідальність. У зв'язку з цим суспільна небезпечна дія або бездіяльність є невід'ємною складовою, що характеризує кожную поведінку людини, яка визнається кримінальним правопорушенням. На неможливості визнання кримінальним правопорушенням діяльності особи за відсутності у її вчинку ознак діяння наголошується й на законодавчому рівні. Так, відповідно до ч. 1 ст. 11 КК кримінальним правопорушенням визнається суспільно небезпечне, протиправне, винне, вчинене суб'єктом кримінального правопорушення діяння. Отже, діяння є ключовою ознакою об'єктивної сторони, про яку б суспільно небезпечну поведінку не йшла би мова.

Дослідження об'єктивної сторони будь-якого суспільно небезпечного діяння передбачає встановлення зовнішніх ознак такого акта протиправної поведінки особи. У кримінальному праві поняття діяння охоплює собою дві форми суспільно небезпечної поведінки – дія та бездіяльність (ч. 1 ст. 11 КК). У Великій українській юридичній енциклопедії дія розглядається як активна, свідомо суспільно небезпечна протиправна поведінка суб'єкта, а бездіяльність визначається як пасивна форма поведінки особи, що полягає у невчиненні нею певної дії (дій), яку вона повинна була і могла вчинити [16, с. 158, 160].

Об'єктивна сторона потурання. Науковці, які досліджували потурання кримінальному правопорушенню, єдині у погляді, що така суспільно небезпечна поведінка полягає у *бездіяльності* [4, с. 136]; [103, с. 85]; [8, с. 197]. Проте, як зазначає О. М. Лемешко, виникнення обов'язку діяти певним чином, при потуранні обумовлюється відповідним фактом (чинником), яким виступає кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою. За його відсутності не може йтися про наявність у поведінці особи ознак потурання [103].

Загалом погоджуючись з цієї позицією науковців, уявляється, що вона потребує деякого уточнення. На наш погляд, обов'язок протидіяти кримінальному правопорушенню виникає з моменту його закріплення (покладення на особу) у відповідному нормативно-правовому акті або договорі. З моменту же вчинення кримінального правопорушення іншою особою у відповідної (зобов'язаної) особи покладений на неї обов'язок протидіяти (перешкодити) його вчиненню має бути виконаний (реалізований). Таким чином, необхідно виділяти два темпоральних моменти; а) момент, з якого виникає обов'язок протидіяти тому (потенційному) кримінальному правопорушенню, яке може бути вчинене іншою особою і б) момент, з якого цей обов'язок має бути реалізований у зв'язку з тим, що таке кримінальне правопорушення у дійсності вчиняється.

У зв'язку з цим, вбачається необхідним, перед тим як аналізувати безпосередньо зовнішній прояв поведінки, яка містить ознаки потурання, зупинитися на аналізі самого юридичного факту, за наявності якого особа повинна діяти певним чином. Таким фактом виступає кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою.

Як окремий вид причетності, потурання нерозривно пов'язано з конкретним кримінальним правопорушенням, яке в об'єктивній дійсності реально вчиняє інша особа. Як форма сприяння, потурання полягає у непротидії (неперешкоджанні) вчиненню такому конкретному кримінальному правопорушенню. У той же час, протидія якомусь явищу або події завжди має місце виключно протягом їхнього існування. Якщо явище або подія ще не виникли або вже припинили своє існувати, то завадити їхньому існуванню або ще, або вже неможливо. Звідси, потурання може мати місце лише протягом того часу, доки інше кримінальне правопорушення існує як факт об'єктивної дійсності, тобто протягом часу його вчинення. У зв'язку з цим, у науці кримінального права висловлюється точка зору, що здійснення потурання обмежується стадіями вчинення іншого кримінального

правопорушення. Досліджувана поведінка може мати місце з моменту початку вчинення кримінального правопорушення, тобто на стадії готування (ст. 14 КК), й до моменту його фактичного закінчення, тобто протягом стадії замаху (ст. 15 КК) [108]. Зокрема, А. С. Беніцький зазначає: «такий злочин повинен бути незакінченим, оскільки після вчинення предикатного злочину потурання вже не є можливим. Тому потурання вчиняється на стадії готування до предикатного злочину або замаху на нього» [8]. Таку ж позицію займає В. В. Лазаренко, наголошуючи на тому, що «потурання можливе на стадії ще незакінченого кримінального правопорушення. Невчинення певних дій, які особа за своїм статусом повинна була вчинити, після закінчення кримінального правопорушення не може визнаватися потуранням і наявності підстав може розглядатися як інший вид причетності (приховування чи неповідомлення про кримінальне правопорушення) або інший вид кримінально караної діяльності (напр., зловживання владою або службовим становищем) [99, с. 68]. В. П. Коваленко підкреслює, що потурання кримінальному правопорушенню триває лише до його закінчення [78, с. 84]. Таким чином, *час вчинення* є обов'язковою ознакою потурання.

Потурати означає не протидіяти чомусь, проявляти поблажливість до чийсь недозволеної поведінки. Отже, оскільки зміст потурання полягає у не протидії (неперешкоджанні), тобто у нестворюванні перепон чомусь продовжувати своє існувати в об'єктивній дійсності, то воно можливо лише тоді, коли це явище об'єктивної дійсності вже існує, тобто здійснюється, розвивається. Звідси, протидіяти можна лише такому кримінальному правопорушенню, процес вчинення якого вже було розпочато, проте ще не було завершено. На підставі цього, можна зробити такий висновок про темпоральні ознаки потурання. *Початковим* моментом потурання є вчинення іншою особою готування до кримінального правопорушення, а *кінцевим* – наявність в поведінці такої особи ознак замаху на кримінальне правопорушення. Таку розуміння часових меж здійснення потурання

підтримується й у судовій практиці. Так, Верховний Суд зазначив, що умисне невжиття заходів щодо припинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим також характеризується певним часом його вчинення, – під час розпочатого і незакінченого кримінального правопорушення [142].

Звідси, бездіяльність особи щодо невжиття заходів, які могли би попередити вчинення кримінального правопорушення у майбутньому, тобто до моменту наявності в поведінці іншою особою стадії готування або замаху, неможна визнавати потуранням. У цьому випадку, як зазначалось, має місце інша форма сприяння кримінальному правопорушенню – незапобігання. Зміст такої форми сприяння полягає у тому, що особа не вживає заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що можуть призвести до вчинення кримінального правопорушення у майбутньому, у той час як потурання – це виключно неприпинення (неперешкоджання) кримінального правопорушення, що вже вчиняється, здійснюється, реалізується іншою особою. У зв'язку з цим неможна погодитися з позицією, яку пропонується реалізувати у проєкті нового кримінального кодексу, у ст. 8.2.3. (Потурання вчиненню злочину), ст. 9.4.4. (Потурання катуванню), ст. 10.5.4. (Потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим злочину або неповідомлення про його вчинення) якого до самостійної форми (виду) потурання відносять і *незапобігання* його вчиненню [154].

Кінцевим моментом, який унеможлиблює вчинення потурання, є факт завершення, припинення здійснення кримінального правопорушення іншою особою. Перш за все, цей факт може бути пов'язаний із наявністю в поведінці такої особи ознак закінченого кримінального правопорушення. У такому випадку вдруге (знову) припинити те, що вже припинило своє існування, – неможливо. У зв'язку з цим, подальші дії зобов'язаної особи, щодо замовчування інформації про вже вчинене кримінальне правопорушення; вжиття заходів, щодо маскування такої події; незатримання особи, яка його вчинила, тощо, не можуть розглядатися як сприяння вчиненню такому

кримінальному правопорушенню, самотійною формою якого є потурання. Водночас, така поведінка може містити ознаки інших форм причетності, а саме: неповідомлення або заздалегідь не обіцяного приховування. У зв'язку з цим, також неможна погодитися з визнанням у проєкті нового кримінального кодексу видом потурання такої поведінки, як невжиття заходів для затримання особи, яка вчинила злочин (ст. 8.2.3. «Потурання вчиненню злочину», ст. 8.2.21. «Потурання вчиненню провини», ст. 10.5.4. «Потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим злочину або неповідомлення про його вчинення», ст. 10.5.7. «Потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим провини або неповідомлення про її вчинення») [154].

Таким чином, потурання, як особлива форма сприяння кримінальному правопорушенню, а також причетності до його вчинення, безпосередньо залежить від процесу вчинення такого кримінально протиправного делікту іншою особою. Потурання можливо лише в момент, коли суспільно небезпечне діяння інша особа вже розпочала здійснювати та продовжує вчиняти, тобто протягом вчинення нею суспільно небезпечної дії або бездіяльності. Факт завершення вчинення такого діяння виключає можливість сприяння йому, а отже й потурання його вчиненню також стає неможливим. Зважаючи на зазначене, неможна погодитися з рішенням Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області щодо наявності ознак підбурювання до потурання у поведінці особи. Як видно з матеріалів обвинувального вироку, Особа_1 вчинила грабіж, передбачений ч. 1 ст. 186 КК. Особа_2 запропонував працівнику правоохоронного органу неправомірну винагороду за те, щоб він не притягував Особу_1 до кримінальної відповідальності. Таку пропозицію суд розцінив як підбурювання до потурання та приховування кримінального правопорушення, яке було вчинене Особою_1. Проте, Особа_1 вже вчинила кримінальне правопорушення, тому працівник правоохоронного органу ніяк не міг потурати його вчиненню. Схиляння до непритягнення до кримінальної

відповідальності у такий ситуації повинно розглядатися виключно як підбурювання до приховування вчиненого кримінального правопорушення [23].

Як відомо, кримінальним правопорушенням визнається суспільно небезпечне діяння, яке містить склад кримінального правопорушення. У теорії кримінального права пропонується усі склади кримінальних правопорушень, залежно від конструкції їх об'єктивної сторони, а саме – опису її ознак у статтях Особливої частини КК, поділяти на формальні, матеріальні та усічені. Різниця між цими видами складів кримінального правопорушення полягає у тому, що для деяких з них суспільно небезпечні наслідки є обов'язковою ознакою їх об'єктивної сторони – матеріальний склад, для інших, до яких належать усічений та формальний, суспільно небезпечні не є обов'язковою об'єктивною ознакою [183, с. 23, 24].

Питання щодо встановлення ознак потурання кримінальному правопорушенню, яке містить формальний або усічений склад, не викликає певних труднощів. Доки вчиняється діяння, яке є ознакою об'єктивної сторони такого складу, йому можна і потурати. Втім, як тільки в поведінці особи будуть міститися ознаки закінченого складу кримінального правопорушення – потурання виключається. Що ж стосується потурання кримінальним правопорушенням з матеріальним складом, то це питання потребує більш детального аналізу, зокрема, стосовно ситуацій, коли діяння, яке є об'єктивною ознакою кримінального правопорушення з матеріальним складом, вже було вчинено, проте суспільно небезпечні наслідки ще не настали. Безумовно, у наведеному прикладі має місце замах на кримінальне правопорушення. Проте, постає питання, чи можна у цьому випадку визнавати неперешкоджання настанню таких наслідків потуранням? Тобто, під потуранням вчиненню кримінального правопорушення з матеріальним складом потрібно розуміти: а) непротидію вчиненню іншою особою суспільно небезпечного діяння чи, у тому числі, б) неперешкоджання настанню

суспільно небезпечних наслідків від вчиненого цією особою діяння? У теорії кримінального права висловлювались пропозиції, згідно з якими неперешкодження настанню суспільно небезпечного наслідку від протиправних дій інших осіб необхідно визнавати потуранням. Зокрема, таку позицію займав В. Г. Смирнов [175, с. 50].

Проте, з такою точкою зору не можна погодитися. З цього питання слušним є зауваження І. Г. Баймурзіна, що під вчиненням кримінального правопорушення у цих ситуаціях потрібно розуміти здійснення злочинцем безпосередньо заборонених законом дій поза зв'язком з настанням відповідного суспільно небезпечного результату. Тому особа повинна нести відповідальність як потурання не за те, що вона не перешкодила настанню небезпечного результату, а за незапобігання безпосередньо самим діям, які можуть викликати або викликали цей результат [4, с. 138].

Вважаємо такий підхід до розуміння змісту потурання цілком обґрунтованим. По-перше, у науці кримінального права суспільно небезпечні наслідки кримінального правопорушення розглядаються у двох аспектах. Як негативний результат суспільно небезпечної діяльності особи, який передбачається законодавцем як ознака відповідного складу – юридичні наслідки, та шкода об'єкту кримінально-правової охорони, яка має місце незалежно від закріплення її ознак у конкретному складі – фактичні наслідки. В останньому випадку, заподіяння такої шкоди притаманна будь-якому діянню, що визнається кримінальним правопорушенням [11, с. 12-25]. Саме можливість заподіяння такої істотної шкоди і є обов'язковою ознакою будь-якого кримінального правопорушення. За відсутності такої можливості вчинене діяння не може визнаватися кримінальним правопорушенням. Так, відповідно до ч. 2 ст. 11 КК не є кримінальним правопорушенням дія або бездіяльність, яка хоча формально і містить ознаки будь-якого діяння, передбаченого КК, але через малозначність не становить суспільної небезпеки, тобто не заподіяла і не могла заподіяти істотної шкоди фізичній чи

юридичній особі, суспільству або державі. Отже, якщо фактичні наслідки розкривають соціальну сутність кримінального правопорушення, то юридичні мають значення для кримінально-правової кваліфікації [12, с. 452]. Звідси, настання фактичних наслідків може мати місце й у разі вчинення кримінальних правопорушень з формальним та усіченим складом. Проте, їх настання чи ненастання не впливає на кваліфікацію вчиненого особою діяння. Натомість, якщо діяння, яке є об'єктивною ознакою формального або усіченого складу, було завершено, то потурати йому вже неможливо. Звідси, такий самий підхід повинен бути використаний й для кримінальних правопорушень з матеріальним складом.

По-друге, кримінальне правопорушення, з точки зору механізму заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, це процес, що розвивається в просторі і часі і включає зовнішні, об'єктивні діяння, що дійсно утворюють склад, а також внутрішні, що передують їх психологічним явищам, які детермінують вчинення кримінального правопорушення [98, с. 92]. Отже, під вчиненням кримінального правопорушення, як процесом заподіяння шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, потрібно розуміти момент вчинення особою суспільно небезпечної дії чи бездіяльності. Саме з такого розуміння виходить і закон, коли в ч. 3 ст. 4 КК зазначає, що «Часом вчинення кримінального правопорушення визнається час вчинення особою передбаченої законом про кримінальну відповідальність дії або бездіяльності». Що ж стосується суспільно небезпечних наслідків, то вони у цьому процесі виступають як кінцевий результат його реалізації.

По-третє, зміст потурання полягає у неперешкоджанні тому, що вже існує як явище об'єктивної дійсності. Протидіяти тому, що ще не з'явилося, не стало частиною об'єктивної реальності — неможливо. Недопущення появи чогось у майбутньому — це не що інше, як запобігання його виникненню, недопущення його появи. Звідси, за наявності замаху на кримінальне правопорушення з матеріальним складом, суспільно небезпечні наслідки, які

є ознакою такого складу, ще не настали, не є фактом об'єктивної реальності, вони лише потенційно можуть виникнути у майбутньому, а тому неможливо протидіяти їх існуванню. Натомість, перешкодження їх появі містить ознаки іншої поведінки – запобігання, що є, як зазначалось, самостійної формою сприяння, відмінною від потурання. Водночас, настання таких наслідків, виключає можливість потурання, бо у такому випадку в діях іншої особи вже є ознаки закінченого кримінального правопорушення, існування якого також виключає можливість вчинення потурання.

По-четверте, потурання полягає у порушенні обов'язку особи протидіяти здійсненню посягання на об'єкт кримінально-правової охорони. Після здійснення такого посягання, якщо механізми протидії не спрацювали, держава покладає на відповідних уповноважених осіб інший обов'язок – перешкодити настанню суспільно небезпечних наслідків. Причому, невиконання такого обов'язку може містити ознаки іншого, самостійного кримінального правопорушення, напр., ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані (ст. 136 КК), ненадання допомоги хворому медичним працівником (ст. 139 КК), невжиття заходів безпеки щодо осіб, взятих під захист (ст. 380 КК) тощо.

Таким чином, потурання, як особлива форма сприяння, обмежена стадіями вчинення кримінального правопорушення, якому особа не протидіє. Водночас, про потурання вчиненню кримінального правопорушення може йтися лише до того моменту, доки таке діяння не було завершеним. Факт завершення вчинення кримінального правопорушення тим самим виключає й можливість протидіяти його вчиненню. При цьому необхідно врахувати, що під вчиненням кримінального правопорушення у контексті потурання необхідно розуміти вчинення іншою особою виключно суспільно небезпечного діяння – дії або бездіяльності. У зв'язку з цим, *при потуранні особа підлягає відповідальності за те, що вона не зупинила саме діяння, яке*

вчиняє інша особа, а не за те, що не перешкодила настанню суспільно небезпечного наслідку від його вчинення.

При дослідженні ознак кримінального правопорушення, вчиненню якого потурає особа, закономірно постає питання про форму вини останнього. Чи повинно воно бути умисним або допускається можливість потурання необережним кримінальним правопорушенням. У цьому контексті уявляється, що єдиною правильною відповіддю на це питання буде визнання можливості потурання виключно *умисним* деліктам. По-перше, відповідно до статей 14, 15 КК на необережне діяння не поширюється інститут стадій вчинення кримінального правопорушення. По-друге, само по собі діяння, яке є ознакою об'єктивної сторони необережного кримінального правопорушення, без настання суспільно небезпечних наслідків не визнається кримінальним правопорушенням, у той час як наявність ознак останнього в поведінці іншої особи є обов'язковою ознакою потурання, як виду причетності. По-третє, говорячи про потурання кримінальному правопорушенню, мається на увазі не будь-яка поведінка, яка сприяє вчиненню кримінально-протиправного діяння, а тільки та, яка відповідає певному ступеню суспільною небезпечності, що притаманний кримінальному правопорушенню. Звідси, оскільки потурання безпосередньо не бере участі у заподіянні шкоди об'єкту кримінально-правової охорони, то ступінь його суспільною небезпечності завжди є нижчим за діяння, вчиненню якому особа не протидіє. У зв'язку з цим, якщо само по собі діяння, яке є об'єктивною ознакою необережного делікту, не визнається кримінально караним, то тим більше сприяння його вчиненню не може визнаватися таким, що заподіює істотну шкоду об'єкту кримінально правової охорони. Зважаючи на сказане, безпідставним вбачається рішення суду щодо визнання наявності ознак потурання в поведінці особи, яка, будучи за посадою відповідальною за техніку безпеки та охорону праці, мовчки потурала незаконному розпорядженню начальника ділянки ОСОБА_8 щодо потерпілого. Зокрема, ОСОБА_3, чітко усвідомлюючи можливість настання

негативних наслідків, не повідомила керівництву шахти та службі з техніки безпеки та охорони праці про залучення ОСОБА_8 учня маляра до столярних робіт, а також будь-яким іншим способом, в межах наданих їй повноважень майстра цеху, не усунула неповнолітнього від виконання небезпечних робіт. Навпаки, байдуже ставилася до існуючої загрози здоров'ю дитини, що і потягло за собою каліцтво останньої [29]. У цьому випадку непротидія Особою_3 порушенням правил безпеки на виробництві, які допускав Особа_8, не може визнаватися потуранням, оскільки до моменту настання суспільно небезпечних наслідків у виді заподіяння шкоди здоров'ю потерпілого, така поведінка ще не містила ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 272 КК. У зв'язку з цим, у бездіяльності Особа_3 була присутня інша форма сприяння, а саме незапобігання заподіянню шкоди, але ознаки потурання у її поведінці були відсутні.

Встановивши ознаки об'єктивного факту, який зобов'язує відповідну особу діяти певним чином, необхідно більш детально зупинитися на аналізі зовнішнього прояву поведінки, яка утворює зміст потурання. Уявляється, що така поведінка: а) виявляється у бездіяльності особи; б) полягає у невиконанні встановленого нормативно-правовими актами або договором обов'язку у конкретній ситуації діяти певним чином та наявності реальної можливості здійснити відповідну поведінку; в) зміст такого обов'язку становить вимога припинити вчинення кримінального правопорушення за допомогою всіх наявних у розпорядженні особи засобів та можливостей; г) невиконання особою такого обов'язку протидіяти кримінальному правопорушенню, що готується або вчиняється іншою особою, сприяє безперешкодному продовженню його вчинення.

Під *бездіяльністю*, як ознакою потурання, потрібно розуміти невиконання особою певних дій, які вона *повинна* та *могла* виконати у відповідній обстановці. У науці кримінального права поширеною є думка, що бездіяльність – це пасивна поведінка. Проте, бездіяльність не є станом

фізичного спокою людини, тобто абсолютною його бездіяльністю. Під бездіяльністю у кримінальному праві прийнято розуміти утримання особою від точно визначених, обов'язкових і необхідних тілесних рухів [188, с. 21, 52]. Бездіяльність, підкреслює Н. М. Ярмиш, має соціальний характер з точки зору невчинення особою певних дій, які від неї вимагаються. Під час такої бездіяльності особа, зокрема, може виявляти значну активність, проте, вона має зовсім іншу спрямованість, ніж передбачено відповідним обов'язком [223].

Бездіяльність особи полягає у невиконанні встановленого нормативно-правовими актами або договором обов'язку діяти певним чином у конкретній ситуації та за наявності реальної можливості його виконати. Для встановлення обов'язку діяти певним чином потрібно ретельно дослідити зміст та обсяг повноважень особи, якими вона була наділена в силу положень відповідних нормативно-правових актів або договору (напр., законів, підзаконних актів, відомчих інструкцій, наказів тощо). Сфера потурання особи обмежується виключно рамками її службової компетенції, колом прав, повноважень та обов'язків, які на неї покладаються, у зв'язку із посадою, яку вона обіймає, або здійснюваною діяльністю, та мають чітко визначену правову регламентацію. Звідси, невчинення особою дій, які не входили до кола її повноважень та обов'язків, не є об'єктивною ознакою потурання.

Окрім наявності обов'язку діяти певним чином, для встановлення ознак потурання в поведінці особи важливе значення має існування (наявність) *реальної можливості* виконати цей обов'язок. Відсутність такої реальної можливості, тобто перебування особи у таких умовах, такій обстановці, за яких вона об'єктивно позбавлена можливості обирати варіанти власної поведінки, виключає ознаки потурання у її поведінці.

Наявність реальної можливості виконати покладені обов'язки визначається сукупністю об'єктивних та суб'єктивних факторів. До об'єктивних факторів належать фактичні умови (обставини, обстановка), у

яких перебуває особа (напр., наявність необхідних засобів протидії вчиненню злочину). Суб'єктивні фактори стосуються безпосередньо особи, яка вчиняє бездіяльність – це її особисті якості (напр., знання, навички, досвід, тощо). Встановлення у конкретному випадку будь-якого з об'єктивних або суб'єктивних факторів, що унеможлиблюють здійснення покладеного обов'язку, виключають визнання поведінки особи потуранням кримінальному правопорушенню.

До речі, саме такий підхід розуміння кримінально-протиправної бездіяльності закріплено й проекті нового кримінального кодексу України. Так, у ч. 2 ст. 2.2.5. проекту зазначається, що бездіяльність є ознакою кримінального правопорушення, якщо особа не вчинила конкретної дії, щодо якої вона мала: 1) юридичний обов'язок та 2) реальну можливість її вчинити. Відповідно до ч. 3 ст. 2.2.5 не визнається дією чи бездіяльністю поведінка особи під впливом: 1) непереборної сили, 2) непереборного фізичного примусу, 3) рефлексу, 4) обставин, що виключають контрольованість поведінки з інших причин [154].

У той же час, закріплюючи обов'язкові ознаки бездіяльності у виді наявності обов'язку та можливості діяти певним чином, у ст. 8.2.3. «Потурання вчиненню злочину», ст. 8.2.21. «Потурання вчиненню провини» ст. 9.4.4. «Потурання катуванню», ст. 10.5.4. «Потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим злочину або неповідомлення про його вчинення», ст. 10.5.7. «Потурання командира (начальника) вчиненню підлеглим провини або неповідомлення про її вчинення» проекту при описі об'єктивних ознак цих діяння, вказується лише на юридичний обов'язок, який не виконує особа. Водночас, у цих статтях не зазначається, що така особа повинна мати реальну можливість виконати покладений на неї обов'язок. Уявляється, що незважаючи на існування загальної норми, у якій розкриваються обов'язкові ознаки кримінально протиправної бездіяльності, відсутність у статтях Спеціальної частини вказівки на реальну можливість виконання такого

обов'язку може на практиці призвести до неоднозначного тлумачення цих положень.

Таким чином, бездіяльність особи може бути визнано потуранням лише за одночасної наявності двох умов: а) на особу у порядку, передбаченому законодавством, було покладено обов'язок діяти певним чином і ця особа б) мала реальну можливість (об'єктивну та суб'єктивну) виконати покладений на неї обов'язок. Названі умови не є альтернативними, бо кожна з цих обставин є обов'язковою при вирішенні питання визнання наявності ознак потурання у поведінці особи.

Зміст обов'язку, який покладається на особу, від виконання якого вона відмовляється (утримується), полягає у протидії (перешкодженні) вчиненню кримінального правопорушення іншою особою. Звідси, невчинення особою певних дій щодо протидії кримінальному правопорушенню, що не входять до її обсягу повноважень, виключає наявність об'єктивної сторони потурання в її поведінці. У той же час, у науці кримінального права ряд науковців пов'язували наявність ознак потурання в поведінці особи лише з її можливістю особисто протидіяти вчиненню кримінального правопорушення або вжити інші заходи для попередження його вчинення, при цьому незалежно від наявності у неї такого спеціального правового обов'язку. Так, М. А. Шнейдер визнавав наявність потурання у ситуаціях, коли особа могла особисто протидіяти вчиненню кримінального правопорушення або вжити інші необхідні заходи для того, щоб перешкодити його вчиненню [219, с. 91]. Проте, такий підхід не узгоджується із розумінням змісту кримінально-противної бездіяльності, як невтручання у природні, технічні чи суспільні процеси, там де це було обов'язково для особи, суспільно необхідно та реально можливо [188, с.57].

У зв'язку з цим слід вважати безпідставним визнання наявності потурання при різного роду форм сприяння вчиненню кримінального правопорушення, які з точки зору свого змісту не характеризуються

об'єктивними ознаками, які притаманні кримінально-протиправній бездіяльності. У цих випадках може йтися про наявність інших форм сприяння або вчинення іншого, самостійного кримінального правопорушення.

Зокрема, у судовій практиці поширеним є визнання поведінки потуранням у разі вчинення сприяння вчиненню кримінального правопорушення особою, *яка не мала спеціального обов'язку протидіяти останньому*. Так, вироком суду Кролевецького районного суду Сумської області особу було засуджено за ч. 1 ст. 185 КК за те, що вона, діючи таємно та сподіваючись на потурання з боку знайомої, підійшла до потерпілого, який спав на землі і викрала з його кишені, гроші, якими розпорядилась на власний розсуд [26]. Аналогічна аргументація наводиться й у вироку Первомайського міськрайонного суду Миколаївської області, який засудив винного за ч. 3 ст. 185 КК, оскільки він користуючись тим, що за його злочинними діями ніхто, крім його знайомого, не спостерігає і, розраховуючи на потурання останнього через дружні стосунки, зайшов до чужого гаража та заволодів майном потерпілого [27]. Таке ж саме обґрунтування міститься й у рішеннях Верховного Суду, який, розкриваючи зміст таємного способу при крадіжці, зазначає, що таємне викрадення майна має місце у разі заволодіння майном за відсутності будь-яких осіб (власників, очевидців, осіб, у володінні чи під охороною яких знаходиться майно), або у присутності інших осіб, але непомітно для них, або таких, які у зв'язку з фізичними чи психічними особливостями були нездатні дати належну правову оцінку заволодінню майном, або при розрахунку на *потурання* від інших осіб, чи коли інші особи переконані у правомірності дій винного [139].

У цих судових рішеннях вбачається некоректне використання терміну «потурання». Як вже зазначалось, таке неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення вчиняється за відсутності спеціального обов'язку протидіяти його вчиненню. З точки зору кримінального права така поведінка не містить ознак бездіяльності, бо відсутня одна з обов'язкових

умов визнання такої пасивної поведінки кримінально-караною бездіяльністю, а саме обов'язку протидіяти. Отже, таку поведінку не можна визнавати потуранням.

Згідно правил використання юридичної термінології використання юридичного терміну, тобто слова або словосполучення, яке позначає чітко окреслене поняття та має спеціальну сферу застосування, за межами правового поняття [105, с. 31], яке він позначає, є неприпустимим. Потурання – це кримінально-правове поняття, яке характеризує окремий вид причетності до кримінального правопорушення та якому притаманні певні об'єктивні ознаки. Тому за їх відсутності, юридично неправильно використовувати цей термін для характеристики інших понять. Це все одно, що називати кримінальним правопорушенням поведінку, яка не відповідає ознакам ч. 1 ст. 11 КК, а пособництвом діяння особи за відсутності ознак, передбачених у ст. 26 та ч. 5 ст. 27 КК. У наведених ситуаціях може йтися про наявність іншої самостійної форми сприяння кримінальному правопорушенню, яка не містить ознак потурання. У зв'язку з цим, юридично правильним для позначення такої поведінки у наведених випадках використовувати саме поняття «сприяння».

У науці кримінального права також висловлювалась пропозиція щодо віднесення до потурання у тому числі й залишення в небезпеці (ст. 135 КК), ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, (ст. 136 КК) [131, с. 20, 21], [35, с. 25]. Так, на думку П. М. Панченко, у нормі про залишення в небезпеці (як і про ненадання допомоги) не конкретизовані джерела небезпеки. Звідси, на думку вченого, ними можуть бути і кримінально протиправні посягання. Оскільки головне призначення зазначених норм полягає в тому, щоб убезпечити життя людини, звідки б небезпека не виходила, то ці норми цілком відповідатимуть своєму призначенню, якщо їх дія поширюватиметься і на випадки неперешкоджання кримінально протиправним посяганням, які загрожують життю людини. У зв'язку з цим автор робить висновок, що за залишення в небезпеці (як і ненадання допомоги)

можуть відповідати особи, які не протидіяли посяганню на життя людини, піклуватися про яку є загальним або спеціальним обов'язком особи (напр., статті 115, 348, 379 КК тощо). При цьому вчений визнає, що у подібних ситуаціях мова повинна йти про необхідну оборону. Проте робить висновок, що у випадках, коли неможливо надати допомогу потерпілому в інший спосіб, ніж протидіяти тому, хто посягає шляхом заподіяння йому шкоди, право на необхідну оборону переростає в обов'язок [131, с. 20, 21]. Подібну позицію займав й П. Ф. Тельнов, який наголошував на тому, що потурання у виді залишення в небезпеці (аналог ст. 135 КК), має місце, коли особа, яка зобов'язана піклуватися про потерпілого, залишає його без допомоги під час здійснення на нього суспільно небезпечного посягання з боку іншої особи [187, с. 163 -165]. А. Ф. Зелінський також вважав, що потурання може мати місце у разі ненадання допомоги особі, яка перебуває в небезпечному для життя стані, якщо допомога у вигляді припинення кримінально протиправного посягання на життя потерпілого могла бути надана без серйозної небезпеки для потураючого [69, с. 42]. Схожу точку зору висловлював й І. А. Бушуєв, який вбачав ознаки потурання у діях приватної особи, яка не перешкодила здійсненню посягання на іншу особу, ознаки потурання, якщо така особа мала можливість надати допомогу і була зобов'язана піклуватися про потерпілого [15, с. 118] або, навіть, якщо сама ця особа поставила потерпілого у небезпечний для життя стан.

Зазначені точки зору викликають певні зауваження. По-перше, необхідна оборона – це право, а не обов'язок громадян, про що свідчить ст. 27 Конституції України: «Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань». Тому, навіть якщо особа, яка залишає без допомоги потерпілого, який перебуває в небезпечному для життя стані і позбавлений можливості вжити заходів до самозбереження через свій безпорадний стан (напр., малолітство, похилий вік, хвороба, тощо), була зобов'язана про нього піклуватися та мала таку можливість – на таку

особу все одно не покладається обов'язок протидіяти суспільно небезпечним посяганням з боку інших осіб. Необхідна оборона є суб'єктивним правом пересічних громадян, а не їх юридичним обов'язком. У зв'язку з цим відмова від реалізації такого права не визнається кримінально протиправним діянням. Звідси, неможна погодитися з позицією Херсонського міського суду Херсонської області суду, який визнав наявність ознак потурання в поведінці ОСОБА_9, який під час вчинення ОСОБА_8 вбивства потерпілого, знаходився на незначній відстані від місця події та міг чути характерні звуки, які супроводжували дії ОСОБА_8. Проте, не зважаючи на усвідомлення того, що відбувається, не перешкодив ОСОБА_8 вчиненню вбивства потерпілого, внаслідок чого ОСОБА_8 отримала можливість завершити свій злочинний намір [32].

По-друге, потурання – це вид причетності до кримінального правопорушення, який має місце лише у разі вчинення двох кримінальних правопорушень різними суб'єктами. У разі відсутності іншого суб'єкта, який вчиняє кримінальне правопорушення, причетність виключається, а отже не може мати місце й її вид, до якого належить потурання. Таким чином, неможна потурати власним діям, або настанню суспільно небезпечного наслідку від власної поведінки. У зв'язку з цим, обґрунтованою є позиція Г. І. Баймурзіна, який зазначає, що потурання власним діям неможливе [4, с. 141].

Невиконання обов'язку протидіяти кримінальному правопорушенню, що готується або вчиняється іншою особою, сприяє безперешкодному продовженню його вчинення. Потурання, як форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення, також як й інші види причетності, перебуває у зумовлюючому зв'язку із супутнім (пов'язаним) кримінальним правопорушенням. Поведінка у виді не протидії (неперешкоджання) вчиненню кримінального правопорушення створює сприятливі умови для безперешкодного закінчення вже розпочатого кримінального правопорушення, незважаючи на те, що воно було виявлено особою, яка

зобов'язана і могла його припинити. Отже, потурання не перебуває у причинному зв'язку із поведінкою особи, яка вчиняє пов'язане (супутнє) кримінальне правопорушення. Проте, інша ситуація виникає у разі, якщо особа заздалегідь надає обіцянку іншій особі не протидіяти їй у вчиненні кримінального правопорушення. Така відмінність взаємозв'язків між цими двома видами непротидії кримінальному правопорушенню не пов'язана з особливостями бездіяльності зобов'язаної особи. Як раз ознаки бездіяльності, яка є зовнішнім проявом потурання та заздалегідь обіцяного неперешкоджання вчиненню кримінально протиправного діяння, є абсолютно однаковими (тотожними). Єдине, що відрізняє ці два види діяння один від одного, це: а) наявність заздалегідь наданої обіцянки не перешкоджати вчиненню кримінального правопорушення та б) зовнішнім проявом поведінки.

По-перше, висловлювання добровільного зобов'язання особи не чинити перешкод на шляху вчинення кримінального правопорушення, є інтелектуальною дією. Шляхом доведення до відома іншої особи такої інформації, особа, яка її надає, впливає на свідомість виконавця кримінального правопорушення. Такою обіцянкою вона укріплює його бажання (рішучість) вчинити це кримінальне правопорушення, підтримує його бажання втілити у життя свій кримінально-протиправний намір, сприяє набуттю впевненості у можливості досягнення бажаного результату та реалізації протиправних прагнень, нівелює нерішучість, долає сумніви щодо неможливості досягти поставленої протиправної мети. По-друге, потурання – це виключно поведінка у формі, так званої, «чистої» бездіяльності стосовно кримінального правопорушення, яке вчиняється іншою особою. У разі ж заздалегідь обіцяного неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення у поведінці особи наявна сукупність різних форм діяння: дії та бездіяльності. Шляхом надання обіцянки не перешкоджати вчиненню кримінального правопорушення особа спочатку вчиняє інформаційну дію, а вже потім за

останньою слідує пасивна поведінка у виді фактичного неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення, тобто її бездіяльність. Отже, така інформаційна дія, яка у цьому випадку є невід’ємною складовою поведінки, й обумовлює появу причинного зв’язку між вчинком особи, яка обіцяє не перешкоджати кримінальному правопорушенню, та здійсненням останнього [78, с. 83]. Таким чином, внаслідок надання обіцянки не протидіяти кримінальному правопорушенню, поведінка такої особи набуває ознак інтелектуального пособництва, яке перебуває у причинному опосередкованому зв’язку із суспільно небезпечним результатом кримінального правопорушення, яке вчиняє інша особа.

З огляду на зазначене, цілком обґрунтованим є рішення суду, яким молодшого інспектора 2-ої категорії відділу режиму і охорони державної установи «Київський слідчий ізолятор» було засуджено за ч. 5 ст. 27, ч. 1 ст. 294, ч. 5 ст. 27, ч. 3 ст. 28, ч. 2 ст. 342, ч. 5 ст. 27, ч. 4 ст. 345 КК у зв’язку з тим, що він надав обіцянку не протидіяти протиправним діям ув’язненого в СІЗО Особи_3 та, діючи умисно, всупереч встановленому законом порядку, з метою забезпечення участі останнього у масових заворушеннях, будучи старшим групи складу денної зміни групи проведення прогулянки у корпусних відділеннях №№ 1,2, супроводив Особу_3 до міжповерхових дверей посту №4 у корпусному відділенні №№ 1,2, відчинив зазначені двері та випустив Особу_3 до міжповерхових східців корпусу, при цьому не здійснивши його особистий обшук та обшук його особистих речей, розуміючи при цьому, що Особа_3 направляється до камерного приміщення № 148 з метою участі у масових заворушеннях та опорі працівникам правоохоронних органів, має при собі заборонені в обігу СІЗО речі та предмети, у тому числі саморобно-виготовлені вибухові пристрої, чим сприяв Особі_3 у подальшому вільному пересуванню по території СІЗО до камерного приміщення № 148 СІЗО, який разом із членами організованої групи у

подальшому вчинили ряд злочинів, у тому числі тяжких та особливо тяжких [33].

Таким чином, на відміну від співучасті у виді заздалегідь наданої обіцянки не перешкоджати вчиненню кримінального правопорушення, потурання виявляється у «чистій» бездіяльності особи, зобов'язаної перешкодити готуванню або безпосередньому вчиненню кримінального правопорушення. Отже, потурання, яке полягає у заздалегідь не обіцяному неперешкодженні вчиненню кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, не перебуває у причинному зв'язку з фактом вчинення останнього [44, с. 83].

Таким чином, для визнання наявності об'єктивної сторони потурання у поведінці особи, потрібно встановити такі обставини: 1) існування умисного кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, яке містить ознаки готування або замаху; 2) нормативний акт або заснований на ньому договір, яким визначається компетенція відповідної особи; 3) коло повноважень, а саме сукупність прав та обов'язків, якими наділяється особа відповідно до цього акту (договору); 4) конкретний вид обов'язку, який така особа не виконала, хоча повинна була його виконати у певному обсязі та в певний спосіб у конкретній ситуації; 5) наявність реальної можливості належним чином виконати цей обов'язок у цих конкретних умовах; 6) причини невиконання такого обов'язку та відсутність обставин, які б перешкождали його виконанню.

Будучи юридичною бездіяльністю, потурання полягає у невжитті заходів протидії (перешкодження) кримінальному правопорушенню, що готується або вчиняється іншою особою. За характером такі заходи можуть полягати у *безпосередньому* або *опосередкованому* перешкодженні вчиненню кримінального правопорушення. Звідси, можна виділити такі форми (види) потурання, як: а) безпосередня протидія (неперешкодження) та б) опосередкована протидія (неперешкодження).

Безпосередня непротидія полягає у тому, що особа не виконує обов'язок щодо особистого, безпосереднього припинення кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою. Тобто, безпосереднім є таке неперешкоджання, коли особа мала можливість протидіяти, припинити кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою, за допомогою особистих, власних зусиль (напр., не зупинила, не вилучила, не затримала, тощо).

Опосередкованим є таке неперешкоджання, коли: а) на особу не був покладений спеціальний обов'язок безпосередньо протидіяти вчиненню кримінального правопорушення, проте вона була зобов'язана повідомити про цей факт інших осіб, або б) особа, не маючи можливості припинити, протидіяти кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою, за допомогою власних зусиль, не використала наявну у неї можливість щодо залучення до такої протидії третіх осіб (напр., не повідомила, не довела до відома іншої особи відповідної інформації, не звернулася за допомогою до інших осіб або відповідних органів, тощо). Визнає наявність опосередкованої протидії й Верховний Суд, який зазначає, що потурання може мати місце в такій обстановці, коли військова службова особа, своєчасно виявивши факт вчинення підлеглим кримінального правопорушення, має реальну можливість особисто або шляхом залучення підпорядкованих осіб безпосередньо втрутитись у протиправну поведінку підлеглого та припинити правопорушення, або шляхом віддання наказу підпорядкованим особам вчинити дії, безпосередньо спрямовані на унеможливлення подальшого вчинення підлеглим розпочатого і незакінченого кримінального правопорушення (на стадії готування або замаху на нього) [142].

Визнання так званої опосередкованої непротидії, яка полягає у неповідомленні відповідної інформації про кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою, видом потурання, вимагає проведення його відмежування від інших видів причетності, які схожі з ним за своїми

об'єктивними ознаками, зокрема, від неповідомлення про кримінальне правопорушення.

За зовнішнім проявом потурання і неповідомлення завжди здійснюються шляхом бездіяльності. Проте розмежування цих видів протиправної поведінки необхідно проводити за: а) колом обов'язків, які покладені на особу та які вона не виконує (не здійснює); б) часом вчинення пов'язаного кримінального правопорушення та в) часом неповідомлення інформації про його вчинення.

По-перше, неповідомлення може стосуватися як кримінального правопорушення яке ще вчиняється, так й того, що вже вчинено, тоді як потурання завжди здійснюється в момент (під час) вчинення іншого кримінального правопорушення. Так, відповідно до Наказу на керівників закладів охорони здоров'я покладається обов'язок щодо забезпечення невідкладного інформування органів і підрозділів поліції про всі факти звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру (вогнепальних, колотих, різаних, рубаних, забитих поранень [156]. Звідси, невиконання такого обов'язку може свідчити про наявність ознак неповідомлення з боку зобов'язаних осіб, оскільки воно вчиняється вже після того, як кримінальне правопорушення було вчинено. У зв'язку з цим, неповідомлення такої інформації не може розглядатися як потурання кримінальному правопорушенню.

По-друге, неповідомлення може стосуватися як закінченого, так і незакінченого кримінального правопорушення; вчиненого умисно або з необережності. Потурання же може мати місце лише до моменту закінчення іншого кримінального правопорушення та стосується виключно умисних деліктів.

По-третє, зміст потурання утворюють обов'язки, які полягають у протидії (перешкоджанні) вчиненню кримінального правопорушення шляхом

вжиття для цього необхідних заходів. Напр., відповідно до п. 3 ч. 1 ст. 23 Закону України «Про національну поліцію» остання відповідно до покладених на неї завдань припиняє виявлені кримінальні правопорушення [155]. Згідно з ч. 2 ст. 358 Митного кодексу України у разі виявлення під час здійснення митного контролю та інших заходів, що здійснюються митними органами, ознак правопорушень, розслідування яких не належить до повноважень митних органів, представники цих органів зобов'язані письмово повідомляти про це відповідні правоохоронні органи [110]. У той же час, неповідомлення як вид причетності може мати місце, коли на особу не покладено спеціального обов'язку перешкоджати вчиненню кримінального правопорушення. Таким чином, якщо на особу не було покладено спеціального обов'язку протидіяти вчиненню кримінального правопорушення і вона не доводить до відома відповідних органів інформацію про відоме їй вчинюване або вчинене кримінальне правопорушення, її поведінку не містить ознак потурання. У цьому випадку мова може йти виключно про наявність у поведінці такої особи ознак лише неповідомлення. Водночас, діяння особи, на яку покладено спеціальний обов'язок протидіяти (перешкодити) вчиненню іншою особою кримінального правопорушення, але вона, не маючи можливості, використовуючи власні зусилля, перешкодити його вчиненню, не повідомляє про це і не звертається за допомогою, внаслідок чого створюються сприятливі умови для подальшого безперешкодного вчинення цього кримінального правопорушення, то таку поведінку потрібно визнавати потуранням.

У зв'язку з цим, Іванківський районний суду Київської області правильно визнав наявність ознак потурання у поведінці коменданта першої прикордонної комендатури, якого було засуджено за ч. 4 ст. 425 КК у зв'язку з тим, що він в порушення вимог законодавства та Положення про першу прикордонну комендатуру після виявлення факту відсутності будь-яких

дозвільних документів на порубку лісу та лісорубних квитків, не вжив негайних заходів щодо припинення незаконної порубки лісу [25].

Залежно від обсягу обов'язків, які особа не виконує для того, щоб перешкодити вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, потурання може проявлятися у: а) неперешкоджанні вчиненню кримінального правопорушення іншою особою та б) недостатньому перешкоджанні вчиненню такого кримінального правопорушення.

У разі *неперешкоджання* вчиненню кримінального правопорушення, особа не вчиняє конкретних чітко визначених у нормативно-правових актах чи договорі дій, які входять до змісту її повноважень і які вона зобов'язана та може вчинити за певних умов (напр, неприйняття рішення; невжиття необхідних заходів, тощо). *Недостатнє* перешкоджання – це невжиття усіх необхідних заходів, які особа була зобов'язана та могла вжити відповідно до її повноважень та з урахуванням конкретної ситуації (напр., несвоєчасне прийняття рішення; прийняття недостатньо обґрунтованих рішень; невжиття достатніх заходів; несвоєчасне вжиття достатніх заходів, тощо).

Потурання кримінальному правопорушенню може бути вчинено як одиничним поведінковим актом, так і може полягати у вчиненні сукупності (множинності) тотожних діянь. В останньому випадку потурання може набувати ознак *продовжуваного* кримінального правопорушення.

Відповідно до ч. 2 ст. 32 КК продовжуваним кримінальним правопорушенням визнається суспільно небезпечне діяння, яке складається з двох або більше тотожних діянь, об'єднаних єдиним кримінально протиправним наміром. В. І. Тютюгін та І. О. Зінченко об'єктивно-суб'єктивними ознаками продовжуваного кримінального правопорушення визнають: 1) наявність двох чи більше самостійних діянь; 2) кожне з діянь, що складають продовжуваний злочин, може розглядатися або як окремий злочин, або як адміністративне чи дисциплінарне правопорушення, аналогічне відповідному складу кримінального правопорушення; 3) усі вчинені діяння,

що утворюють продовжуваний злочин, є юридично тотожними (однаковими) за своїм юридичним складом, тобто містять у собі ознаки одного й того самого складу кримінального правопорушення; 4) наявність незначного проміжку часу між тотожними діями; 5) єдність об'єкта посягання, тобто при вчиненні кожного із окремих діянь, суб'єкт по чергово впливає (посягає) на одні й ті самі суспільні відносини; 6) наявність єдиного суспільно небезпечного наслідку через вчинення декількох тотожних діянь, якщо склад продовжуваного кримінального правопорушення за конструкцією є матеріальним; 7) всі дії охоплюються єдиним злочинним наміром, який реалізується поетапно [70, с. 80 – 88]. Отже, у разі невиконання особою різних обов'язків, які у своїй сукупності спрямовані на неперешкодження вчиненню того ж самого кримінального правопорушення, у поведінці особи присутні ознаки продовжуваного потурання.

Так, відповідно до ст. 3 Розділу VI «Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» після отримання повідомлення про правопорушення або подію, яке надійшло телефоном або іншим шляхом, чи самостійного виявлення з іншого джерела обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, оперативний черговий чергової частини поліції зобов'язаний організувати внесення інформації про отримане повідомлення до системи ІПП та проконтролювати направлення диспетчером ГУНП, на території обслуговування якого вчинено правопорушення або сталася подія, наряду поліції [74]. У свою чергу умисне невчинення особою кожного з цих діянь, якщо їх невиконання було спрямовано на протидію вчиненню того ж самого кримінального правопорушення, може свідчити про наявність продовжуваного потурання в поведінці особи.

Потурання може містити ознаки *триваючого* кримінального правопорушення. У науці кримінального права триваючим кримінальним правопорушенням визнається те, яке характеризується безперервним здійсненням складу закінченого кримінального правопорушення шляхом тривалого умисного невиконання обов'язків, покладених на особу кримінальним законом (бездіяльність) або шляхом тривалого умисного порушення встановленої законом заборони (дія). До об'єктивних та суб'єктивних ознак триваючого кримінального правопорушення І. О. Зінченко, В. І. Тютюгін відносять: 1) наявність суспільно небезпечної дії чи бездіяльності, тобто активної чи пасивної поведінки суб'єкта; 2) тривалий характер дії чи бездіяльності; 3) безперервність дії чи бездіяльності, тобто постійне відновлення складу триваючого діяння на стадії закінченого кримінального правопорушення; 4) умисел, як форму вини [70, с. 54 – 65]. При цьому особливість, триваючого кримінального правопорушення, як зазначає О. В. Ободовський, полягає у тому, що його початком є вчинення особою діяння, безпосередньо спрямованого на виконання об'єктивної сторони складу кримінального правопорушення; закінченням – досягнення діянням стадії закінченого кримінального правопорушення; завершенням – момент, починаючи з якого особа більше не вчиняє це кримінальне правопорушення за своєю волею (суб'єктивні обставини припинення) чи поза її волею незалежно від її волі (об'єктивні обставини припинення). [120, с. 159]. Таким чином, триваюче кримінальне правопорушення має місце, коли суспільне небезпечне посягання не припиняється в момент вчинення, і діяння, так би мовити, «розтягується у часі» [70, с. 50], напр., незаконне зберігання вогнепальної зброї (ч. 1 ст. 263 КК).

Звідси, якщо потурання, яке полягало у невиконанні відповідного обов'язку щодо протидії вчиненню кримінального правопорушення, цілком можливо визнавати триваючим кримінальним правопорушенням.

З моменту невиконання покладених на особу обов'язків протидіяти вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, в поведінці особи містяться ознаки потурання. У той же час, *момент припинення потурання* має свої особливості, які обумовлюються не тільки поведінкою самої особи, яка здійснює потурання, а й поведінкою особи, яка вчиняє інше кримінальне правопорушення. Момент завершення потурання – це момент фактичного припинення вчинення бездіяльності, яка утворює його зміст. Потурання кримінальному правопорушенню починається актом бездіяльності, а потім постійно, безперервно здійснюється. Закінчення потурання може бути пов'язано із: а) припиненням вчинення самої бездіяльності, яка є змістом потурання; б) припиненням кримінального правопорушення, яке вчиняється іншою особою.

Припинення (закінчення) вчинення бездіяльності, яка є змістом потурання, може бути обумовлено об'єктивними або суб'єктивними причинами. В якості об'єктивних чинників виступають зовнішні фактори, які унеможливають подальше вчинення потурання, незважаючи на те, що кримінальне правопорушення, якому потурала особа, продовжує вчинятися (напр., особа була затримана правоохоронними органами). Суб'єктивні чинники – це обставини, які настають за волею особи, яка здійснювала потурання, незважаючи на те, що кримінальне правопорушення, якому потурала особа, продовжує вчинятися (напр., особа вжила необхідних заходів для припинення кримінального правопорушення).

Припинення кримінального правопорушення усуває умову, за якої може здійснюватися потурання. Тому припинення вчинення такого кримінального правопорушення одночасно призводить до припинення потурання його вчиненню. Припинення цього іншого кримінального правопорушення може бути пов'язано з тим, що: а) кримінальне правопорушення досягло стадії закінченого кримінального правопорушення, настання якої виключає можливість подальшого потурання його вчиненню; б) інше кримінальне

правопорушення було вимушено припинено на стадії готування або замаху, тобто поза волею його суб'єкта вчинення (напр., особу було затримано внаслідок дій інших осіб).

Таким чином, з об'єктивної сторони потурання – *це заздалегідь необіцяне неперешкоджання вчиненню іншою особою умисного кримінального правопорушення.*

2.2. Суб'єктивні ознаки потурання кримінальному правопорушенню.

Суб'єктивними ознаками будь-якого суспільно небезпечного діяння у межах кримінального права традиційно визнаються: суб'єкт та суб'єктивна сторона.

Суб'єкт кримінального правопорушення, поряд з об'єктом, об'єктивною та суб'єктивною стороною, виступає самостійним та обов'язком елементом будь-якого суспільно небезпечного діяння, яке визнається кримінальним правопорушенням. Ознаки, що характеризують суб'єкт, перебувають в органічній єдності з усіма іншими елементами та ознаками кримінально-протиправного діяння. Саме суб'єкт своєю протиправною поведінкою заподіює істотну шкоду об'єкту кримінально-правової охорони. При цьому кримінальна відповідальність за заподіяння такої шкоди може наставати лише за умови, що її спричинення супроводжувалось певним психічним ставленням з боку суб'єкта. Отже, суб'єкт, з точки зору кримінального права, – це певний член суспільства, який вступає у соціальне протиріччя, конфлікт з окремими людьми та суспільством в цілому, тим самим перешкоджаючи нормальному функціонуванню та розвитку останнього.

Відповідно до чинного кримінального законодавства України суб'єктом кримінальної відповідальності визнаються фізичні особи, які на момент вчинення суспільно небезпечного діяння, передбаченого у КК, досягли

певного віку та були осудними. Так, згідно зі ст. 18 КК суб'єктом кримінального правопорушення є фізична осудна особа, яка вчинила кримінальне правопорушення у віці, з якого відповідно до КК може наставати кримінальна відповідальність.

Згідно зі ч. 1 ст. 19 КК осудною визнається особа, яка під час вчинення кримінального правопорушення могла усвідомлювати свої дії (бездіяльність) і керувати ними. Осудність дозволяє встановити психофізіологічні особливості людини та врахувати їх вплив на зміст вини та її ступінь. [185, с. 100]. Її наявність свідчить про здатність особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, бути відповідальною за вчинене суспільно небезпечне діяння, підлягати кримінальній відповідальності, усвідомлювати та сприймати сенс осуду, розуміти сутність кримінально-правового реагування на її вчинок [215, с. 275].

Згідно зі ч. 1 ст. 22 КК кримінальній відповідальності підлягають особи, яким до вчинення кримінального правопорушення виповнилося 16 років, втім за делікти, вичерпний перелік яких наведений у ч. 2 ст. 22 КК, кримінальна відповідальність може наставати з 14 років. Як зазначає В. М. Бурдін, позначаючи нижню вікову межу кримінальної відповідальності, законодавець тим самим презумує, що лише по досягненню цього віку особи мають можливість робити свідомо-вольовий вибір поведінки в кримінально-значимих ситуаціях вибору, а отже, у випадку вчинення ними кримінального правопорушення стосовно них може діяти презумпція осудності та може наставати кримінальна відповідальність за вчинене суспільно небезпечне діяння [13, с. 18]. Отже, встановлюючи віковий мінімум, лише по досягненню якого, може порушуватися питання про притягнення особи до кримінальної відповідальності за вчинене суспільно небезпечне діяння, законодавець керується особливостями психофізичного та соціального розвитку неповнолітньої особи. Пояснюється це тим, що особи, які не досягли 16 років (для визначених у КК випадків 14 років), в наслідок відсутності у них

достатнього життєвого досвіду, стійких соціально ціннісних орієнтацій та установок, як правило, не здатні повною мірою усвідомлювати соціальну значущість своїх вчинків, а, отже, не повинні зазнавати кримінальної відповідальності за їх вчинення.

Суб'єкт потурання. Потурання кримінальному правопорушенню виникає на тлі кримінально-протиправної поведінки з боку інших осіб та полягає у невиконанні особою, покладеного на неї обов'язку припиняти кримінальні правопорушення, сприяти діяльності з забезпечення здійснення правосуддя, утримуватися від дій, які могли би перешкодити її здійсненню. Покладення такого обов'язку може бути здійснено лише на особу, яка зважаючи на її рівень культурного, правового, соціально-психологічного розвитку, здатна чітко розуміти зміст покладених на неї зобов'язань та наслідків у разі їх невиконання. Отже, оцінюючи характер та зміст обов'язків, порушення яких свідчить про наявність потурання в поведінці особи, а також зважаючи на ступень суспільної небезпечності неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення, вбачається, що відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню повинна наставати із досягненням особи 16-річного віку.

Осудність та вік, з якого настає кримінальна відповідальність, це ознаки, які характеризують загальний суб'єкт кримінального правопорушення. Водночас, закон виділяє й, так званого, спеціального суб'єкта кримінального правопорушення, яким відповідно до ч. 2 ст. 18 КК визнається фізична осудна особа, яка вчинила у віці, з якого може наставати кримінальна відповідальність, кримінальне правопорушення, суб'єктом якого може бути лише певна особа.

Таке законодавче визначення поняття спеціального суб'єкта цілком відповідає науковим поглядам на його зміст. Так, на думку, В. В. Устименка, спеціальний суб'єкт – це особа, що має поряд з осудністю та віком кримінальної відповідальності та іншою(и) додатковою(і) юридичною(і)

ознакою(ами), передбаченою(ими) у кримінальному законі або, що прямо впливає (ють) з нього, що обмежує (ють) коло осіб, які можуть нести відповідальність за цим законом, і тим самим визначає(ють) правильне його застосування [200, с. 24].

Значення передбачення у КК ознак спеціального суб'єкта полягає у тому, що законодавець за рахунок введення додаткових ознак такого суб'єкта звужує сферу дії кримінально-правової норми, обмежуючи її поширення тільки на певну категорію осіб [200, с. 24]. У свою чергу А. С. Осадча наголошує на тому, що необхідність виокремлення спеціального суб'єкта обумовлюється характером суспільних відносин, на які здійснюється суспільно небезпечне посягання, та особливостями механізму заподіяння цим відносинам шкоди. Специфіка таких суспільних відносин передбачає особливий механізм заподіяння ним шкоди, який пов'язаний з певними соціальними функціями, які виконує особа, або з її особливим соціальним статусом. Саме у зв'язку із своїми статусними характеристиками або функціональними можливостями тільки така певна особа може спричинити відповідним суспільним відносинам істотну шкоду [128, с. 72 – 74].

У науці кримінального права висловлювались різні погляди на суб'єкт потурання. Більшість науковців схилились до думки, що суб'єктом потурання може бути виключно спеціальний суб'єкт. Водночас, деякі теоретики, зокрема М. А. Шнейдер, допускав можливість визнання суб'єктом потурання будь-яку особу, тобто загального суб'єкта [219, с. 92, 93]. Остання точка зору викликає суттєві зауваження. Безумовно, відповідно до ст. 68 Конституції України кожен зобов'язаний неухильно дотримуватися Конституції України та законів України, не посягати на права і свободи, честь і гідність інших людей. Натомість, держава не покладає на усіх без винятку громадян правового обов'язку здійснювати безпосередню, особисту протидію суспільно небезпечним посяганням. Такого роду обов'язок покладається лише на обмежене коло осіб, у зв'язку із заняттям ними посад або здійснення

діяльності, пов'язаних з охороною тих чи інших видів суспільних відносин від протиправних посягань.

Зважаючи на зазначене, є підстави для ствердження, що суб'єктом потурання може бути виключно особа, яка в силу наданих їй певних повноважень, може вимагати від інших осіб дотримуватися встановленого відповідними нормативно-правовими актами правопорядку, а також внаслідок своєї бездіяльності може створювати можливість безперешкодного продовження вчинення кримінального правопорушення іншими особами. У зв'язку з цим, можна зробити висновок, що залежно від характеру і обсягу повноважень, а також сфери діяльності особи, на яку покладається обов'язок протидіяти кримінальним правопорушенням, спеціальним суб'єктом потурання може виступати: а) службова особа або б) особа, яка виконує пені професійні або інші спеціальні обов'язки, за наявності яких зобов'язана перешкоджати вчиненню кримінальних правопорушень з боку інших осіб (так звана, «спеціально зобов'язана особа»).

У науці кримінального права найбільш поширеним є погляд, згідно з яким суб'єктом потурання виступає службова особа [3, с. 11], [4 с. 86 -89], [187, с. 165]. Поняття службової особи розкривається у ч. 3 ст. 18 КК відповідно до якої, службовими особами є особи, які постійно, тимчасово чи за спеціальним повноваженням здійснюють функції представників влади чи місцевого самоврядування, а також постійно чи тимчасово обіймають в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, на підприємствах, в установах чи організаціях посади, пов'язані з виконанням організаційно-розпорядчих чи адміністративно-господарських функцій, або виконують такі функції за спеціальним повноваженням, яким особа наділяється повноважним органом державної влади, органом місцевого самоврядування, центральним органом державного управління із спеціальним статусом, повноважним органом чи повноважною службовою особою підприємства, установи, організації, судом або законом.

Зважаючи на закріплені у КК ознаки службової особи, коло останніх може бути класифіковано на види залежно від різних критеріїв. Так, залежно від змісту повноважень, якими вони наділені, можна виділити службових осіб, які здійснюють: а) функції представників влади; б) організаційно-розпорядчі або в) адміністративно-господарські обов'язки. Залежно від порядку створення юридичної особи, до якої належить службова особа: а) службові особи юридичної особи публічного права та б) службові особи юридичної особи приватного права. Залежно від статусу, в якому вони виконують організаційно-розпорядчі чи адміністративно-господарські обов'язки, можна виділити службових осіб, які виконують ці обов'язки: а) займаючи певні посади або б) за спеціальним повноваженням. Пропонують ще й інші класифікації службових осіб [106, с. 38-42].

Проте, здійснення класифікації службових осіб на види не є самоціллю. У контексті нашого дослідження виділення різних видів службових осіб дозволяє зрозуміти сутність ознаку спеціального суб'єкта потурання. Вважаємо, що саме характер виконуваних обов'язків, зміст прав і повноважень службової особи, це не просто його формальна ознака, а, перш за все змістовна, яка перебуває в основі поняття службової особи, як суб'єкта потурання. У зв'язку з цим слушною є думка О. М. Лемешка, який зазначає, що суб'єктом службового потурання може бути не будь-яка службова особа, а виключно та, на яку покладений спеціальний обов'язок перешкоджати вчиненню кримінального правопорушення. При цьому науковець робить висновок, що цей обов'язок повинен бути конкретно-визначеним. Його зміст повинна утворювати чітка вимога, щодо вчинення конкретизованого виду суспільно корисної поведінки, яка об'єктивно може перешкодити вчиненню кримінального правопорушення [103, с. 74 – 83].

Водночас, як було зазначено, такий обов'язок може полягати як у безпосередній протидії, тобто особистому, безпосередньому перешкодженні кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою, так і в

опосередкованій протидії, тобто за рахунок надання інформації про кримінальне правопорушення, що вчиняється, третім уповноваженим особам у випадках, коли сама ця уповноважена особа не може з об'єктивних причин виконати покладений на неї обов'язок особисто перешкодити вчиненню кримінального правопорушення. Або в силу особливостей її повноважень, така особа не зобов'язати особисто (власними зусиллями) вчиняти дії, спрямовані на перешкоджання кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою. Так, відповідно до ст. 3 Розділу VI «Інструкції з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України» на оперативного чергового чергової частини поліції, який є працівником правоохоронного органу, не покладається обов'язок особисто перешкоджати вчиненню кримінального правопорушення, проте у нього є обов'язок після отримання відповідного повідомлення про правопорушення або подію, яке надійшло телефоном або іншим шляхом, чи самостійного виявлення з іншого джерела обставин, які можуть свідчити про вчинення кримінального правопорушення, організувати внесення інформації про отримане повідомлення до системи ПНП та проконтролювати направлення диспетчером ГУНП, на територію обслуговування якого вчинено правопорушення або сталася подія, наряду поліції. Отже, у разі невиконання цього обов'язку, у тому числі шляхом неповідомлення відповідної інформації про кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою, є всі підстави для ствердження, що тим самим оперативний черговий чергової частини поліції здійснює потурання останньому.

У зв'язку з цим, важко погодитися з О. М. Лемешко, що суб'єктом службового потурання є спеціально-конкретний суб'єкт, а саме працівник правоохоронного органу, який займає посаду, яка характеризується нормативно-закріпленим обов'язком припинення кримінальним

правопорушенням [103, с. 83]. Вважаємо, що обов'язок безпосередньо або опосередковано протидіяти (перешкодити) кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою, може входити до кола повноважень на тільки службової особи правоохоронного органу.

Позиція, схожа на висловлену точку зору О. М. Лемешка, закріплена й у проєкті нового кримінального кодексу. Так, у ст. 8.2.21 «Потурання вчиненню провини» та ст. 8.2.3 «Потурання вчиненню злочину» суб'єктом цих кримінальних правопорушень визнається службова особа державного органу, що здійснює правоохоронні функції. Водночас, у ст. 9.4.4. «Потурання катуванню» суб'єктом визнається публічна службова особа, до якої відповідно до п. 51 ч. 2 ст. 1.1.1 проєкту КК належать: а) особа, уповноважена на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, – службова особа, яка обіймає посаду, пов'язану з виконанням владних, організаційно-розпорядчих, адміністративно-господарських, контрольно-ревізійних чи реєстраційних обов'язків в органі державної влади чи органі місцевого самоврядування, зазначена у п. 1 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про запобігання корупції»; б) службова особа, яка виконує організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарські або контрольно-ревізійні обов'язки в юридичній особі публічного права; в) особа, яка здійснює професійну діяльність з надання публічних послуг, тобто відповідно до закону та на підставі ліцензії, включення до реєстру, публічного договору чи рішення адміністративного органу надає публічні послуги, що створюють правові наслідки для інших осіб (зокрема нотаріус, приватний виконавець, оцінювач, незалежний посередник, член трудового арбітражу, суб'єкт державної реєстрації прав, третейський суддя, судовий експерт, спеціаліст у кримінальному провадженні чи судовому процесі); г) військова публічна службова особа; д) іноземна публічна службова особа.

Проте, такий підхід до визначення суб'єктного складу потурання є досить дискусійним. Так, проєкт КК передбачає, так зване, «загальне»

потурання, тобто потурання будь-якому кримінальному правопорушенню – це ст. 8.2.21 «Потурання вчиненню провини» та ст. 8.2.3 «Потурання вчиненню злочину». Натомість, поряд з цими загальними видами потурання, виокремлюється спеціальний вид потурання, а саме потурання катуванню – ст. 9.4.4. «Потурання катуванню». При цьому, якщо суб'єктом загальних видів потурання визнаються лише службові особи державного органу, що здійснює правоохоронні функції, то суб'єктом спеціального виду потурання – службова особа, незалежно від функцій органу, у якому вона обіймає свою посаду або виконує владні, організаційно-розпорядчі, адміністративно-господарські, контрольно-ревізійні чи реєстраційні обов'язки.

Безумовно, катування – це один із найнебезпечніших злочинів проти прав та свобод людини, який належить до, так званих, конвенційних злочинів. Проте, це не єдиний такий злочин. До цього виду злочинів належать також, напр., торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини, захоплення заручників, фальшивомонетництво, легалізація (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, «корупційні» злочини тощо. [66, с. 268]. У зв'язку з цим, дещо сумнівним видається підхід щодо визнання кримінально караним лише потурання цим злочинам з боку службової особи державного органу, що здійснює правоохоронні функції, у той час як інші службові особи за потурання цим деліктам не підлягатимуть кримінальній відповідальності.

У цьому контексті звернення до нормативно-правових актів свідчить, що обов'язок перешкоджати вчиненню певних видів кримінальних правопорушень покладається не тільки на службових осіб правоохоронного органу, а й на інших. Так, відповідно до ч.1 ст. 23 Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» [149] суб'єкт первинного фінансового моніторингу, що здійснює або забезпечує здійснення фінансових операцій, зобов'язаний зупинити такі фінансові операції у разі виникнення

підозри, що вони містять ознаки вчинення кримінального правопорушення, визначеного КК. У день зупинення фінансової операції суб'єкт первинного фінансового моніторингу повідомляє спеціально уповноваженому органу в установленому законодавством порядку про таку фінансову операцію. У ч. 2 ст. 6 цього Закону визначаються суб'єкти первинного фінансового моніторингу, до яких належать, зокрема: банки, страховики, оператори платіжних систем; професійні учасники організованих товарних ринків; оператори поштового зв'язку, які надають фінансові платіжні послуги та/або послуги поштового переказу, та/або послуги із здійснення валютних операцій тощо. Проте, вони не належать до правоохоронних органів. Звідси, якщо службові особи суб'єкта первинного моніторингу, усвідомлюючи кримінально-протиправний характер такої фінансової операції, не виконують покладені на них обов'язки, передбачені у ч. 1 ст. 23 цього Закону, то у цьому випадку є всі підстави вважати таку поведінку потуранням кримінальному правопорушенню, напр., потуранням легалізації доходів.

На підставі цього, уявляється, що будь-яка службова особа, а не тільки службова особа правоохоронного органу, може здійснити потурання, причому не тільки катуванню, а й будь-якому іншому кримінальному правопорушенню, якщо воно вчиняється її підлеглими в межах сфери її службової відповідальності або контролю.

Безпосереднім підтвердженням цієї точки зору можуть бути положення чинного кримінального законодавства України. Так, у ст. 426 КК передбачена відповідальність за бездіяльність військової влади, одним з проявів якої може бути, у тому числі, і потурання кримінальним правопорушенням, що вчиняються у військовій сфері [56, с. 44]. Стосовно того, що окремі прояви бездіяльності військової влади, передбаченої у ч. 1 ст. 426 КК, містять ознаки потурання кримінальному правопорушенню, зробив висновок і Верховний Суд, який зазначив, що умисне неприпинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим як альтернативна форма виявлення

кримінально караної бездіяльності (ч. 1 ст. 426 КК) за своїм юридичним змістом фактично є спеціальним видом причетності до кримінального правопорушення у виді потурання його вчиненню за відсутності ознак співучасті з підлеглим. Умисне неприпинення кримінального правопорушення, що вчиняється підлеглим, означає потурання вчиненню його особою, яка була зобов'язана його припинити [142].

У ст. 31¹ КК, якою було доповнено КК у зв'язку з ратифікацією Римського статуту, передбачена відповідальність військових командирів за вчинення їх підлеглими злочинів, передбачених статтями 437-439, 442 і 442¹ КК. Зокрема, військовий командир підлягає кримінальній відповідальності, якщо зазначені злочини, було вчинено підлеглою особою, яка перебувала на момент вчинення злочину під його фактичним командуванням і контролем або, залежно від обставин, під його фактичною владою і контролем, внаслідок нездійснення ним належного контролю над такою особою, якщо при цьому військовий командир або інша особа, яка фактично діє як військовий командир, знав, що зазначена підлегла особа вчинила такий злочин, проте не вжив дій, які повинен був і міг вжити у межах своїх повноважень для припинення вчинення злочину.

Таким чином, на підставі зазначеного, вважаємо, що суб'єктом потурання може бути будь-яка службова особа, яка наділена повноваженнями щодо протидії вчиненню кримінального правопорушення. При цьому такою службовою особою необхідно визнавати не тільки службових осіб юридичної особи публічного права, а й службових осіб юридичної особи приватного права, якщо до кола їхніх повноважень належить протидія кримінальним правопорушенням, що вчиняються підлеглими або іншими особами.

Окрім цього, вбачається, що не тільки службові особи можуть бути визнані суб'єктом потурання. Вважаємо, що є підстави для виділення іншої групи суб'єктів потурання, до якої належать і, так званих, *спеціально зобов'язані особи*, які виконують певні професійні обов'язки. Аналіз чинного

законодавства України дозволяє зробити висновок, що потурання кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою, може бути пов'язано із невиконанням або неналежним виконанням відповідною особою своїх професійних обов'язків, якими вона наділяється в силу відповідного нормативно-правового акту або на підставі договору, які можуть містити і обов'язок протидіяти вчиненню кримінального правопорушення з боку іншої особи.

Так, відповідно до ст. 12 Закону України «Про охоронну діяльність» персонал охорони під час виконання функціональних обов'язків наділяється правом: а) вимагати від осіб припинення протиправних дій, дотримання законності та правопорядку; б) не допускати проникнення осіб та затримувати тих, які намагаються проникнути (проникли) на об'єкт охорони або залишити його, порушуючи встановлені правила, з обов'язковим негайним повідомленням про це територіального органу Національної поліції; в) протидіяти правопорушникам і негайно повідомляти органи Національної поліції про вчинення цими особами кримінального або адміністративного правопорушення. Згідно зі ст. 13 цього Закону персонал охорони під час виконання функціональних обов'язків зобов'язаний: а) забезпечувати цілісність об'єктів охорони та недоторканність майна, що на них зберігається, недоторканність фізичних осіб; б) припиняти шляхом здійснення заходів реагування правопорушення проти власності, фізичних осіб, порушення режиму роботи об'єктів охорони; в) негайно у будь-який спосіб повідомляти відповідні правоохоронні органи про вчинення протиправних дій щодо власності, фізичних осіб та інших незаконних дій, що мають ознаки кримінального правопорушення, у місцях здійснення заходів охорони [151]. Одним із видів охоронної діяльності є і охорона фізичної особи. А відповідно до ст. 1 цього Закону під охороною фізичної особи розуміється діяльність з організації та практичного здійснення заходів охорони, спрямованих на забезпечення особистої безпеки, життя та здоров'я індивідуально визначеної

фізичної особи (групи осіб) шляхом запобігання або недопущення негативного безпосереднього впливу факторів (діяльності або бездіяльності) протиправного характеру. Отже, якщо особа, яка під час виконання своїх функціональних обов'язків з охорони фізичної особи не припинить правопорушення проти останньої, або не повідомить про вчинення протиправних дій проти неї чи не застосує інших заходів реагування для припинення такого посягання, при цьому маючи таку можливість, то дії такої особи цілком можливо визнавати потуранням кримінальному правопорушенню.

На підставі зазначеного, уявляється обґрунтованою точка зору, висловлена А. С. Беніцьким, згідно з якої суб'єктом потурання може бути особа, на яку покладено спеціальний обов'язок щодо перешкоджання вчиненню кримінального правопорушення. При цьому такими суб'єктами є не тільки працівники правоохоронних органів, а й суб'єкти, які не наділені функцією правоохоронної діяльності, але з огляду на свої службові обов'язки повинні запобігати або перешкоджати вчиненню кримінального правопорушення [8].

Таким чином, з метою забезпечення законності в державі, ефективного підтримання правопорядку в суспільстві, сфера кримінально-караного потурання повинна поширюватися не тільки на службових осіб правоохоронного органу, а й на інших, спеціально зобов'язаних осіб, хоча і з певними застереженнями. Безумовно, держава, на яку покладена функція охорони і захисту основних прав та свобод людини, збереження, підтримання та вдосконалення правопорядку у суспільстві, не може перекладати відповідні обов'язки на пересічних громадян. Водночас, якщо йдеться про осіб, на яких в силу закону, договору або посадових інструкцій, покладений обов'язок захищати суспільні відносини від протиправних посягань, протидіяти вчиненню останніх, то у разі невиконання такого обов'язку та за наявності реальної можливості його виконати, такі особи можуть визнаватися

суб'єктами потурання кримінальному правопорушенню. Уявляється, що такою своєю бездіяльністю вони тим самим сприяють подальшому безперешкодному вчиненню кримінального правопорушення. У зв'язку з цим держава повинна відповідним чином реагувати на таку суспільно небезпечну поведінку цих осіб.

Таким чином, *суб'єктом потурання є особа, на яку на підставі закону, інших нормативно-правових актів або договору, покладений спеціальний обов'язок вживати заходи щодо протидії кримінальним правопорушенням, що вчиняються іншими особами.*

Іншою суб'єктивною ознакою, яка характеризує суспільне небезпечне діяння в межах кримінального права, – **є суб'єктивна сторона.**

Незважаючи на те, що зовнішньому прояву кримінального правопорушення завжди приділяється найбільша увага, водночас встановлення лише об'єктивних ознак суспільно небезпечного діяння недостатньо для обґрунтування кримінальної відповідальності за його вчинення. Чинне кримінальне законодавство України ґрунтується на принципі винної відповідальності, який є запорукою справедливого правосуддя [63, с. 9,10]; [87, с. 69, 70]; [209, с.13,14]. Відповідно до ст. 62 Конституції України, ч. 2 ст. 2, ст. 23 КК кримінальна відповідальність можлива лише за наявності вини особи у вчиненому суспільно небезпечному діянні. Саме наявність умислу або необережності, тобто вини у певній формі та у певному виді, є необхідним для настання кримінальної відповідальності [129, с. 68–69].

Принцип винної відповідальності, закріплений у ч. 1 ст. 11 КК, полягає у тому, що кримінальним правопорушенням визнається не просто суспільно небезпечне діяння передбачене КК, а таке діяння, яке вчиняється суб'єктом кримінального правопорушення за наявності його вини. У свою чергу відповідно до ч. 2 ст. 2 КК особа вважається невинуватою у вчиненні кримінального правопорушення і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено

обвинувальним вироком суду. Зміст цих положень повністю відповідає вимогам ч. 2 ст. 6 Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р, згідно з якими кожен, кого обвинувачено у вчиненні кримінального правопорушення, вважається невинуватим доти, доки його вину не буде доведено в законному порядку [62].

Традиційно у науці кримінального права під суб'єктивною стороною кримінального правопорушення розуміється його внутрішня сторона, тобто психічна діяльність особи, що відображає ставлення її свідомості та волі до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння та його наслідків [21, с. 245]. Зміст суб'єктивної сторони та її ознаки були предметом дослідження багатьох науковців, серед яких: Р. В. Вереша [20, 21], П. А. Воробей [38], П. С. Дагель [51], М. Й. Коржанський [88], О. І. Парог [159], А. В. Савченко [166], Є. Л. Стрельцов [181], В. П. Тихий [189], М. Г. Угрехелидзе [198], М. І. Хавронюк [210], В. А. Якушин [222] та ін. У наукових працях наголошується на тому, що суб'єктивна сторона утворює психологічний зміст кримінального правопорушення [183, с. 72]. Якщо об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується ознаками, які реально відображаються в об'єктивній дійсності та можуть сприйматися органами чуття людини (зір, смак, слух, нюх та дотик), то суб'єктивна сторона кримінального правопорушення відображає внутрішній світ людини та не може бути сприйнятою (відчутною, зваженою) безпосередньо. Усе тому, що вона являє собою надскладний комплекс психоемоційних та інтелектуальних характеристик людської діяльності, які формують соціально-правові ознаки суспільно небезпечної поведінки [94, с. 139]. Тому пізнати її можна лише шляхом аналізу та оцінки об'єктивних характеристик кримінального правопорушення – діяння, способу його вчинення, знарядь (засобів), які використовує особа, тощо. Саме суб'єктивна сторона контролює, породжує, спрямовує об'єктивну сторону кримінального правопорушення.

Соціальна значуща поведінка людини полягає у перетворенні її внутрішнього стану в дії щодо соціально значимих об'єктів [5, с. 70]. Майбутня об'єктивна сторона кримінального правопорушення в ідеальній формі відображається у свідомості особи і потім тією чи іншою мірою реалізується в об'єктивній дійсності. Отже, об'єктивна сторона є практичним здійсненням злочинних намірів суб'єкта [97, с. 12 – 14]. Саме тому, без встановлення суб'єктивної сторони – до того ж за наявності ознак, специфічних для кожного кримінального правопорушення, – в умовах верховенства права неможливе притягнення особи до кримінальної відповідальності [199, с. 263].

У вітчизняній правовій науці домінує точка зору, що психологічний зміст суб'єктивної сторони утворюють такі юридичні ознаки, як: вина, мотив та мета, які характеризують різні форми психічної активності суб'єкта кримінального правопорушення [50, с. 295]; [59, с. 134]; [212, с. 96]. Ці ознаки органічно пов'язані між собою, проте виступають у ролі самостійних суб'єктивних характеристик кримінального правопорушення. Вина – це психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої КК, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності (ст. 23 КК). Мотив – внутрішні або зовнішні імпульси (фактори), усвідомлена потреба, що спонукають особу до певної суспільно небезпечної поведінки [68, с. 55]; [166, с. 14], [112, с. 213]. Мета – уявний результат (усвідомлений образ кінцевого результату), який прагне досягти особа шляхом вчинення кримінального правопорушення [18, с.42].

Водночас, у науковій літературі до ознак суб'єктивної сторони деякі науковці відносять емоційний стан суб'єкта кримінального правопорушення [21, с. 465], [90, с. 140], [199, с. 302,303], [209, с. 169]. Проте, з такою точкою зору важко погодитися. Емоційний стан це сукупність емоційних ознак, рис, що характеризують особистість у певний момент, яка зумовлена певними обставинами, умовами [41]. А. А. Хрустовський, М. Д. Прищак зазначають, що

емоційний стан – це одна з психологічних функцій людини, яка включає загальний настрій, емоції та інтереси; це складне поєднання почуттів, думок і поведінки, які є результатом нашої взаємодії з навколишнім середовищем [213]. У той же час, емоції не є психічним ставленням особи до вчинюваного нею діяння та його наслідків, бо це лише психічні переживання, які виступають лише фоном, на тлі якого формуються та розвиваються інтелектуальні та вольові процеси психічної діяльності. [213].

У психології розрізняють такі види емоційних станів, як афект, настрій, пристрасть, страх, стрес, фрустрація та інші [146, с. 53]. Негативні емоційні стани можуть значною мірою знижувати здатність особи усвідомлювати свої дії та керувати ними [122, с.14], [180]. Отже, емоційний стан, у першу чергу, характеризує стан психічного здоров'я особи, поряд з такими ознаками суб'єкта, як осудність, обмежена осудність, неосудність, стан сп'яніння, тощо. Емоційний стан, як зазначає С. Л. Рубінштейн, у структурі особистості різних людей може мати неоднакову питому вагу. Його вплив певним чином залежить від темпераменту людини, зокрема від того, наскільки глибокі її переживання та наскільки різні моменти її життя, основні події, які перетворилися для неї на переживання, виявляються вирішальними у формуванні її особистості. Отже, емоційність неминуче тією чи іншою мірою входить із ними у побудову особистості [163, с. 544]. На думку В.М. Бурдіна: «Емоції можуть мати кримінально-правове значення тільки в тих випадках, коли вони суттєво впливають на можливість людини здійснювати свідомо-вольовий контроль за своєю поведінкою під час вчинення суспільно небезпечного діяння. Проте в цих випадках зазначений вплив емоцій повною мірою може бути врахований у межах «традиційних» ознак понять осудності та неосудності...Отже, емоційна ознака ніби «розчиняється» в інших ознаках осудності та неосудності і повністю охоплюється ними»[13, с. 17].

Отже, емоційний стан, як тривалі переживання, ефект від сильної емоційної реакції, у першу чергу, характеризує людину як особистість. Його

оцінка передує встановленню вини. Проте його прояви не свідчать про її ступінь [67, с. 153]. Звідси, уявляється, що емоційний стан необхідно визнавати ознакою, що характеризує суб'єкта, а не суб'єктивну сторону кримінального правопорушення.

Якщо мотив та мета є факультативними ознаками кримінального правопорушення, то вина – це обов'язкова суб'єктивна ознака, яка підлягає встановленню у кожному випадку вчинення кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона потурання характеризується тими самими ознаками, що притаманні родовому поняттю та обумовлюються специфікою правової природи причетності. У науці кримінального права поширеною є точка зору, що причетність це виключно *умисна* суспільно небезпечна поведінка. Отже, потурання, будучи видом причетності, також повинно характеризуватися умисною формою вини. Такий погляд на зміст суб'єктивної сторони потурання є домінуючим у науці кримінального права. Так, ще М. А. Шнейдер наголошував, що потурання може бути вчинено лише умисно. Потурач усвідомлює, що він не чинить перешкоди вчиненню кримінального правопорушення і не бажає особисто створити такої перешкоди або вжити інших заходів для запобігання кримінальному правопорушенню, хоча й має таку можливість. Якщо такої можливості особа не має або якщо вона не усвідомлює, що здійснюється кримінальне правопорушення, тоді не можна говорити і про наявність ознак потурання в поведінці особи [219, с. 93].

П. І. Гришаєв та Г. А. Кригер також зазначали, що з суб'єктивної сторони кримінально-протиправне потурання може бути вчинене лише умисне. Потурач усвідомлює, що не перешкоджає вчиненню кримінального правопорушення, хоча має можливість особисто чи за рахунок інших заходів запобігти чи ускладнити його вчинення. Усвідомлюючи зазначені обставини, винний або бажає вчинення цього кримінального правопорушення іншими особами, або свідомо допускає це [49, с. 233].

Поділяв цю позицію й І. А. Бушуєв, на думку якого, потурання, тобто непротидія вчиненню кримінального правопорушення, може вчинятися лише з умисною формою вини. Потурати кримінальному правопорушенню з необережності неможливо. Невжиття службовою особою з недбалості заходів з охорони майна не може визнаватися потуранням. У таких випадках має місце звичайна службова недбалість, яка не містить ознак потурання кримінальному правопорушенню [15, с. 117].

Прихильником такої позиції є Г. І. Баймурзін, який зазначав, що з суб'єктивного боку потурання обов'язково передбачає наявність умисної форми вини. Потурач, який є свідком кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, або володіє достовірною інформацією про його вчинення, свідомо ухиляється від виконання своїх обов'язків з протидії цьому кримінальному правопорушенню [4, с.143].

О. М. Лемешко також вважає теоретично обґрунтованою позицію тих криміналістів, відповідно до якої кримінальні правопорушення, які виступають видами причетності, можуть бути вчинені лише з прямим умислом. Вказана ознака утворює загальну родову суб'єктивну ознаку інституту причетності до злочину, що і підтверджується законодавчим закріпленням видів таких злочинів [103, с. 107 -109].

К. П. Задоя та І. І. Давидович наголошували на тому, що суб'єктивна сторона «потурання кримінальному правопорушенню полягає в тому, що особа, на яку покладено службовий чи професійний обов'язок припиняти підготовлювані або вчинювані кримінальні правопорушення., що стосуються її службової компетенції чи професійної діяльності, умисно не виконує такий обов'язок, хоч вона могла і повинна була його виконати» [96, с.669].

Водночас, ряд науковців допускають наявність непрямого умислу та навіть необережності при вчиненні потурання. Так, П. М. Панченко вважає, що з суб'єктивної сторони потурання кримінальним правопорушенням характеризується виною у формі прямого умислу. Водночас, зважаючи на

специфіку тієї чи іншої кримінально-правової норми, в рамках якої перебуває склад потурання, науковець допускає наявність непрямого умислу або навіть необережної вини щодо факультативного наслідку діяння, що розглядається (напр., несумлінне ставлення до охорони державного чи громадського майна, зловживання владою чи службовим становищем, порушення правил несення прикордонної служби [131, с. 15]. Схожу думку висловлюють А. Ф. Зелінський [69, с. 41], Л. М. Абакіна-Пілявська [3, с. 11], О. М. Смушак [177, с. 11].

З поглядами науковців, які допускають можливість вчинення потурання з необережності, неможна погодитися. Потурання – це вид причетності до кримінального правопорушення. Звідси, ознаки, які притаманні родовому поняттю, повинні знайти своє відображення й у видовому. Як було встановлено, причетність – це виключно умисна поведінка особи. У зв’язку з цим, потурання також може вчинятися лише за наявності умисної форми вини.

Саме тому викликає заперечення теоретична позиція, згідно з якою потурання може вчинятися з необережною формою вини. Зокрема, Л. М. Абакіна-Пілявська зазначає, що заздалегідь не обіцяне потурання кримінальному правопорушенню, як вид причетності, полягає в умисному заздалегідь не обіцяному неперешкоджанню достовірно відомому злочину, що готується або вчиняється у випадках, коли потурач повинен був і міг йому перешкодити [3, с. 11, 12]. Водночас, поряд із загальним поняттям потурання, авторка пропонує виділяти так зване «службове потурання», яке, на її думку, полягає в умисному або необережному заздалегідь не обіцяному неоперешкоджанні достовірно відомому кримінальному правопорушенню, що готується або вчиняється у випадках, коли службова особа повинна була і могла йому перешкодити. О. М. Смушак вважає, що: «потурання – це умисна або необережна заздалегідь не обіцяна бездіяльність особи, яка полягає в неперешкоджанні зобов’язаною особою, або особою, яка має можливість вжити заходів з відвернення або припинення готування або вчиненню злочину

за можливості вчинення таких дій без шкоди для себе та інших осіб» [177, с. 11]. Проте з цією позицією неможна погодитися.

По-перше, звертає на себе увагу різний обсяг змісту родового та видового поняття, що не відповідає відношенням підпорядкування цих понять. Згідно правил логіки видове поняття завжди є вузьчим, ніж родове поняття, а не навпаки [104]. Вказівка на наявність необережної форми вини при службовому потуранні у запропонованому визначенні, значно розширює зміст видового поняття потурання порівняно з родовим, яке пропонується визнавати виключно умисним діянням.

По-друге, у запропонованому визначенні міститься ознака, яка вказує на те, що службовій особі, достовірно відомо про кримінальне правопорушення, що готується або вчиняється іншою особою. Отже, за такого підходу зміст інтелектуального моменту вини службової особи полягає в усвідомленні факту вчинення кримінального правопорушення з боку іншої особи. У свою чергу усвідомлення цього факту виключає наявність кримінально протиправної недбалості в її поведінці. Як відомо, згідно з ч. 2 ст. 25 КК необережність є кримінальною протиправною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння (дії або бездіяльності), хоча повинна була і могла їх передбачити. Отже, не передбачаючи (не усвідомлюючи), що інша особа вчиняє кримінальне правопорушення, зобов'язана особа і не може потурати його вчиненню

І, нарешті, по-третє, об'єктивна сторона потурання полягає у невиконанні покладених на особу обов'язків щодо припинення вчинення іншого кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, особа не може одночасно усвідомлювати, що вона не перешкоджає вчиненню кримінального правопорушення, про яке їй достовірно відомо, і в той же час не бажати не виконувати покладені на неї обов'язки, розраховуючи на якісь обставини, що допоможуть їй їх виконати. Звідси, допустити наявність самовпевненості до

невиконання обов'язків щодо протидії кримінальному правопорушенню, що вже вчиняється, також неможливо.

На підставі зазначеного, пропозицію щодо виділення необережного службового потурання за умови, якщо особа достовірно знає про факт вчинення іншою особою кримінального правопорушення, навряд чи можна визнати обґрунтованою.

Неможна погодитися і з позицією А. Ф. Зелінського, який допускає як умисел, так і необережність при вчиненні потурання. При цьому, на думку вченого, можливі такі варіанти психічного ставлення особи, яка здійснює потурання, до кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою: а) особа усвідомлює, що її бездіяльність створює сприятливі умови для кримінального правопорушення, яке можливо буде вчинено, та байдуже ставиться до цього; б) потурач за такого ж психічного ставлення розраховує, що кримінальне правопорушення не буде вчинено через якісь інших перешкоджаючих факторів (напр., сторож розраховує на міцність заборів, на сторожового собаку, тощо); в) особа усвідомлює, що своїм невтручанням сприяє кримінальному правопорушенню, що вчиняється, але розраховує на якісь обставини, які, на її думку, можуть запобігти заподіяння шкоду [69, с. 41].

По-перше, таке розуміння змісту вини особи, яка здійснює потурання, перш за все, ґрунтується на змішуванні різних форм сприяння кримінальному правопорушенню: потурання та незапобігання вчиненню кримінального правопорушення. На відміну від незапобігання, потурання завжди пов'язано із кримінальним правопорушенням, яке вже вчиняється у реальній дійсності. Потурання супроводжує кримінальне правопорушення, яке вчиняє інша особа, тобто воно існує поряд з останнім. До того ж, потурання створює сприятливі умови для безперешкодного продовження вчинення кримінального правопорушення. Водночас, незапобігання завжди передуює вчиненню кримінального правопорушення іншою особою. Воно виступає однією з

передумов вчинення останнього, а у деяких випадках навіть може виступати як спонукальний фактор для його здійснення у майбутньому. У зв'язку з цим, незапобігання кримінальному правопорушенню може вчинятися як умисно, так і з необережності, тоді як потурання – виключно умисна непротидія кримінальному правопорушенню, що вже вчиняється іншою особою. У зв'язку з цим, психічне ставлення до кримінального правопорушення, яке можливо буде вчинено, та байдуже ставлення до цього факту, не може утворювати зміст інтелектуального та вольового моментів вини особи, яка здійснює потурання.

По-друге, потурання завжди пов'язане із дійсним (реальним) вчиненням іншою особою в об'єктивній дійсності конкретного кримінального правопорушення, у той час як незапобігання лише створює умови для можливого (потенційного) його вчинення у майбутньому. У філософії визнається, що категорії «можливість» і «дійсність» є відображенням у нашій свідомості руху та розвитку матеріального світу. Цей розвиток є процесом перетворення можливості в дійсність. Категорії «можливість» і «дійсність» є відображенням у свідомості людини цього об'єктивного процесу. Якщо можливість існує в своїх умовах або через них, то дійсність існує безпосередньо, як самі явища зовнішнього світу, що нас оточують. Дійсність пов'язана з закономірністю і ґрунтується на ній. «Реальна можливість це те, що може за наявності певних умов перетворитися в дійсність» [220, с. 140, 141]. Абстрактна можливість впливає із загальних умов розвитку об'єктивного світу, проте, за відсутні необхідних конкретних умов ця можливість залишається лише нереалізованою (нездійсненою). У процесі перетворення можливості в дійсність важливу роль відіграють умови, які перетворюють можливе явище у дійсне [220, с. 141]. За словами С. Л. Рубінштейна психіка, свідомість людини відображає об'єктивну реальність, що існує поза та незалежно від неї. Свідомість – це усвідомлене буття, тобто усвідомлення дійсності об'єктивного світу. У зв'язку з цим,

неможна говорити про відображення чогось, якщо те, що має відбивати дійсність, само по собі не існує насправді. [163, с. 19].

Таким чином, якщо кримінальне правопорушення вже готується або вчиняється іншою особою, то воно вже є явищем об'єктивної дійсності, яке реально існує. У свою чергу, якщо цей факт усвідомлює особа, яка здійснює потурання, то говорити про те, що у цьому випадку вона може розраховувати на те, що це кримінальне правопорушення не виникне через якісь інші перешкоджаючі фактори, є необґрунтованим. Таке кримінальне правопорушення вже є явищем об'єктивної дійсності. Воно вже відбувається, а тому особа або може усвідомлювати цей факт, або не знати про його наявність. Натомість розраховувати на те, що воно не існуватиме, тобто не виникне, як зазначає А. Ф. Зелінський, неможливо. Звідси, позиція, що при потуранні особа може розраховувати на те, що кримінальне правопорушення не буде вчинено через якісь інші перешкоджаючі фактори є необґрунтованою.

По-третє, як вже зазначалось, потурання не перебуває у причинному зв'язку із кримінальним правопорушенням, яке вчиняється іншою особою. Ці суспільно небезпечні діяння пов'язані між собою, але перебувають у зумовлюючому зв'язку. Звідси, кримінальне правопорушення, яке вчиняється іншою особою, не може визнаватися суспільно небезпечним наслідком потурання. У зв'язку з цим, підхід до характеристики змісту інтелектуального та вольового моменту форми вини, що застосовується до кримінальних правопорушень, які призводять до настання наслідків (кримінальні правопорушення з матеріальним складом), не може бути використаний щодо потурання. Лише у випадках, якщо між вчиненим діянням і наслідками, що настали, існує причинний зв'язок, може бути різне вольове ставлення до настання таких наслідків: бажання, свідоме допущення, розрахунок на їх ненастання. Суспільно небезпечні наслідки, які спричиняє кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою, не перебувають у причинному зв'язку із поведінкою особи, яка потурає вчиненню цього

кримінального правопорушення. Тому психічне ставлення такої особи до настання або ненастання цих наслідків, не може утворювати зміст вольової ознаки її вини.

Таким чином, потурання кримінальному правопорушенню може вчинятися виключно з умисною формою вини, зміст якої обумовлюється особливостями об'єктивних ознак цього суспільно небезпечного діяння. З цього приводу слушним є зауваження Г. І. Баймурзіна, що зміст вини особи, яка вчиняє причетне діяння, у тому числі потурання, є дещо ширшим, ніж при інших формах кримінально протиправної діяльності. Якщо при інших формах останньої зміст суб'єктивної сторони в основному обмежується усвідомленням суспільно небезпечного характеру лише власної дії або бездіяльності і можливості настання суспільно небезпечного наслідку від їх вчинення, то при причетності, у тому числі потурання, суб'єктивна сторона, крім зазначених моментів, включає також усвідомлення суб'єктом характеру кримінального правопорушення, яке вчиняється або було вчинене іншими особами [4, с. 73].

Відповідно до ч. 1 ст. 24 КК умисел поділяється на прямий та непрямий. Прямий умисел має місце, якщо особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і бажала їх настання (ч. 2 ст. 24 КК). Непрямим визнається умисел, за якого особа усвідомлювала суспільно небезпечний характер свого діяння (дії або бездіяльності), передбачала його суспільно небезпечні наслідки і хоча не бажала, але свідомо припускала їх настання (ч. 3 ст. 24 КК).

Як свідчить аналіз положень ч. 2 та 3 ст. 24 КК, зміст прямого та непрямого умислу сформульований стосовно кримінальних правопорушень з матеріальним складом. Що ж стосується випадків вчинення кримінальних правопорушень із формальним складом, то КК не містить відповідних положень. Зважаючи на те, що передбачені у КК інші види причетності до кримінального правопорушення (ст. 198 та 396 КК) не містять в якості

обов'язкових об'єктивних ознак – суспільно небезпечних наслідків, у зв'язку з чим належать до формальних складів, уявляється, що питання змісту умислу потурання також повинно вирішуватися з точки зору конструкції кримінальних правопорушень з формальним складом. Останнє, у свою чергу, виключає наявність непрямого умислу [160].

Так, Р. В. Вереша, вказує на колізійність конструкції умислу щодо кримінальних правопорушень з формальним складом. Науковець робить висновок, що у кримінально протиправних деліктах із формальним складом умисел характеризується усвідомленням суспільно небезпечного характеру вчинюваного діяння (інтелектуальний момент) та бажанням його вчинити (вольовий момент), а тому у цих кримінальних правопорушеннях може мати місце лише прямий умисел [22, с. 342].

Такий висновок уявляється цілком обґрунтованим. При визначенні змісту умислу, психічне ставлення особи потрібно встановлювати до тих об'єктивних ознак, які мають кримінально-правове значення та впливають на кваліфікацію вчиненого діяння. У той же час, суспільно небезпечні наслідки, які настають від кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, не перебувають у причинному зв'язку з поведінкою особи, яка потурає його вчиненню. Звідси, настання або ненастання суспільно небезпечних наслідків від вчинення іншого кримінального правопорушення, не повинно мати значення для кримінально-правової оцінки поведінки особи, яка потурає вчиненню кримінального правопорушення. Отже, зміст інтелектуального та вольового моментів умислу особи, яка потурає кримінальному правопорушенню, потрібно встановлювати виключно зважаючи на її психічне ставлення до бездіяльності, яку вона вчиняє.

Зважаючи на зазначене, можна сформулювати такі ознаки прямого умислу у кримінальних правопорушеннях із формальним складом. Особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає можливість його вчинення, та бажає його вчинити. Що ж стосується

непрямого умислу, то вважаємо теоретично безпідставним можливість його існування у формальних складах кримінального правопорушення, бо у такому випадку виходило би, що особа усвідомлює суспільно небезпечний характер свого діяння, передбачає можливість його вчинення, але не бажає цього, проте свідомо припускає вчинення такого діяння. Безумовно, якщо особа не бажає вчиняти дію або бездіяльність, вона й не може свідомо припустити їх вчинення. У зв'язку з такою нелогічністю, цілком обґрунтованою є наукова позиція щодо неможливості існування непрямого умислу у формальних складах кримінального правопорушення.

Звідси, можна зробити висновок, що потурання вчиняється тільки з прямим умислом, у той час як непрямий умисел при вчиненні цього суспільно небезпечного діяння виключається.

Таким чином, зміст умислу особи, яка здійснює потурання, характеризується її психічним ставленням до: а) факту вчинення кримінального правопорушення іншою особою та б) до своєї власної бездіяльності.

Інтелектуальний момент прямого умислу при потуранні полягає в усвідомленні особою фактичної сторони вчинюваного нею діяння та його соціального значення, тобто його суспільно небезпечного характеру [71, с. 149]; [159]. У свою чергу усвідомлення суспільно небезпечного характеру свого діяння означає, що винна особа розуміє не лише фактичні обставини, які стосуються об'єкта і об'єктивної сторони складу певного кримінального правопорушення, а й його суспільну небезпеку [19, с. 143]. Отже, особа, яка здійснює потурання, усвідомлює суспільно небезпечний характер своєї поведінки, а саме: а) усвідомлює факт вчинення кримінального правопорушення іншою особою та б) усвідомлює факт невжиття нею необхідних заходів, які вона повинна та може вжити для протидії його вчинення.

Усвідомлення факту вчинення кримінального правопорушення іншою особою полягає у тому, що особа: а) безпосередньо виявляє або особисто спостерігає за фактом готування або вчинення кримінального правопорушення іншою особою або б) має достовірну інформацію про таке вчинення. Достовірна інформація – це інформація, яка відповідає реальним обставинам. Така інформація може бути отримана безпосередньо або в будь-який інший спосіб. Інформація може носити усний або письмовий характер. Вона може мати як чітко конкретизований або загальний характер. Разом з тим достовірне знання суб'єкта про вчинення кримінального правопорушення іншою особою не означає, що він має в своєму розпорядженні вичерпні відомості щодо всіх деталей вчиняємого іншою особою делікту. Поняття достовірності характеризує лише знання, головним чином з точки зору не кількісної, а якісної характеристики такої інформації. Зміст цієї інформації повинен бути достатнім, щоб виступити як підстава для вжиття уповноваженою особою відповідних заходів для протидії вчиненню кримінальному правопорушенню.

Так, вироком суду особу було засуджено за ч. 1 ст. 365³ КК, оскільки будучи начальником відділу місцевої прокуратури, достовірно знаючи про незаконну діяльність з організації та проведення азартних ігор за встановленою адресою та наявності з цього приводу на розгляді у відділенні поліції заяви (повідомлення) про вчинення кримінального правопорушення, належний розгляд отриманої інформації з додержанням вимог ст. 214 КПК не забезпечив, чим сприяв подальшому безперешкодному функціонуванню незаконній діяльності грального закладу з наданням доступу до азартних ігор [34].

Усвідомлення факту невжиття необхідних заходів за слушним зауваженням О. М. Лемешка, полягає у тому, що особа, маючи можливість та будучи обізнаною про зміст своїх обов'язків, усвідомлює, що «не вчиняє необхідних, потрібних в даних конкретних умовах дій для припинення

кримінального правопорушення, а тому, таким чином, посягає на правомірну діяльність конкретного правоохоронного органу, діяльність якого спрямована на своєчасне припинення і розкриття злочинів, а тому вже неможливе досягнення мети сприяння реалізації правосуддя» [103, с. 110]. При цьому під необхідними заходами необхідно розуміти їх вид, обсяг та спосіб застосування, що входять до повноважень відповідної особи.

Вольовий момент прямого умислу при потуранні характеризується ставленням особи до вчинення діяння, яке нею усвідомлюється, тобто до невжиття нею заходів щодо протидії вчиненню кримінального правопорушення [196, с. 118]. У психології воля розуміється як психічний процес свідомої та цілеспрямованої регуляції людиною своєї діяльності та поведінки з метою досягнення поставлених цілей [60, с. 371]. Значення волі у житті людини полягає у тому, що вона: а) забезпечує виконання дій, позбавлених прагнення до мети (коли домінує мотив «треба», а відсутній мотив «хочу»; б) забезпечує здійснення вибору дій, коли недостатньо однієї домінуючої підстави (є декілька альтернативних більш-менш рівнозначних варіантів, з яких потрібно обрати один); в) виступає регулятором діяльності, коли необхідно утриматись від небажаної активності [168, с. 129]. Звідси, особа усвідомлюючи факт вчинення іншою особою кримінального правопорушення, а також характер дій, які вона зобов'язана та може вчинити у цій конкретній ситуації для протидії вчиненню останнього, ухвалює для себе рішення утриматися від вчинення таких дій.

Таким чином, зміст інтелектуального моменту умислу особи, яка здійснює потурання полягає в: 1) усвідомленні фактичних обставин (об'єктивних і суб'єктивних ознак) кримінального правопорушення, вчиненню якому вона повинна та може протидіяти; 2) усвідомленні суспільної небезпеки цього кримінального правопорушення; 3) усвідомленні виду, змісту та способу вчинення дій, які вона зобов'язана та може вчинити у конкретній ситуації для того, щоб протидіяти вчиненню цього кримінального

правопорушення; 4) усвідомленні того, що її бездіяльність створює сприятливі умови для безперешкодного продовження вчинення цього кримінального правопорушення; 5) передбаченні того, що внаслідок її невтручання інша особа продовжить вчиняти це кримінальне правопорушення.

Вольовий момент умислу особи, яка здійснює потурання, полягає в тому, що вона бажає утриматися від виконання покладеного на неї обов'язку протидіяти вчиненню кримінального правопорушення іншою особою.

Таким чином, потурання вчиненню кримінальному правопорушенню може бути вчинене лише з прямим умислом. Вчинити потурання кримінальному правопорушенню з непрямым умислом або необережно неможливо.

Разом з тим цілком допустимо, що непрямий умисел або необережне ставлення можуть мати місце щодо тих суспільно небезпечних наслідків, які спричиняються кримінальним правопорушенням що вчиняється іншою особою. Втім, таке ставлення до цих наслідків не має значення для кримінально-правової оцінки поведінки особи як потурання. Водночас, факт настання таких наслідків та психічне ставлення до них з боку особи, яка здійснює потурання, не може залишатися поза уваги з точки зору оцінку індивідуального ступеня тяжкості, вчиненого особою діяння. Психічне ставлення особи, яка вчинила потурання, до суспільно небезпечних наслідків кримінального правопорушення, якому вона сприяє своєю бездіяльністю, повинно враховуватися при призначенні покарання.

Особливості суб'єктивної сторони потурання дозволяють відмежувати його від інших кримінальних правопорушень, зокрема, від службової недбалості (ст. 367 КК).

Службова недбалість також, як і потурання, полягає у бездіяльності службової особи, яка може передувати кримінально протиправній діяльності інших осіб і тим самим створюючи сприятливі умови для її подальшого здійснення. Як форма сприяння службова недбалість, перш за все,

проявляється у незапобігання вчиненню кримінальних правопорушень. Недоліки в діяльності службових осіб через їх несумлінне ставлення до виконання покладених на них обов'язків, можуть створювати так звану «передкриміногенну» обстановку, яка не є причиною вчинення кримінального правопорушення іншою особою, але об'єктивно створює сприятливі умови для його здійснення у майбутньому. Тим самим недбале ставлення службових осіб до виконання своїх обов'язків ніби-то підштовхує інших осіб до вчинення кримінального правопорушення, виступає підґрунтям виникнення (формування) у них наміру вчинити протиправне діяння, яка може містити ознаки певного кримінального правопорушення. Так, вироком суду директора ліцею, було засуджено за ч. 2 ст. 367 КК, оскільки він, як службова особа, наділена повноваженнями щодо розпорядження бюджетними та позабюджетними коштами навчального закладу, контролю за їх цільовим використанням, надав бухгалтеру ліцею свої кваліфіковані сертифікати відкритих ключів ДКС України та кваліфіковані електронні підписи АТ КБ «ПРИВАТБАНК» з метою нарахування заробітної плати працівникам ліцею та ведення інших розрахунків. Після цього у бухгалтера виник протиправний умисел на заволодіння бюджетними коштами цього навчального закладу. Бухгалтер, використовуючи надані йому кваліфіковані сертифікати відкритих ключів ДКС України директора, володіючи логіном та паролем для входу у систему дистанційного обслуговування «Клієнт казначейства Казначейство», протиправно формував платіжні доручення, відповідно до яких перераховував бюджетні кошти на інші рахунки, у тому числі на власний, а також шляхом складання відомостей розподілу виплат ліцею, в які вносив завідомо неправдиві дані про нарахування собі як бухгалтеру заробітної плати, без відома директора, підписував їх за допомогою виготовлених на ім'я директора ліцею електронних цифрових підписів, які в подальшому за допомогою банківської системи дистанційного обслуговування подавав до банківської

установи на опрацювання та видачу грошових коштів, якими незаконно заволодівав та розпоряджався на власний розсуд [31].

Що ж стосується потурання, то воно завжди безпосередньо пов'язане з конкретним кримінальним правопорушенням, що вчиняється іншою особою. Воно виникає на тлі вже розпочатого кримінального правопорушення та супроводжує його. При цьому, з суб'єктивної сторони потурання, на відміну від службової недбалості, завжди пов'язано з наявністю умислу не тільки до порушення особою своїх спеціальних обов'язків, а й до вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Потурач усвідомлює той факт, що інша особа вчиняє кримінальне правопорушення, та свідомо не вживає заходів, які він зобов'язаний та міг вжити для протидії його вчиненню. Водночас, у разі службової недбалості особа, яка не виконує або неналежним чином виконує покладені на неї обов'язки, може не усвідомлює того факту, що своєю поведінкою вона створює сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення іншою особою. Або передбачаючи потенційну можливість вчинення такого кримінального правопорушення, може розраховувати на конкретні обставини, що дозволять попередити його вчинення або дозволять його відвернути.

У науці кримінального права була висловлена точка зору, що особа, яка зобов'язана по службі перешкодити суспільно небезпечному посяганню, бажає таким чином надати допомогу правопорушнику (при прямому чи непрямому умислу щодо наслідків кримінального правопорушення) і тому має відповідати за пособництво незалежно від наявності чи відсутності змови. [69, с. 41].

З цією позицією неможна погодитися. Між співучасниками завжди існує двосторонній суб'єктивний зв'язок, який відсутній при потуранні кримінальному правопорушенню, як виду причетності. Виконавець не усвідомлює, що інша особа своєю бездіяльністю (неперешкоджанням) сприяє, допомагає йому вчиняти кримінальне правопорушення, а тому у цій ситуації

відсутній взаємний єдиний умисел на спільне вчинення цього діяння. Поведінка особи, які потурає вчиненню кримінального правопорушення, переважно відбувається за відсутності контакту з виконавцем кримінального правопорушення, тобто без встановлення будь-якого суб'єктивного зв'язку з останнім. У той же час наявність умислу щодо сприяння вчиненню кримінального правопорушення не свідчить про об'єднання зусиль між особою, яка потурає, та виконавцем кримінального правопорушення щодо спільного досягнення єдиного кримінально-протиправного результату, бо потурання не перебуває у причинному зв'язку із наслідками вчиненого кримінального правопорушення. Потуранню, зазвичай, притаманний власний ступінь суспільної небезпечності, на відміну від співучасті, за якої ступінь суспільної небезпечності пособника визначається характером суспільної небезпеки кримінального правопорушення, вчиненого виконавцем.

Іншими суб'єктивними ознаками, що входять до змісту суб'єктивної сторони, визнаються *мотив* та *мета*. Мотив і мета є важливими ознаками при характеристиці будь-якої людської діяльності. Відповідно до п. 2 ч. 1 ст. 91 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) до обставин, що підлягають доказуванню кримінальному провадженню, належать винуватість обвинуваченого у вчиненні кримінального правопорушення, форма вини, мотив і мета вчинення кримінального правопорушення. Водночас, уявляється, що мотив та мета при вчиненні потурання можуть бути різними, як і для інших видів причетності. Так, потурання може здійснюватися на ґрунті правового або соціального нігілізму, егоїзму, заздрості, кар'єризму, помсти, хибного сприйняття товариства, іншої особистої зацікавленості, тощо. Втім, їх зміст не впливає на кримінально-правову оцінку вчиненого особою діяння, проте може враховуватися судом при індивідуалізації відповідальності за вчинення потурання кримінальному правопорушенню.

Таким чином, аналіз об'єктивних та суб'єктивних ознак *потурання* дозволяє визначити цей вид причетності як *умисне заздалегідь не обіцяне*

неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення особою, яка повинна була і могла перешкодити його вчиненню.

Висновки до розділу 2.

1. У чинному кримінальному законодавстві України відсутній склад потурання кримінальному правопорушенню, у зв'язку з чим при аналізі його об'єктивних та суб'єктивних ознак доводиться лише умовно виділяти склад цієї суспільно небезпечної поведінки. Об'єктивні та суб'єктивні ознаки потурання, так би мовити, «розчинені», «приховані» серед ознак інших складів кримінальних правопорушень, передбачених, напр., у статтях 31¹, 365³, 426 КК. У зв'язку з цим доводиться подумки виокремлювати ознаки цієї суспільно небезпечної поведінки серед інших ознак відповідних складів кримінальних правопорушень та аналізувати їх з урахуванням останніх.

2. Потурання є «поліоб'єктним» суспільно небезпечним діянням, основним безпосереднім об'єктом якого є відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя, а саме суспільні відносини, що виникають у зв'язку з діяльністю відповідних органів та уповноважених осіб, яка спрямована на протидію кримінальним правопорушенням.

3. Обов'язковим додатковим об'єктом потурання є суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода внаслідок вчинення іншого кримінального правопорушення, якому потурає особа, а також суспільні відносини, які виникають у сфері суспільно корисної діяльності, в якій було зайнято особу, що вчинила потурання.

4. З об'єктивної сторони потурання – це заздалегідь не обіцяне неперешкоджання умисному кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою.

5. Потурання може мати місце лише протягом того проміжку часу, доки інше кримінальне правопорушення існує як факт об'єктивної дійсності, тобто протягом часу його вчинення. Початковим моментом потурання є вчинення

іншою особою готування до кримінального правопорушення, а кінцевим – наявність в поведінці такої особи ознак замаху на кримінальне правопорушення.

6. Під вчиненням кримінального правопорушення у контексті потурання необхідно розуміти вчинення іншою особою виключно суспільно небезпечного діяння – дії або бездіяльності. У зв'язку з цим, при потуранні особа підлягає відповідальності за те, що вона не зупинила саме діяння, яке вчиняє інша особа, а не за те, що не перешкодила настанню суспільно небезпечного наслідку від його вчинення.

7. З об'єктивної сторони потурання: а) виявляється у бездіяльності особи; б) полягає у невиконанні встановленого нормативно-правовими актами або договором обов'язку у конкретній ситуації діяти певним чином та наявності реальної можливості здійснити відповідну поведінку; в) зміст такого обов'язку становить вимога припинити вчинення кримінального правопорушення за допомогою всіх наявних у розпорядженні особи засобів та можливостей; г) невиконання особою такого обов'язку протидіяти кримінальному правопорушенню, що готується або вчиняється іншою особою, сприяє безперешкодному продовженню його вчинення.

8. Для визнання наявності об'єктивної сторони потурання у поведінці особи, необхідно встановити такі обставини: 1) існування умисного кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, яке містить ознаки готування або замаху; 2) нормативний акт або заснований на ньому договір, яким визначається компетенція відповідної особи; 3) коло повноважень, а саме сукупність прав та обов'язків, якими наділяється особа відповідно до цього акту (договору); 4) конкретний вид обов'язку, який така особа не виконала, хоча повинна була його виконати у певному обсязі та в певний спосіб у конкретній ситуації; 5) наявність реальної можливості належним чином виконати цей обов'язок у цих конкретних умовах; 6) причини

невиконання такого обов'язку та відсутність обставин, які б перешкоджали його виконанню.

9. Потурання полягає у невжиті заходів протидії (перешкоджання) кримінальному правопорушенню, що готується або вчиняється іншою особою. За характером такі заходи можуть полягати у безпосередньому або опосередкованому перешкодженні вчиненню кримінального правопорушення, що дозволяє виділити такі форми (види) потурання, як: а) безпосередня непротидія (неперешкоджання) та б) опосередкована непротидія (неперешкоджання).

10. Залежно від обсягу обов'язків, які особа не виконує для того, щоб перешкодити вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, потурання може проявлятися у: а) неперешкодженні вчиненню кримінального правопорушення іншою особою та б) недостатньому перешкодженні вчиненню такого кримінального правопорушення.

11. Потурання може містити ознаки продовжуваного або триваючого кримінального правопорушення.

12. Суб'єктом потурання є особи, на яких на підставі закону, інших нормативно-правових актів або договору, покладений спеціальний обов'язок вживати заходи щодо протидії кримінальним правопорушенням, які вчиняються іншими особами. Залежно від характеру і обсягу повноважень, а також сфери діяльності особи, на яку покладається обов'язок протидіяти кримінальним правопорушенням, спеціальним суб'єктом потурання може виступати: а) службова особа або б) особа, яка виконує певні професійні обов'язки, в силу яких зобов'язана перешкоджати вчиненню кримінальних правопорушень з боку інших осіб (так звана, «спеціально зобов'язана особа»).

13. З суб'єктивної сторони потурання вчиняється з прямим умислом. Зміст умислу при потуранні полягає у тому, що особа: 1) усвідомлює фактичні об'єктивно-суб'єктивні обставини кримінального правопорушення, вчиненню якому вона повинна та може протидіяти; 2) усвідомлює суспільну

небезпечність кримінального правопорушення, вчиненню якого вона не протидіє; 3) усвідомлює вид, зміст та спосіб вчинення дій, які вона зобов'язана та може вчинити у конкретній ситуації, для того, щоб протидіяти вчиненню цього кримінального правопорушення; 4) усвідомлює, що її бездіяльність створює сприятливі умови для безперешкодного продовження іншою особою вчинення кримінального правопорушення; 5) передбачає, що внаслідок її невтручання особа продовжить вчиняти це кримінальне правопорушення; 6) бажає утриматися від виконання покладеного на неї обов'язку протидіяти вчиненню кримінального правопорушення іншою особою.

14. Психічне ставлення до настання суспільно небезпечних наслідків від кримінального правопорушення, якому потурає особа, може містити ознаки як прямого так і непрямого умислу, а також необережності. Водночас, визначальним у суб'єктивній характеристиці потурання є психічне ставлення особи до власного діяння та кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, а не до можливих наслідків останнього.

15. Під потуранням пропонується розуміти умисне заздалегідь не обіцяне неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення особою, яка повинна була і могла перешкодити його вчиненню.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА ПОТУРАННЯ КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВОПОРУШЕННЮ

3.1. Зарубіжний досвід правового регулювання кримінальної відповідальності за потурання.

Зважаючи на євроінтеграційний курс України, вивчення позитивного зарубіжного досвіду у сфері кримінально-правового регулювання дозволяє оцінити сучасний стан розвитку національної правової системи у співвідношенні зі світовими тенденціями, віднайти найбільш вдалі та ефективні моделі і підходи до правового регулювання для подальшого удосконалення вітчизняного законодавства та практики його застосування, у тому числі і у сфері правової регламентації відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню.

Аналіз міжнародно-правових актів та положень кримінального законодавства європейських країн свідчить, що поняття потурання у зарубіжному кримінальному праві вживається у поодиноких випадках. Проте це аж ніяк не означає, що така поведінка перебуває поза сферою дії кримінального законодавства, оскільки у зарубіжному праві міститься чимало норм, які встановлюють відповідальність за діяння, які за своєю правовою природою схожі чи навіть співпадають з ознаками потурання кримінальному правопорушенню [207].

Так, у п. 5 Кодексу поведінки службових осіб по підтриманню правопорядку, який має рекомендаційний характер у сфері професійної підготовки співробітників поліцейських служб держав-членів ООН, зазначено, що жодна службова особа при підтриманні правопорядку не може здійснювати, підбурювати або терпимо ставитись до будь-якої дії, змістом якої

є тортури або інші жорстокі, нелюдські або такі, що принижують гідність особи, види поводження або покарання [79].

У ст. 2 Декларації про викорінення насильства щодо жінок, яка була прийнята Генеральною асамблеєю ООН у 1993 р., виділяються наступні категорії насильства щодо жінок: 1) домашнє насильство або «домашнє насильство»; 2) насильство на робочому місці й у громадських місцях, тобто у суспільстві; 3) насильство з боку або за потуранням органів державної влади [52].

У Рекомендації Rec (2002)5 Комітету Міністрів Державам-учасницям щодо захисту жінок від насильства, яка була прийнята 30 квітня 2002 р., звертається увага на необхідність криміналізації насильства, що вчиняється з боку або за потуранням держави, а саме пропонується криміналізувати всі форми: а) фізичного, сексуального та психологічного насильства, що здійснюються або допускаються державою або посадовими особами, незалежно від місця дії, але особливо в тюрмах і центрах утримання, психіатричних закладах тощо (п. 77); б) фізичного, сексуального і психологічного насильства, що здійснюються або допускаються в ситуаціях, коли відповідальність за те, що трапилося може бути покладена на державу або на третю особу, наприклад, в інтернатах, будинках престарілих та інших установах (п. 78)[243].

У Стамбульській конвенції Ради Європи, як одному з найбільш прогресивному міжнародному правозахисному акті, спрямованому на припинення насильства стосовно жінок, зазначається, що насильство стосовно жінок та домашнє насильство не вчиняються у вакуумі. Вони процвітають у такому суспільстві, де гендерні стереотипи та гендерно упереджені звичаї або традиції потурають або сприяють поведінці, яка принижує жінок та виставляє їх неповноцінними. Тому Стамбульська конвенція вимагає від держав вжити низку заходів, спрямованих на недопущення насильства, захист його жертв та кримінального переслідування порушників за допомогою координуваних дій

та політики, серед яких, у тому числі, протидія поведінці, яка потурає насильству стосовно жінок [179, с. 17].

Згідно з пояснювальною доповіддю (п. 303)[144] до Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок та домашнім насильством[83], в якості особливо складної обставини, яка потребує врахування при встановленні фактів домашнього насильства, визнається форма насильства, що охоплюється цією Конвенцією, та яка вчиняється одним із подружжям або партнером або за потуранням з боку одного з подружжя або партнерів. Отже, потурання насильству з боку подружжя або партнера у міжнародному праві прирівнюється до проявів домашнього насильства.

У Загальнополітичній рекомендації №7 від 13 грудня 2002 р. №7 Європейської комісії проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) наголошується на доцільності встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення, тривіалізацію, виправдання з расистською метою злочинів геноциду, злочинів проти людства чи військових злочинів, а також потурання їм.

Поняття потурання зустрічається й у Рішеннях Європейського Суду (далі – ЄСПЛ) з прав людини. Так, у § 127 справи «Чернега та інші проти України» ЄСПЛ визнає, що мовчазна згода або потурання органами державної влади Договірної держави діям приватних осіб, які порушують конвенційні права інших осіб у межах її юрисдикції, можуть покладати на цю державу відповідальність за порушення конвенційних прав інших осіб, які перебувають у межах її юрисдикції (див. рішення у справі «Кіпр проти Туреччини» [ВП] (*Cyprus v. Turkey*) [GC], заява № 25781/94, пункт 81, ЄСПЛ 2001-IV) [228].

У п.п. 87-91 справи «Eremia v. The Republic of Moldova» ЄСПЛ акцентує увагу на тому, що неспроможність держави захистити жінок від домашнього насильства стала причиною порушення їхнього права на рівноправний захист відповідно до закону. У цій справі перша заявниця неодноразово зазнавала насильства з боку чоловіка і влада добре знала про цю ситуацію. Проте суди

відмовилися пришвидшити її розлучення, правоохоронні органи, як стверджувалося, здійснювали тиск на неї, щоб вона відкликала свою кримінальну скаргу, а соціальні служби не змогли виконати захисного припису до 15 березня 2011 року та навіть пропонували примирення, оскільки заявниця була «не першою і не останньою жінкою, яку побив чоловік». Нарешті, хоча чоловік і зізнався, що побив свою дружину, його повністю звільнили від будь-якої відповідальності за рішенням прокурора внаслідок зупинення провадження проти нього за умови дотримання зобов'язань. Це свідчить, що дії органів влади не просто були невиконанням або зволіканням у протидії насильству щодо першої заявниці, а й неодноразово призводили до потурання такому насильству й демонстрували своє дискримінаційне ставлення до першої заявниці як до жінки [230].

Ще далі у сфері міжнародно-правового регулювання кримінальної відповідальності за потурання простягається принцип відповідальності військового командира за злочини вчиненні підлеглими (або відповідальності старшого за званням). У процесі здійснення міжнародного кримінального правосуддя міжнародними кримінальними трибуналами *ad hoc* його було вироблено як принцип кримінальної відповідальності військових командирів за вчинення міжнародних злочинів їх підлеглими.

Цей принцип є унікальним у правовій доктрині та юридичній практиці, оскільки практично невідомий національним системам кримінального права [208]. Принцип відповідальності військових командирів за злочини, вчиненні їх підлеглими, згадується у праві на початку XX століття, а саме у Гаазьких конвенціях 1899 [81] і 1907 р. [82] років. Вперше він був застосований після Першої світової війни у 1921 р. Верховним судом Німеччини під час Лейпцизького судового процесу над капітаном імперської німецької армії Емілем Мюллером. В подальшому отримав свій розвиток через внутрішню та міжнародну судову практику, зокрема, у післявоєнній справі японського генерала Томоюки Ямасіта, якого у 1946 р. Верховний Суд США притягнув до

відповідальності за нелюдську жорстокість, виявлену його військами на Філіппінах під час Другої світової війни на Тихоокеанському театрі воєнних дій [145, с. 310, 311]. Генерал Ямасіта був звинувачений у «злочинній недбалості та невиконанні свого обов'язку командира, які виявилися у відсутності контролю за діями своїх підлеглих, що дозволило їм чинити військові злочини». У цій справі Суд дійшов висновку: «Якщо вбивства і зґвалтування, а також жорстокі, мстиві дії є широко поширеними злочинами, і немає ефективних спроб командира виявити злочинні дії і контролювати їх, такий командир може бути притягнутий до відповідальності, навіть до кримінальної відповідальності, за беззаконні дії своїх військ, залежно від їх характеру та обставин, що їх оточують». [226]

Після Другої світової війни деякі країни також передбачили у національному законодавстві кримінальну відповідальність військових командирів за злочинну бездіяльність щодо злочинів, вчинених підлеглими (наприклад, ст. 4 французького Ордонанса від 28 серпня 1944 р. «Про запобігання військових злочинів» [242]; ст. 3 Закону Герцогства Люксембург від 2 серпня 1947 «Про покарання військових злочинів») [239].

Втім, вперше своє закріплення у нормах міжнародного гуманітарного права принцип відповідальності військових командирів за злочини, вчинені їх підлеглими, отримав у 1977 р. у Додатковому протоколі № 1 до Женевських конвенцій 1949 р. [55]. Так, у ч. 2 ст. 86 Додаткового протоколу № 1 до Женевських конвенцій наголошується на тому, що «той факт, що порушення Конвенцій і цього Протоколу було вчинене підлеглою особою, не звільняє її начальників від кримінальної або дисциплінарної відповідальності в разі, якщо вони знали, що мають у своєму розпорядженні інформацію, яка повинна була б надати їм можливість дійти висновку в обстановці, що існувала на той час, що така підлегла особа вчиняє або має намір вчинити подібне порушення, і якщо вони не вжили всіх практично можливих заходів у межах своїх повноважень для відвернення або перепинення цього порушення».

У подальшому відповідальність військового командування знайшла своє закріплення у міжнародних кримінальних трибуналах *ad hoc*. Зокрема, у п. 8 ч. 3 ст. 7 Статуту Міжнародного кримінального трибуналу по колишній Югославії зазначається, що «той факт, що будь-яке з дій, зазначених у статтях 2-5 цього Статуту, було вчинено підлеглим, не звільняє його начальника від кримінальної відповідальності, якщо він знав або мав підстави знати, що підлеглий збирався вчинити такі дії або зробив це, а начальник не вжив необхідних і розумних заходів для запобігання таким діям або покарання винних у них» [254]. Схожі положення містяться у ч. 3 ст. 6 Статуту Міжнародного трибуналу по Руанді [248].

Отже, принцип відповідальності командирів за злочини, вчиненні їх підлеглими, став загальновизнаною нормою міжнародного гуманітарного права. У той же час його характерними ознаками є особливості як об'єктивної, так і суб'єктивної сторони. З об'єктивної сторони поведінка військових командирів має схожі риси з потуранням вчиненню кримінального правопорушення та приховуванням останнього. З суб'єктивної сторони така поведінка може полягати як в умисній формі вини (прямий або непрямий умисел), так і в необережності (кримінально-протиправна самовпевненість або кримінально-протиправна недбалість). Проте навіть за наявності прямого умислу на незапобігання або не протидію (неперешкоджання) злочинним діянням своїх підлеглих чи поблажливе ставлення до їх вчинення, принцип відповідальності військових командирів за воєнні злочини, вчиненні підлеглими, не перетворює таку поведінку на співучасть у цих кримінальних правопорушеннях. Це пояснюється тим, що спільність умислу, яка є обов'язковою ознакою співучасті, та умисел на незапобігання кримінальному правопорушенню за відсутності двостороннього суб'єктивного зв'язку мають кардинальні відмінності.

Більш детальну регламентацію відповідальність військових командирів за воєнні злочини, вчиненні підлеглими, отримала у ст. 28 Римського статуту

Міжнародного Кримінального Суду, у якій передбачається відповідальність командирів та інших начальників за вчинення їх підлеглими злочинів, що підпадають під юрисдикцію Міжнародного кримінального суду, передбачених (ст. 5 Статуту) [162]. Станом на листопад 2023 року Римський статут підписали 137 держави, але ратифікували лише 125. При цьому імплементація Римського статуту у практиці країн Європейського Союзу (далі – ЄС) здійснювалась в різний спосіб, а саме шляхом: 1) прийняття спеціального законодавчого акту, у якому відтворюються положення Римського статуту або 2) внесення відповідних змін і доповнень до національного кримінального законодавства. Так, імплементацію положень Римського статуту за допомоги прийняття спеціального закону, який регулює відповідальність осіб за вчинення воєнних злочинів здійснили: Нідерланди, Італія, ФРН, Швеція. У той же час більшість країн ЄС норми про відповідальність за воєнні злочини включили до відповідних розділів кримінальних кодексів.

Особливість підстави кримінальної відповідальності полягає тут у тому, що командир чи інший начальник може не брати безпосередньої участі у вчиненні кримінального правопорушення (безпосередньо або у співучасті). Достатньо, щоб він очолював/керував діями підлеглих, які вчиняють відповідні воєнні злочини та:

а) або знав, або свідомо проігнорував інформацію, яка явно вказувала на те, що підлеглі вчиняли чи мали намір вчинити такі злочини;

б) злочини стосувалися діяльності, що підпадає під фактичну відповідальність і контроль начальника; та

в) начальник не вжив усіх необхідних і розумних заходів у межах своїх повноважень для недопущення чи припинення їх учинення або для передачі цього питання до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування.

Таким чином, «командна відповідальність» за Римським статутом дещо схожа з ознаками кримінального правопорушення у виді бездіяльності

військової влади (ст. 436 КК) та причетністю до кримінального правопорушення у виді потурання або приховування кримінального правопорушення, але в той же час має певні відмінності. По-перше, суб'єктивна сторона зазначених видів причетності, а саме потурання та приховування кримінального правопорушення, вчиненого іншою особою, передбачає умисел як форму вини, у той час як суспільно небезпечна поведінка у межах «командної відповідальності» може здійснюватися як умисно, так і з необережності. По-друге, об'єктивна сторона «командної відповідальності» хоч і має деякі спільні риси з об'єктивною стороною приховування кримінального правопорушення та потурання, але все одно повністю не збігається з нею, бо є ширшою за їх зміст. Водночас, зважаючи на зв'язок, який простежується між поведінкою командирів та кримінальним правопорушенням, що вчиняється їх підлеглим, можна констатувати, що «командна відповідальність» є особливою формою сприяння вчиненню кримінального правопорушення, що здійснюється спеціальним суб'єктом.

Більш детальну правову регламентацію кримінальна відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню отримала у національному законодавстві країн Європейського Союзу. У європейському праві передбачена відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню як за загально кримінальний делікт, так й за бездіяльність командирів стосовно неперешкоджання тому кримінальному правопорушенню, яке вчинене їх підлеглими, тобто «командна відповідальність». При цьому остання передбачається як у статтях, які розташовані в розділах Особливої частини КК, присвячених відповідальності за кримінальні правопорушення проти миру та безпеки людства або воїнські кримінальні правопорушення, так і в окремому, самостійному законі.

Так, у КК Австрійської Республіки (далі – Австрія) міститься ряд статей, які передбачають відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню [250]. Зокрема, у ч. 1 § 286 КК Австрії зазначено, що будь-

яка особа, яка умисно не запобігає готуванню або вчиненню кримінального правопорушення або не повідомляє про його вчинення органам влади або особі, який загрожує небезпека, підлягає покаранню, яке не може бути більш суворим за характером і суворістю, ніж закон загрожує за діяння, якому не вдалося запобігти. При цьому у ч. 2 § 286 КК Австрії передбачено обставини, які виключають відповідальність за потурання або неповідомлення про вчинення кримінального правопорушення, до яких належать: а) відсутність можливості внаслідок існування небезпеки для особи або членів її сім'ї; б) таємниця сповіді; в) якщо запобігання або повідомлення призведе до порушення іншого юридично визнаного обов'язку конфіденційності, а наслідки, що виникнуть у зв'язку з порушенням цього обов'язку, переважатимуть над несприятливими наслідками незапобігання кримінальному правопорушенню або неповідомлення такої інформації. Крім того у розділі 25 КК Австрії, який має назву «Геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини», міститься § 321g, у якому передбачена відповідальність будь-якої особи, яка як начальник не перешкоджає підлеглому вчиненню діяння, передбаченого цим розділом (ч. 1). В контексті ч. 1 § 321g цього КК начальниками визнаються військові або цивільні начальники, а також особи, які, не будучи військовим або цивільним начальником, здійснюють фактичне керівництво і контроль за військом, цивільною організацією або компанією (ч. 2).

Досить лаконічно формулюються умови кримінальної відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню у кримінальному законодавстві Болгарської Республіки (далі – Болгарія) [241]. В Розділі II «Службові злочини» Особливої частини КК Болгарії у ст. 285 зазначено, що службова особа, яка завідомо допустила підлеглу їй особу до вчинення злочину, пов'язаного зі службовою чи трудовою діяльністю, підлягає покаранню, передбаченому за вчинений злочин. У ст. 322 цього КК встановлена відповідальність будь-якої особи, яка не

запобігла вчиненню явно тяжкого злочину, якщо це вдалося би зробити без значних труднощів і без небезпеки для себе чи оточуючих. Таке діяння карається позбавленням волі на строк до одного року або умовним виконанням покарання. Окремо у ст. 419 КК Розділу XIV «Злочини проти миру і людяності» передбачена відповідальність військового командира, який свідомо допускає свого підлеглого до вчинення кримінального правопорушення, передбаченого у цьому розділі. При цьому відповідальність такої особи є ідентичною за вчинене кримінальне правопорушення.

За ч. 6 ст. 189 КК Королівства Іспанії (далі – Іспанія) кримінальній відповідальності підлягає будь-яка особа, під чиєю опікою, захистом або піклуванням перебуває особа, яка не досягла 18 років або визнана недієздатною, якщо достовірно знаючи, що неповнолітня особа займається проституцією, не зробила усе можливе для припинення такої ситуації або не звернулася до органів влади. Така бездіяльність карається позбавленням волі на строк від трьох до шести місяців або штрафом [232]. Разом з цим у Розділі «Злочини проти осіб та майна, які користуються захистом у разі збройного конфлікту» міститься ст. 615-1 КК Іспанії, у якій зазначено, що військовий командир або особа, яка фактично діє як командир, за невжиття в межах своїх повноважень заходів для запобігання вчиненню військовими, що перебувають під його командуванням або ефективним контролем, будь-якого з правопорушень, зазначених у главах II, II bis і III цього Розділу, карається тим же покаранням, що і виконавці цих злочинів (ч. 1). Необережне здійснення такої поведінки карається штрафом на один або два ступені нижчим (ч. 2). За невжиття заходів для переслідування осіб, що вчинили ці злочини, передбачено штраф на два ступені нижчим, ніж у винних (ч. 3). Начальник, не включений до попередніх пунктів, який у межах своєї компетенції не вживає в межах своїх повноважень заходів для запобігання вчиненню своїми підлеглими цих правопорушень карається таким же покаранням, як і виконавці (ч. 4). Начальник, який не вжив у межах своїх повноважень заходів для

притягнення винних до відповідальності підлягає покаранню на два ступені менше, ніж виконавці (ч. 5). Будь-яка посадова особа або орган влади, які, не вчиняючи діяння, передбачені у попередніх пунктах, проте всупереч своїм обов'язкам за посадою не сприяють судовому переслідуванню осіб, що вчинили зазначені правопорушення, про які їм або їй достовірно відомо, підлягають покаранню у виді спеціального позбавлення посади на державній роботі або посаді на строк від двох до шести років (ч. 6).

У КК Латвійська Республіки (далі – Латвії) [245] у розділі XXIV «Кримінальні правопорушення на службі у органах державної влади» міститься ст. 316, у якій встановлена відповідальність за бездіяльність службової особи. Відповідно до ч. 1 ст. 316 КК Латвії, якщо державна службова особа навмисно або через недбалість не виконує дії, які вона зобов'язана виконувати за законом або дорученням завдання, і якщо цим було завдано значної шкоди, вона карається позбавленням волі на строк до трьох років, або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом. За ч. 2 ст. 316 КК Латвії, дії, передбачені ч. 1 ст. 316 КК, якщо вони були вчинені з корисливою метою або з метою отримання невинуватених вигід для себе або будь-якої іншої особи, караються позбавленням волі на строк до чотирьох років або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом, позбавленням права обіймати певну посаду на строк до п'яти років. За ч. 3 ст. 316 КК Латвії невиконання обов'язків державного службовця, якщо це спричинило серйозні наслідки, карається позбавленням волі на строк до п'яти років або тимчасовим позбавленням волі, або пробаційним наглядом, або громадськими роботами, або штрафом, позбавленням права обіймати певну посаду на строк до п'яти років. Відповідно до ч. 4 ст. 316 КК Латвії невиконання обов'язків службової особи, якщо внаслідок цього сталася смерть двох або більше осіб, карається позбавленням волі на строк до восьми років з позбавленням права обіймати певну посаду на строк до п'яти років.

У ст. 113-1 Глави «Злочини проти людяності та військові злочини» КК Литовська Республіки (далі – Литва) встановлена відповідальність за недбале або неналежне виконання обов'язків командира, відповідно до якої той, хто недбало виконував обов'язки командира і, як наслідок, особи, що перебувають під його законною або фактичною владою, вчинили правопорушення, передбачене главою «Злочини проти людяності та воєнні злочини», підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від двох до восьми років. Відповідно до ч. 2 ст. 113-1 КК Литви будь-хто, хто виконував обов'язки командира, усвідомлюючи, що особи, які перебувають під його законною або фактичною владою, вчинили або мали намір вчинити правопорушення, що підпадає під його повноваження відповідно до цієї Глави, або хто, незважаючи на цю інформацію, не вжив усіх необхідних і розумних заходів, що входять до його повноважень, щоб запобігти вчиненню або спробі вчинення цих правопорушень, або хто не повідомив цю інформацію компетентним органам для розслідування, карається позбавленням волі на строк від трьох до десяти років. Згідно з ч. 3 ст. 113-1 КК Литви особа несе відповідальність за ч. 1 лише у випадках, коли передбачене в ньому діяння було вчинено з необережності [238].

За ст. 367 КК Королівства Нідерландів (далі – Нідерланди) [256] умисне потурання втечі засудженому з місць позбавлення волі з боку службової особи, до повноважень якої належить охорона такого засудженого, до позбавлення волі, карається позбавленням волі на строк до трьох років або штраф четвертої категорії. За необережне сприяння втечі засудженого з боку такої службової особи, передбачено інше, більш м'яке покарання, у виді позбавлення волі на строк до двох або штрафом другої категорії.

Разом з тим, спеціальним законом «International Crimes Act» [234] Нідерландів регулюється питання щодо відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини. Цей Закон закріплює в національному законодавстві Нідерландів відповідальність за міжнародні злочини геноциду, злочини проти

людяності та воєнні злочини, що підпадають під дію Римського статуту МКС. Відповідно до ст. 9 цього Закону начальник підлягає покаранню, яке передбачено за правопорушення, зазначені в § 2 цього Закону, якщо він:

- а) навмисно дозволяє вчинення такого правопорушення підлеглим;
- б) навмисно не вживає заходів у тій мірі, в якій вони необхідні і можуть бути очікувані від нього, якщо один з його підлеглих вчинив або має намір вчинити таке правопорушення. Будь-яка особа, яка умисно нехтує вжиттям заходів у тій мірі, в якій вони необхідні і можуть бути очікувані від неї, якщо вона має достатні підстави підозрювати, що підлеглий вчинив або має намір вчинити таке правопорушення, підлягає відповідальності не більше ніж дві третини максимального розміру основних покарань, призначених за злочини, зазначені в § 2 Закону. Якщо за обставин, зазначених у п. 2, максимальне покарання, призначене за злочин, становить довічне позбавлення волі, то строк позбавлення волі не може перевищувати п'ятнадцяти років (§ 3).

У КК Республіки Польща (далі – Польща) [236] не міститься загального визначення потурання кримінальному правопорушенню, проте встановлена кримінальна відповідальність за потурання окремим кримінальним деліктам. Так, у § 2 ст. 171 КК Польщі встановлена відповідальність особи, яка всупереч покладеному на неї обов'язку, умисно допускає виробництво або торгівлю небезпечними речовинами (§ 1 ст. 171 КК). Згідно з § 2 ст. 184 цього КК за умисне сприяння неналежному поводженню з радіоактивними матеріалами, передбачено таке ж саме покарання, як за діяння, яке всупереч обов'язку допускає винна особа, а саме покарання у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років. Водночас, необережне потурання неналежному поводженню з радіоактивними матеріалами карається штрафом, обмеженням волі або позбавленням волі до 2 років. За § 3 ст. 183 КК покарання, визначене у § 1 ст. 183 КК, накладається на кожного, хто, всупереч своїм обов'язкам, допускає вчинення дії, зазначеної в § 1, 2 і 4 (порушення правил поводження з відходами). Відповідно до § 3 ст. 247 КК державний службовець, який

всупереч своєму обов'язку допускає насильство над особою, яка законно позбавлена волі (§ 1 або 2 ст. 247 КК), підлягає покаранню, встановленому за вчинення таких дій.

Відповідно до ч. 1 § 126b Розділу XVI «Злочини проти миру, людства та військові злочини» КК Польщі, той, хто, не виконавши обов'язку належного контролю, допускає вчинення діяння, зазначеного в ст. 117 § 3 ст. 118, 118a, 119 § 1 ст. 120-126a (напр., посягання проти миру та безпеки людства: публічні заклики до агресивної війни, геноцид, використання засобів масового знищення, тощо) особою, яка перебуває під його фактичною владою або контролем, підлягає покаранню, зазначеному в цих статтях. Якщо такі діяння вчиненні з необережності, особа підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від 3 місяців до 5 років.

У ст. 262 КК Словацької Республіки [253] (далі – Словаччина) зазначено, що той, хто порушує або не виконує обов'язок, що впливає з його роботи, професії, посади або функції в управлінні або контролі за діяльністю осіб, які перебувають під його керівництвом, і тим самим уможлиблює вчинення кримінального злочину, передбаченого статтею 261 (1) (Шкода фінансовим інтересам Європейського Союзу), карається позбавленням волі на строк, що не перевищує двох років. При цьому правопорушник карається позбавленням волі на строк від одного до чотирьох років, якщо він вчиняє діяння, зазначене в пункті 1, і тим самим завдає більшої шкоди (ч. 2). Правопорушник карається позбавленням волі на строк від одного до п'яти років, якщо він вчиняє діяння, зазначене в пункті 1, і тим самим завдає значної шкоди (ч. 3).

У КК Словаччини міститься § 341, який має назву «Незапобігання вчиненню кримінального правопорушення». У цьому параграфі передбачена відповідальність особи, яка достовірно знаючи, що інша особа готує або вчиняє злочин, за який передбачено покарання у виді позбавлення волі з максимальним покаранням у виді позбавлення волі на строк не менше десяти років, або будь-яке з кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією,

перелічених у ч. 3 гл. 8 Особливої частини КК, не перешкоджає вчиненню або завершенню такого злочину або кримінального правопорушення особисто або через іншу компетентну особу, або компетентного органу. Таке діяння карається позбавленням волі на строк не більше трьох років.

Водночас ч. 2 § 341 КК Словаччини закріплює обставини, що звільняють від покарання за потурання кримінальному правопорушенню. До них належать: а) неможливість запобігти злочину без значних труднощів або б) не наражаючи себе або близьку особу на небезпеку загибелі, тяжких тілесних ушкоджень, іншої тяжкої шкоди або кримінального переслідування, а також в) якщо це порушить таємницю сповіді (ч. 4 § 341 КК). Проте, наявність таких обставин, за винятком таємниці сповіді, не визнається підставою для звільнення від покарання, якщо це стосується незапобігання злочину, за який передбачено довічне позбавлення волі.

За КК Словаччини неповідомлення про злочин визнається самостійним способом (окремим видом) потурання, бо відповідно до ч. 3 § 341 КК попередити злочин можна своєчасним повідомленням про нього правоохоронним органам або поліції. Якщо це військовослужбовець, то він може подати звіт начальнику або службовому керівництву, а особа, яка відбуває покарання у виді позбавлення волі або перебуває під вартою, – члену Корпусу тюремної та судової охорони.

Окремо у ст. 435 КК Словаччини, що розміщена у главі «Воєнні злочини» Розділу «Злочини проти миру, злочини проти людяності, злочини тероризму, екстремізму і воєнні злочини» встановлена відповідальність військового керівництва за злочини, вчинені підлеглими. Так, військовий командир несе кримінальну відповідальність за злочини, зазначені в цьому Розділі, навіть якщо вони були вчинені збройними силами під його фактичним командуванням і керівництвом в результаті невиконання ним вказівок такими силами, якщо:

а) він знав або повинен був знати на підставі обставин на той час, що Збройні Сили вчиняли або збиралися вчинити такі злочини, та

б) не вжив всіх необхідних і пропорційних заходів у межах своєї юрисдикції для запобігання або припинення вчинення таких заходів або не передав справу до компетентних органів для розслідування та судового переслідування (ч. 3 ст. 435 КК).

При цьому начальник, за винятком начальника, зазначеного в п. 3, підлягає кримінальній відповідальності за злочини проти миру, злочини проти людяності, злочини тероризму, екстремізму і воєнні злочини, навіть якщо вони були вчинені його підлеглими під його фактичним керівництвом внаслідок його нездатності належним чином управляти такими підлеглими, якщо:

а) він знав або свідомо не помічав інформацію, з якої випливало, що підлеглі вчиняли або збиралися вчинити такі злочини,

б) правопорушення, пов'язані з діяльністю, яка належала до фактичної відповідальності та управління начальника, та

с) не вжив всіх необхідних і пропорційних заходів у межах своєї юрисдикції для запобігання або припинення вчинення таких заходів або не передав справу до компетентних органів для розслідування та судового переслідування (ч. 4).

У КК Республіка Словенія (далі – Словенія) у ст. 104 розділу «Воєнні злочини» [235] зазначено, що військовий командир несе відповідальність за злочини, передбачені у статтях 100-103 цього Кодексу або у абз. 3 ст. 134 КК, вчинені підрозділами, які перебувають під його фактичним командуванням та контролем, оскільки він не здійснював належним чином контроль над цими підрозділами та не прийняв усіх належних та необхідних заходів у межах своїх повноважень для запобігання чи припинення таких злочинів або для передачі справи компетентним органам для розслідування та судового переслідування. Якщо він знав, що його підлеглі вчинили або могли вчинити такі злочини в

цих обставинах, він підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від 1 до 8 років. За ч. 2 ст. 104 КК такому ж покаранню підлягає особа, яка фактично діє як військовий командир або особа, яка фактично здійснює управлінські повноваження та контроль у громадській організації або компанії. Якщо військовий командир або особа, яка фактично діє як військовий командир, або особа, яка фактично здійснює управлінські повноваження та контроль у цивільній організації чи підприємстві, яка повинна була або могла знати, що її підрозділи або інші підлеглі вчинили або могли вчинити правопорушення, зазначені у статтях 100-103 або абз. 3 ст. 134 КК Словенії, то він підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк від 6 місяців до 5 років.

У кримінальному законодавстві Федеративної Республіки Німеччини (далі – ФРН) у § 177 («Duldung») встановлена відповідальність за потурання сексуальним злочинам [249]. Крім того, у Розділі «Злочини проти виконання службових обов’язків» у ч. 1 § 357 КК ФРН зазначено, що начальник, який схиляє своїх підлеглих до вчинення протиправного діяння при виконанні посадових обов’язків або робить дії, спрямовані на подібне схиляння, або потурає вчиненню подібних діянь підлеглими, підлягає покаранню, яке передбачено за вчинення цих діянь. Відповідно до ч. 2 § 357 КК ФРН цей же припис застосовується щодо службової особи, якій доручено нагляд чи контроль за службовими справами іншої службової особи в тому обсязі, в якому протиправне діяння, вчинене останнім, стосується справ, що підлягають нагляду або контролю.

Окремо, у Міжнародному кримінальному кодексі ФРН, який регулює відповідальність за злочини проти міжнародного гуманітарного права «Völkerstrafgesetzbuch (VStGB)» [255], у ст. 14 закріплено, що військовий командир, який умисно або з необережності не здійснює належного нагляду за підлеглим, який перебуває під його або її командуванням або під його ефективним контролем, підлягає покаранню за порушення обов’язку нагляду,

якщо підлеглий вчиняє правопорушення відповідно до цього Закону, якщо неминуче вчинення такого правопорушення було очевидним для командира і він чи вона могли запобігти цьому. Цивільний начальник, який умисно або з необережності не здійснює належного нагляду за підлеглим, що перебуває під його владою або під його ефективним контролем, підлягає покаранню за порушення обов'язку нагляду, якщо підлеглий вчиняє правопорушення відповідно до цього Закону, якщо неминуче вчинення такого злочину було помітне начальнику без більшого, і він чи вона могли запобігти цьому. Умисне порушення обов'язку нагляду карається позбавленням волі на строк не більше ніж на 5 років, а необережне порушення обов'язку нагляду карається позбавленням волі на строк не більше 3 років. Відповідно до ст. 15 Закону військовий командир або цивільний начальник, який негайно не повідомляє орган, що здійснює розслідування або судове переслідування будь-якого правопорушення відповідно до цього Закону, про правопорушення, вчинене підлеглим, карається позбавленням волі на строк не більше 5 років.

У КК Франції відповідальність за потурання встановлюється лише в межах «командної відповідальності» [231]. Так, у ст. 213-4-1 підрозділу «Злочини проти людяності» та 462-7 КК розділу «Воєнні злочини та правопорушення, характерні для збройних конфліктів неміжнародного характеру» КК Франції встановлено, що військовий командир або особа, яка діє відповідно до цього підзаголовку, яка знала або повинна була знати, що його підлеглі вчиняють або збираються вчинити злочин, або свідомо проігнорувала інформацію про це, і яка не вжила всіх необхідних і розумних заходів, що були в межах його повноважень, щоб попередити або припинити вчинення злочину, або передати винних компетентним органам для розслідування та судового переслідування, якщо злочин було пов'язане з діяльністю, яка перебуває під його ефективною відповідальністю та контролем, несе відповідальність як співучасник цих злочинів.

За ст. 221-13 КК Франції начальник, який знав або навмисно не взяв до уваги інформацію, яка чітко вказувала на те, що його підлеглі вчиняли або збиралися вчинити злочин насильницького зникнення, і який не вжив усіх необхідних і розумних заходів в межах своїх повноважень, щоб запобігти або припинити його виконання або передати винних до компетентних органів для розслідування та кримінального переслідування, хоча цей злочин був пов'язаний з діяльністю, що перебуває під його ефективною відповідальністю та контролем, визнається співучасником такого злочину без порушення вимог ст. 121-7 (співучасники злочину). Ієрархічний начальник, який не виконував функції військового командира, але який знав, що ці підлеглі вчиняють або збираються вчинити злочин або навмисно знехтував інформацією, яка чітко вказувала на це, і який не вжив усіх заходів необхідні та обґрунтовані, які були в його владі запобігти або припинити його вчинення, або передати його до компетентних органів для розслідування та судового переслідування, коли злочин був пов'язаний з діяльністю, що перебуває під його ефективною відповідальністю та контролем, також визнається співучасником цих злочинів.

КК Чеської Республіки (далі – Чехія) досить детально регулює кримінальну відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню[252]. У ч. 1 § 367 КК Чехії закріплено вичерпний перелік кримінальних правопорушень, за потурання яким настає кримінальна відповідальність: вбивство, тяжкі тілесні ушкодження, торгівля людьми, захоплення заручників, корисні посягання проти власності, незаконне поводження з вибуховими або радіоактивними речовинами, злочини проти національної безпеки, терористичні злочини, корупційні делікти, порушення порядку несення військової служби, тощо. Відповідальність за потурання цим кримінальним правопорушенням настає за умови, якщо особа достовірно знає, що інша особа готує або вчиняє кримінальне правопорушення і не перешкоджає його вчиненню або завершенню. Покарання за це діяння передбачається у виді позбавлення волі на строк до 3 років. Проте, якщо КК

передбачає більш м'яке покарання за будь-яке з правопорушень, передбачених у ч. 1 § 367 КК Чехії, потурання карається більш м'яким покаранням. Тобто КК Чехії виходить з того, що відповідальність за потурання не може бути більш суворої, ніж передбачено за діяння, якому здійснюється таке сприяння.

Водночас у ч. 2 § 367 КК Чехії регулюється питання виключення кримінальної відповідальності за потурання, умовою якої є неможливість запобігти вчиненню кримінального правопорушення без значних труднощів або не наразивши себе або близьку їй особу на небезпеку смерті, тілесних ушкоджень, іншої серйозної шкоди або кримінального переслідування. У то й же час, наявність цих обставин не визнається підставою для виключення кримінальної відповідальності за неперешкоджання вчиненню терористичних злочинів, проти миру та безпеку людства, проти національної безпеки, вичерпний перелік яких закріплено у ч. 2 § 367 КК Чехії.

Також у § 418 КК Чехії Розділу XIII «Злочини проти людяності, проти миру та воєнні злочини» передбачена так звана «командна відповідальність», відповідно до якої військовий або інший начальник несе кримінальну відповідальність за злочин геноциду (розділ 400), напад на людяність (розділ 401), агресію (розділ 405а), підготовку агресивної війни (розділ 406), підбурювання до агресивної війни (розділ 407), використання заборонених засобів ведення війни та незаконне ведення бойових дій (розділ 411), жорстокість під час війни (розділ 412), переслідування населення (розділ 413), мародерство в зоні військових дій (розділ 414), неправомірне використання міжнародно визнаних і національних емблем (параграф 415), неправомірне використання прапора і перемир'я (параграф 416) або заподіяння шкоди парламентарію (параграф 417), вчинене його підлеглими, над якими він здійснював свою владу і контроль, якщо він навіть з необережності не запобіг йому вчинити таке правопорушення, не припинив таке правопорушення, або не покарав його за вчинення такого правопорушення або не передав його органу, компетентному покарати його. При цьому, відповідно до ч. 2 § 418 КК

Чехії положення про кримінальну відповідальність підлеглого правопорушника застосовуються до військового або іншого начальника.

У ч. 2 ст. 326 bis KK Швейцарської Конфедерації (далі – Швейцарія) [251] розділу «Порушення Федерального закону» передбачено загальну норму про потурання з боку службової особи. Так, якщо службова особа, якій відомо про правопорушення або стало відомо про правопорушення згодом, хоча і мала можливість, проте не запобігає правопорушенню або не усуває його наслідків, підлягає тому самому покаранню, що й суб'єкт цього делікту. Також за KK Швейцарії передбачена відповідальність за потурання окремим, спеціально визначеним у законі видам кримінальних правопорушень. Так, за ч.1 ст. 322 bis KK Швейцарії будь-яка особа, яка навмисно не перешкоджає публікації матеріалів у засобах масової інформації, публікація яких є правопорушенням, підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк до трьох років або штраф. Якщо відповідна особа діє через недбалість, покаранням є штраф.

Окремо у KK Швейцарії регулюється питання так званої «командної відповідальності», відповідно до якої начальник, який знає, що підлеглий вчиняє або буде вчиняти правопорушення, передбачене у Розділах Дванадцять-bis («Геноцид і злочини проти людства») або Дванадцять-ter («Воєнні злочини»), і не вживає відповідних заходів для запобігання такому кримінальному правопорушенню, підлягає такому же покаранню, як і особа, яка його вчинила. Необережне неперешкоджання такому кримінальному правопорушенню з боку начальника карається позбавленням волі на строк до 3 років або грошовим штрафом. Відповідно до ч. 2 ст. 322 bis KK Швейцарії начальник, якому відомо, що підлеглий вчинив діяння згідно з розділом Дванадцять-bis або Дванадцять-ter, і який не вживає належних заходів для забезпечення судового переслідування особи, яка вчинила цей акт, карається позбавленням волі на строк до 3 років або грошовим стягненням.

Передбачає спеціальну норму про потування й КК Королівства Швеції (Швеція) [227]. У ст. 6 Розділу 23 зазначається, що будь-яка особа, яка вчасно не повідомляє або іншим чином не протидіє кримінальному правопорушенню, що готується або триває, у випадках, коли це спеціально передбачено, підлягає покаранню, яке встановлено для особи, яка лише незначною мірою брала участь у такому кримінальному правопорушенні. За таке діяння призначається позбавлення волі на строк до 2 років. Також у випадках, спеціально передбачених, особа підлягає відповідальності, якщо вона повинна була усвідомлювати, що кримінальне правопорушення готується або вчиняється, та не вживала заходів щодо його попередження. Той, хто має керуючий вплив в об'єднанні і не запобігає кримінальному правопорушенню в рамках об'єднання, у випадках, коли це спеціально передбачено, також підлягає покаранню. За КК Швеції підлягає відповідальності батько (мати) чи інший вихователь чи піклувальник, який не запобіг вчиненню кримінального правопорушення особою, яка перебуває під його опікою чи контролем. Відповідальність за неповідомлення або попередження кримінального правопорушення настає за умови, що: а) вчинене діяння досягло ступеня суспільної небезпеки, яка притаманна кримінальному правопорушенню; б) правопорушення може бути виявлено або попереджене без загрози правопорушнику або будь-якій іншій особі, а у випадках, зазначених у КК, правопорушенню можна запобігти без повідомлення органів влади.

Також у Швеції діє спеціальний закон «Act on criminal responsibility for genocide, crimes against humanity and war crimes» [224], який регулює відповідальність осіб, які вчинили воєнні злочини. Відповідно до ст. 13 цього Закону військовий або цивільний начальник, який не вжив заходів, які він або вона могли б вжити і які були необхідними та розумними для запобігання вчиненню підлеглим, відповідальним перед начальником і під його ефективним контролем, вчинення геноциду, злочину проти людяності або воєнного злочину, вважається виконавцем такого злочину. Відповідно до

ст. 14 Закону військовий або цивільний начальник, який умисно або через грубу недбалість не здійснює особливого нагляду за підлеглим, який перебуває під його ефективним контролем, засуджується до позбавлення волі на строк не більше 4-х років за нездійснення контролю, якщо підлеглий вчинив геноцид, злочин проти людяності або воєнний злочин, який начальник повинен був передбачити і міг запобігти. За ст. 15 Закону військовий або цивільний начальник, який, не повідомляє орган розслідування та судового переслідування про обґрунтовану підозру в тому, що підлеглий, який перебуває під його чи її ефективним контролем, вчинив геноцид, злочин проти людяності або воєнний злочин підлягає покаранню у виді позбавлення волі на строк не більше 4-х років за неповідомлення про злочин.

Таким чином, незважаючи на те, що правова регламентація кримінальної відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню, хоча і не має уніфікованого характеру у зарубіжному праві, проте його аналіз свідчить про необхідність, доцільність і важливість її існування у сфері правового забезпечення охорони суспільних відносин та запобігання вчиненню кримінальних правопорушень. Це підтверджує об'єктивну потребу впровадження у національне законодавство України механізму кримінально-правовій протидії потуранню кримінальним правопорушенням та свідчить про перспективні напрямки розвитку вітчизняного кримінального законодавства відповідно до загальносвітових тенденцій.

3.2. Кримінальна відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню за кримінальним законодавством України: сучасний стан та перспективи розвитку.

Розбудова правової держави неможлива без протидії злочинності. Пріоритетним напрямком такої протидії є, у тому числі, усунення причин та умов, що породжують і сприяють різноманітним проявам кримінально-

протиправної поведінки. Це, у свою чергу, потребує винайдення відповідних заходів запобіжного впливу на рівень та характер злочинності, серед яких особливе місце займає метод кримінально-правового впливу, який виступає як спосіб індивідуального та загального запобігання кримінальним правопорушенням [46, с.4, 54].

Закріплюючи у КК конкретну норму кримінального права, зокрема, яка передбачає відповідальність за вчинення певних суспільно небезпечних діянь, держава тим самим реагує на їх небезпечну поширеність, дає їм негативну оцінку, засуджує, попереджає про неприпустимість їхнього вчинення під загрозою кримінально-правового впливу. Отже, впровадження кримінально-правової норми є реакцією держави (і в її особі всього суспільства) на суспільну небезпеку певних видів поведінки і, відповідно, у цілому на злочинність [47, с. 190].

Водночас, ефективність протидії різним проявам суспільно небезпечних діянь залежить не тільки від законодавчого закріплення нових складів кримінальних правопорушень, а й від «якості» та дієвості нових кримінально-правових норм. Якість закону – це правовий стандарт, сукупність властивостей, яким притаманна потенційна здатність забезпечити ефективне державне правове регулювання та задовольнити певні інтереси держави і суспільства [54, с. 128]. Умовою забезпечення якості кримінального законодавства у процесі його формування та удосконалення є врахування наявності об'єктивно існуючих системних відносин і зв'язків (зовнішніх та внутрішніх) між його положеннями. Як зазначав М. І. Панов: «Системність органічно притаманна кримінальному законодавству, є невід'ємним його атрибутом та якісною характеристикою і полягає у внутрішній єдності елементів, що утворюють зміст цього об'єкта, а також у множинності досить складних об'єктивно існуючих (як закономірність) відносин і зв'язків між ними, що мають характер упорядкованості й логічної узгодженості» [130, с. 229]. Отже, при формуванні кримінального законодавства та його

удосконаленні, у тому числі за рахунок внесення певних змін до його положень, необхідною умовою є забезпечення якості законодавства, що полягає у обов'язковому врахуванні об'єктивно існуючих системних зв'язків між його приписами, дотримання принципу їх узгодженості та несуперечності.

На думку В. В. Демічевої, правова свідомість в сучасному українському суспільстві є вкрай неоднорідною, інколи суперечливою, часто суттєво деформованою, із проявами правового нігілізму у виді зневажливого ставлення до права, ігнорування законів, їх свідомого порушення, відсутності необхідного реагування з боку уповноважених осіб на факти порушення правових норм, тощо. Серед причин цього – низький рівень політичної та правової культури громадян, неефективна діяльність правоохоронних органів, бездіяльність влади [53]. У свою чергу, правовий нігілізм дезорганізує процеси управління суспільством, перешкоджає його функціонуванню та розвитку. Саме тому питання впровадження ефективних механізмів забезпечення дотримання законності, притягнення до відповідальності осіб, які не виконують свої обов'язки щодо перешкоджання вчиненню кримінальних правопорушень, набуває особливої актуальності.

На жаль, аналіз чинного законодавства України свідчить про незастосування державою усіх наявних у неї заходів протидії таким видам суспільно небезпечної поведінки. Зокрема, мають місце деякі недоліки та неузгодженості у сфері кримінально-правового регулювання кримінальної відповідальності і за потурання кримінальному правопорушенню. Уявляється, що до таких недоліків можна віднести:

1) наявність певного «розриву» між теоретичними напрацюваннями у науці про такий вид причетності до кримінального правопорушення, як потурання його вчиненню та змістом закону про кримінальну відповідальність, у якому не знаходить свого закріплення поняття потурання, незважаючи на те, що воно позначає певний вид суспільно небезпечної

поведінки, за вчинення якого в окремих нормах Особливої частини КК передбачена кримінальна відповідальність (напр., ст. 31¹, 365³, 426 КК, тощо);

2) неврахування досвіду зарубіжних країн щодо кримінально-правового регулювання відповідальності за потурання;

3) встановлення кримінальної відповідальності за менш суспільно небезпечні види причетності (напр., за приховування вже вчиненого кримінального правопорушення) і відсутності такої відповідальності за більш суспільно небезпечні види причетності (напр., за потурання кримінальному правопорушенню, яке ще вчиняється);

4) ігнорування вимог законодавчої техніки та порушення тих основоположних принципів, на яких заснована система національного кримінального законодавства, при доповненні КК положеннями, які стосуються відповідальності за окремі види причетності.

Так, у чинному кримінальному законодавстві України відсутні загальні положення, які не тільки стосуються поняття та ознак потурання кримінальному правопорушенню, а і його родового поняття – причетності до кримінального правопорушення. Причому, такі загальні положення відсутні, незважаючи на визнання наявності різних видів причетності до кримінального правопорушення (у тому числі й потурання) не тільки в теорії кримінального права, а і на законодавчому рівні при встановленні кримінальної відповідальності за вчинення окремих проявів такої суспільно небезпечної поведінки в Особливій частині КК (напр., у статтях 31¹, 198, 365³, 396, 426 КК).

Зокрема, у чинному КК не тільки не вживається поняття потурання, а й на відміну від кримінального законодавства країн Європейського Союзу, навіть не передбачена кримінальна відповідальність за умисне заздалегідь не обіцяне неперешкоджання (потурання) вчиненню кримінального правопорушення з боку особи, яка повинна була і могла припинити його вчинення. У той же час, у Загальній частині КК знаходять свою правову регламентацію такі види причетності як заздалегідь не обіцяне приховування

кримінального правопорушення (ч. 6 ст. 27 КК) та неповідомлення про його вчинення (ч. 7 ст. 27 КК). При цьому, встановлюючи відповідальність за приховування злочину у ст. 396 Особливої частини КК, законодавець попередньо у ч. 6 ст. 27 Загальної частини КК надає загальне визначення цього виду причетності, що дозволяє відмежувати таку поведінку від суміжних діянь, зокрема від співучасті. Водночас, передбачаючи відповідальність за окремі прояви потурання у статтях 31¹, 365³, 426 Особливої частини КК, законодавець «не супроводжує» ці спеціальні види потурання кримінальному правопорушенню закріпленням загального його поняття в нормах Загальної частини КК.

Таке суперечливе рішення цього питання призводить до того, що і у судовій практиці зустрічаються випадки, коли діяння окремих осіб, які певним чином сприяють вчиненню кримінального правопорушення, оцінюються як потурання його вчиненню, хоча у дійсності ознаки цього виду причетності у поведінці таких осіб відсутні⁴.

Навряд чи, з точки зору законодавчої техніки, можна визнати цілком доцільним та обґрунтованим і рішення законодавця щодо закріплення у ст. 27 КК, яка регламентує питання про поняття та ознаки окремих видів співучасників (частини 1-5), положень, які стосуються діянь таких, причетних до вчинення кримінального правопорушення осіб, які не належать до співучасників (частини 6, 7).

Уявляється, що усунення зазначених недоліків можливо шляхом включення до КК окремої норми – статі 27¹, положення якої розкривали би як зміст загального поняття причетності до кримінального правопорушення, так й містили би визначення окремих (усіх) її видів. При цьому, закріплення у цій статті визначення потурання, крім іншого, вказувало би не тільки на існування такого окремого виду причетності, а й підкреслювало би, що потурання є

⁴ Див. розділ 2 дисертації

найбільш суспільно небезпечним видом причетності порівняно з іншими його видами, хоча б вже тому, що у випадках його вчинення йдеться про неперешкодження кримінальним правопорушенням, які ще не були доведені до кінця.

Вбачається, що наявність у Загальній частині КК такої окремої норми – статті 27¹ – про причетність до кримінального правопорушення та її види, сприятиме вирішенню таких питань:

1) підтвердженню того факту, що поряд з приховуванням кримінального правопорушення та неповідомленням про його вчинення, існує і такий окремий вид причетності як потурання вчиненню кримінального правопорушення;

2) чіткому відмежуванню видів причетності від співучасті;

3) законодавчому визначенню об'єктивно-суб'єктивних особливостей різних видів причетності;

4) демонстрації (доведенню) похідного характеру причетних діянь від пов'язаного з ними кримінального правопорушення, а саме залежності їхньої кваліфікації від кримінально-правової оцінки пов'язаного з ними кримінального правопорушення;

5) уніфікації меж кримінальної відповідальності за причетність з урахуванням того, що покарання за причетне діяння (у тому числі й за потурання) не повинно бути більш суворим, ніж за пов'язане з ними супутнє (предикатне) кримінальне правопорушення;

6) активізації зусиль правоохоронних органів щодо кримінально-правової протидії будь-яким проявам причетності, у тому числі потуранню кримінальному правопорушенню;

7) створенню на законодавчому рівні чітких орієнтирів для судової практики у вирішенні питань про те, які саме вчинені особою діяння можуть оцінюватися (розглядатися) як той чи інший вид причетності до кримінального правопорушення.

Зважаючи на те, що ці приписи дозволять відмежувати причетність до кримінального правопорушення від співучасті в його вчиненні на законодавчому рівні, уявляється, що таку норму необхідно закріпити у розділі Розділ VI «Співучасть у кримінальному правопорушенні», з одночасним виключенням із ст. 27 КК частин 6 та 7.

З урахуванням проведеного аналізу, пропонується доповнити Загальну частину КК окремою статтею такого змісту:

Стаття 27¹. Причетність до кримінального правопорушення.

1. Причетність до кримінального правопорушення є умисне суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке хоча і сприяє вчиненню іншою особою кримінального правопорушення або його приховуванню, але не становить співучасті у ньому.

2. Видами причетності до кримінального правопорушення є потурання його вчиненню, приховування кримінального правопорушення та неповідомлення про його вчинення.

3. Не є співучастю умисне заздалегідь не обіцяне неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення особою, яка повинна була і могла перешкодити його вчиненню (потурання). Особи, які вчинили такі діяння, підлягають кримінальній відповідальності за статтею 396¹, а також в інших випадках, спеціально передбачених цим Кодексом.

4. Не є співучастю заздалегідь не обіцяне переховування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили такі діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 та 396 цього Кодексу.

5. Не є співучастю обіцяне до закінчення вчинення кримінального правопорушення неповідомлення про достовірно відоме підготовлюване або

вчинюване кримінальне правопорушення. Такі особи підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, коли вчинене ними діяння містить ознаки іншого кримінального правопорушення.

Наступним недоліком чинного кримінального законодавства України, слід вважати, як уявляється, обмеження можливості притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які вчинили потурання, особливо якщо такі діяння полягають у потуранні вчиненню тяжких та особливо тяжких злочинів.. По-перше, це пов'язано із відсутністю загальної норми, яка визначала би загальне поняття потурання вчиненню кримінального правопорушення. По-друге, обмежена і сфера застосування норм, які хоча й закріплені у статтях Особливої частини КК та встановлюють відповідальність за потурання, але поширюють свою дію лише на вузьке коло зобов'язаних осіб та стосуються непротидії тільки тим кримінальним правопорушенням, основним безпосереднім об'єктом яких є не інтереси правосуддя, а інші суспільні відносини.

Так, на сьогоднішній день КК містить лише декілька статей, які встановлюють відповідальність за умисне неперешкоджання вчиненню окремих видів кримінальних правопорушень (напр., ст. 31¹, 197, 365³, 426 КК). Проте, відповідно до змісту цих статей особа підлягає кримінальній відповідальності за потурання виключно у разі неперешкоджання вчиненню посягання на обмежене коло об'єктів кримінально-правової охорони, до яких належать суспільні відносини у сфері власності, грального бізнесу, військової служби, забезпечення миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. До того ж суб'єктами цих діянь виступає лише обмежене коло осіб, які відповідно до чинного законодавства зобов'язанні припиняти вчинення кримінальних правопорушень – це військовослужбовці або працівники правоохоронних органів. Звідси, зазначені норми не дозволяють притягнути до кримінальної відповідальності осіб, які внаслідок покладених на них обов'язків та наявності реальної можливості, не вживають відповідних заходів

для перешкоджання вчиненню іншими особами тих кримінальних правопорушень, що посягають на інші об'єкти кримінально-правової охорони або не відповідають ознакам спеціального суб'єкта, закріпленим у цих статтях. У зв'язку з цим на підставі цих статей неможливо, наприклад, притягнути до відповідальності особу, яка під час здійснення охоронної діяльності, всупереч наданих їй повноважень, не перешкоджає вчиненню кримінального правопорушення щодо фізичної особи, яка перебуває під її охороною. Така особа не є працівником правоохоронного органу або військовослужбовцем, а тому притягнути її до кримінальної відповідальності за вказаними статтями або статтями 365, 380, 426 КК, неможливо. Отже, існування тільки зазначених норм не може забезпечити належну, дійову та всебічну протидію різним проявам потурання.

Крім того, привертає до себе увагу і той факт, що за ст. 365³ та 426 КК однаковою мірою карається як потурання, так й приховування кримінального правопорушення, що, у свою чергу, не забезпечує належної диференціації кримінальної відповідальності за вчинення різних за ступенем їх суспільної небезпечності видів причетності. Безумовно, ступень небезпечності умисного неперешкоджання кримінальному правопорушення, що ще вчиняться, є вищим за поведінку, спрямовану на приховування факту вже вчиненого кримінального правопорушення. У зв'язку з цим, уявляється, що з метою дотримання принципу диференціації кримінальної відповідальності у відповідних статтях Особливої частини КК кожний з цих видів причетності повинен отримати окрему (різну) кримінально-правову оцінку.

Також, в аспекті досліджуваного питання, звертає на себе увагу той факт, що ряд статей Особливої частини КК передбачають можливість притягнення до кримінальної відповідальності за потурання лише у разі його вчинення з певних мотивів (напр., корисливі чи інші особисті інтереси або інтереси третіх осіб – ст. 365³ КК), що також звужує відповідальність та не сприяє всебічній протидії цьому виду суспільно небезпечної поведінки.

Непослідовність кримінально-правового регулювання відповідальності за вчинення окремих видів причетності також простежуються у тому, що у КК передбачена кримінальна відповідальність за вчинення менш суспільно небезпечного виду причетності – приховування тяжкого або особливо тяжкого злочину (ст. 396 КК), який завжди має місце після того, як такий злочин вже було вчинено іншою особою, тоді як потурання його вчиненню, тобто неперешкоджання тяжкому або особливо тяжкому злочину, який ще продовжує вчинятися на стадії готування або замаху, не тягне за собою кримінальної відповідальності.

У зв'язку з цим, уявляється, що встановлення кримінальної відповідальності за потурання вчиненню кримінального правопорушення відповідного ступеня тяжкості буде мати значне превентивне значення для протидії поведінці осіб, які незважаючи на свій спеціальний обов'язок та наявність у них реальної можливості, не вживають необхідних заходів для припинення кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою. Існування такої норми буде сприяти усуненню певної прогалини кримінального законодавства та створенню реальної можливості притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення потурання кримінальному правопорушенню з боку будь-яких зобов'язаних осіб, які не вжили необхідних заходів для припинення його вчинення (напр., представники влади, приватні охоронці, особи, які виконують управлінські або контрольно-ревізійні функції у юридичних особах приватного права, тощо). Уявляється, що це дозволить не тільки запобігти безкарності потурання кримінальним правопорушенням, а й забезпечить уніфіковану кримінально-правову оцінку умисного неперешкоджання кримінальним правопорушенням, що має місце з боку будь-яких зобов'язаних суб'єктів.

Необхідність впровадження такої норми обумовлюється також і висловленою вище пропозицією щодо доповнення Загальної частини КК ст. 27¹ «Причетність до кримінального правопорушення», у ч. 3 якої

безпосередньо, на законодавчому рівні пропонується закріпити визначення поняття потурання. Окрім цього, вважаємо, що її наявність дозволить забезпечити гармонізацію національного законодавства України, тобто його наближення до європейських стандартів у сфері протидії злочинності, бо, як було встановлено під час використання компаративного методу дослідження, у країнах Європейського Союзу поширеним є закріплення у КК кримінальної відповідальності за потурання будь-яким кримінальним правопорушенням.

Отже, з урахуванням того, що потурання кримінальному правопорушенню, у першу чергу, посягає на відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя, пропонується розмістити таку норму у Розділі XVIII Особливої частини КК – «Кримінальні правопорушення проти правосуддя». При цьому, враховуючи, що ступінь суспільної небезпечності потурання є нижчим за кримінальне правопорушення, вчиненню якого не здійснюється перешкоджання, оскільки потурання не перебуває у причинному зв'язку із наслідками, які спричиняє супутній (пов'язаний) делікт, вбачається доцільним встановити у цій нормі відповідальність за потурання лише тяжким або особливо тяжким злочинам. У зв'язку з цим важко погодитися з проєктом Кримінального кодексу щодо встановлення кримінальної відповідальності за потурання провини (8.2.21.) [154]. Відповідно до проєкту кодексу готування до провини або замах на провину не є кримінально караним (ст. 3.3.4). І таке рішення цілком обґрунтовано, бо ступінь тяжкості незакінченого кримінального правопорушення в силу його недоведеності до кінця є меншою за закінчене кримінальне правопорушення. Водночас, й ступінь суспільної небезпечності причетності завжди є нижчим, ніж пов'язане кримінальне правопорушення. Звідси, якщо готування або замах, вчиненню яких особа не перешкоджає, не тягне за собою кримінальну відповідальність, то чим обґрунтовується встановлення кримінальної відповідальності за неперешкоджання їх вчиненню, якщо така поведінка є ще менш суспільно небезпечною?

У той же час, потрібно враховувати, що порівняно з іншим видом причетності до кримінального правопорушення – приховуванням злочину (ст. 396 КК), потурання є більш небезпечним діянням, бо на відміну від приховування, створює сприятливі умови для безперешкодного вчинення (доведення до кінця) кримінального правопорушення іншою особою. У зв'язку з цим, таке співвідношення повинно позначатися при визначенні меж караності потурання.

Таким чином, зважаючи на зазначене, а також враховуючи положення спеціальних видів потурання, передбачених у статтях 365³, 426 КК, пропонується доповнити Особливу частину КК статтею 396¹ такого змісту:

Стаття 396¹. Потурання злочину.

Потурання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину –

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробацийним наглядом на строк від двох до п'яти років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років.

Зміст цієї норми також свідчить про похідний характер відповідальності за потурання, порівняно з кримінальною відповідальністю за те кримінальне правопорушення, якому особа повинна була і могла перешкодити. Це проявляється у тому, що:

- відсутність складу супутнього кримінального правопорушення виключає наявність складу потурання його вчиненню;
- декриміналізація супутнього кримінального правопорушення виключає кримінальну відповідальність за потурання його вчиненню;
- зміна категорії тяжкості супутнього кримінального правопорушення впливає на кваліфікацію потурання та може, призводити до виключення кримінальної відповідальності за його вчинення;

– відповідальність за потурання не повинна бути більш суворою, ніж та, що встановлена за супутнє кримінальне правопорушення. У той же час, вона повинна бути більш суворою, ніж передбачено за приховування кримінального правопорушення, бо останнє вчиняється вже після вчинення кримінального правопорушення іншою особою, тоді як потурання завжди супроводжує його вчинення, створюючи тим самим сприятливі умови для безперешкодної реалізації злочинного наміру іншої особи.

Однак не впливає на кваліфікацію потурання посткримінальна поведінка суб'єкта супутнього кримінального правопорушення та кримінально-правова оцінка його поведінки, зокрема факт його звільнення від кримінальної відповідальності або покарання. Таким чином, для кримінально-правової оцінки потурання важлива лише кваліфікація супутнього кримінального правопорушення залежно від ступеня його тяжкості – чи є злочин, вчиненню якого потурали, тяжким або особливо тяжким. Подальші кримінально-правові наслідки, які настають для особи, яка вчинила таке супутнє діяння, для кваліфікації потурання значення не мають.

Слід зазначити також, що встановлення кримінальної відповідальності за потурання тяжкому або особливо тяжкому злочину у запропонованій ст. 396¹ КК не виключає наявності (існування) в Особливій частині КК норм, які встановлюють відповідальність за інші *спеціальні* види потурання. По-перше, їх існування пояснюється (обумовлено) тим, що основним безпосереднім об'єктом тих діянь, відповідальність за які в них передбачена, закон визнає інші суспільні відносини, а інтереси правосуддя виступають лише додатковим об'єктом (напр., статті 365³, 426 КК). По-друге, наявність таких норм, які встановлюють відповідальність за спеціальні види потурання, може свідчити і про те, що у ряді випадків закон визнає за доцільне встановити відповідальність за потурання не тільки тяжким чи особливо тяжким злочинам, виходячи з необхідності посилення охорони відповідних суспільних відносин.

У всіх таких ситуаціях кваліфікація потурання повинна здійснюватиметься за правилами конкуренції загальної та спеціальної норм, коли застосуванню підлягатиме спеціальна норма про потурання.

Не менш важливим питанням в аспекті встановлення кримінальної відповідальності за потурання, є проблема забезпечення «якості» закону. Так, відповідно до ст. 31 Закону України «Про правотворчу діяльність» доповнення та зміни до будь-якого нормативно-правового акту повинні здійснюватися із дотриманням правил техніки нормопроєктування, встановлених цим Законом. Залежно від предмета правового регулювання нормативно-правового акта, обсягів та характеру його положень норми права, як правило, групуються в тексті за окремими ознаками, зокрема, до загальної частини документу повинні включатися тільки загальні положення, які стосуються визначення термінів, предмету регулювання, сфери дії, а також інші норми права, важливі для розуміння змісту всього нормативно-правового акта. Відповідно до ст. 34 цього Закону, норми права викладаються у нормативно-правовому акті послідовно та взаємоузгоджено (кожна наступна норма права повинна не суперечливо впливати з попередньої), та, як правило, у хронологічній послідовності розвитку процесів у рамках відповідних суспільних відносин норми. При цьому, норми права загального характеру викладаються раніше, ніж спеціальні норми права з обов'язковим урахуванням коректного співвідношення цілого і його частини [152].

Між тим останні зміни та доповнення КК, які стосуються предмету нашого дослідження, навряд чи свідчать про дотримання законодавцем цих наведених вимог. Зокрема, це стосується включення до розділу Розділу VI «Співучасть у кримінальному правопорушенні» статті 31¹, у якій передбачається кримінальна відповідальність військових командирів, інших осіб, які фактично діють як військові командири, та інших начальників, за вчинення їхніми підлеглими воєнних злочинів, передбачених статтями 437-439, 442 і 442¹ КК.

Зазначену статтю було включено до КК на підставі Закону України від 9 жовтня 2024 р. «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього» [147]. Зміст ст. 31¹ КК фактично відтворює положення ст. 28 Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – Статут МКС) [162].

Згідно з частинами 1 та 2 ст. 31¹ КК відповідальність військового командира та прирівняної до нього особи (далі – керівник) у цих випадках настає за умов, якщо: а) підлегла особа вчинила злочин внаслідок нездійснення керівником належного контролю над нею; б) керівник знав або повинен був і міг знати, що підлегла особа вчинила або мала намір вчинити такий злочин (ч. 1), або свідомо проігнорував інформацію, що явно вказувала на те, що підлегла особа вчиняла або мала намір вчинити такий злочин (ч. 2), в) проте керівник не вжив дій (заходів), які повинен був і міг вжити для запобігання чи припинення вчинення злочину або г) для повідомлення про такий злочин компетентного органу.

У таких випадках відповідно до ч. 3 ст. 31¹ КК керівник підлягає кримінальній відповідальності за ч. 1 або ч. 2 цієї статті та за статтею Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за злочин, вчинений підлеглою особою, а саме за діяння, передбачене статтями 437-439, 442 чи 442¹ КК).

Цілком припустимо, що норма такого роду і змісту може мати право на існування у межах відповідного міжнародно-правового акту, до якого, до речі, належить і Статут МКС, але імплементація (впровадження, втілення) її положень без належного урахування основоположних принципів і стандартів національної системи кримінального законодавства породжує багато питань та зауважень [194], [133], [137].

По-перше, недосконалим вбачається рівень (якість) законодавчої техніки, використаною при формулюванні (конструюванні) приписів

ст. ст. 31¹ КК [77]. Так, неузгодженими між собою є не тільки текстуально, а й за змістом положення частин 1 та 2 цієї статті, бо в ч. 1 йдеться про керівника, який *«...знав або повинен був і міг знати, що... підлегла особа вчинила ...злочин»*, тоді як в ч. 2 – який *«...знав або повинен був знати, або свідомо проігнорував інформацію, що явно вказувала на те, що підлегла особа вчиняла ...злочин»*. Таким чином, якщо в ч. 1 йдеться і про обов'язок, і про можливість керівника знати і перешкодити злочину, що вчиняється підлеглою особою, то в ч. 2 – лише про такий обов'язок. Такий підхід до визначення об'єктивних ознак кримінально-протиправної поведінки не узгоджується із загальновизнаними у науці кримінального права ознаками кримінально-протиправної бездіяльності, для визнання наявності якої в поведінці особи потрібно встановити не тільки відповідний обов'язок, а й реальну можливість виконати цей обов'язок.

Крім того, у ч. 2 йдеться ще і про *свідоме ігнорування* керівником інформації, яка явно вказувала на злочин підлеглої особи. Далі, у ч. 1 ст. 31¹ КК вказується на невжиття керівником *«дій»* для запобігання чи припинення вчинення злочину підлеглою особою, тоді як в ч. 2 – про невжиття *«заходів»*, незважаючи на те, що останнє поняття є набагато ширшим за змістом ніж поняття *«дії»*. У ч. 1 ст. 31¹ КК йдеться про злочин, що *«вчинила»* підлегла особа, а у ч. 2 – про злочин, що *«вчиняла»* така особа і доповнено, що керівник несе відповідальність і за умови, якщо він не вжив дій (заходів) *«...для повідомлення про такий злочин компетентного органу»*. Привертає до себе увагу і те, що в ст. 31¹ КК закон указує на злочин, який підлегла особа *«вчинила»* або *«вчиняла»*, тоді як припинити можна лише *«вчинюваний»* злочин, тобто такий, який вже розпочато, але ще не доведено до кінця [195].

По-друге, використані законодавцем в тексті ст. 31¹ КК таких різних мовних зворотів, словосполучень та термінів не виключає і різних підходів до тлумачення її приписів і, отже, не виключає припущення, що у цій нормі передбачено відповідальність не тільки за невжиття дій (заходів), спрямованих

на запобігання чи припинення вчинення злочину. Так, вказівка закону на «вчинений» підлеглою особою злочин (тобто, раніше скоєний), а не на «вчинюваний» (тобто, що вчиняється у теперішній час) у поєднанні з посиланням на невжиття керівником заходів «...для повідомлення про такий злочин компетентного органу» може по-різному трактуватися.

Якщо, наприклад, таке повідомлення є способом приховування (укриття) *раніше вчиненого* підлеглою особою злочину, то у такому випадку таке сприяння може оцінюватися або а) як співучасть у цьому злочині (ч. 5 ст. 27 КК) – якщо таке сприяння було заздалегідь обіцяним, або б) як приховування злочину (ч. 6 ст. 27 КК) – якщо таке сприяння не було заздалегідь обіцяним. У той же час, якщо виходити з того, що зазначене повідомлення є одним із різновидів невжиття заходів «...для запобігання чи припинення вчинення злочину» і, отже, може стосуватися як *незакінченого* злочину (готування або замаху), так і злочину, який особа ще не починала вчиняти, то у такому випадку таке сприяння може оцінюватися або а) як заздалегідь обіцяне повідомлення (недонесення) про достовірно відомий підготовлюваний або вчинюваний злочин (ч. 7 ст. 27 КК), або б) як незапобігання злочину, тобто неусунення умов та причин, що можуть сприяти його вчиненню у майбутньому, або в) як заздалегідь не обіцяне *потурання* (неперешкоджання) його вчиненню. Проте, поведінка особи у виді незапобігання вчиненню кримінального правопорушення в силу своїх ознак, про що вже зазначалось, не є видом причетності до кримінального правопорушення і тим більше співчуттю у ньому.

По-третє, навіть, якщо виходити з того, що у ст. 31¹ КК встановлено відповідальність, як мінімум, за такий вид причетності до злочину, як *потурання* його вчиненню, то і в такому випадку викликає заперечення обраний в ній підхід до оцінки суб'єктивної сторони такого потурання, бо в цій статті зазначається, що відповідальність керівника настає не тільки тоді, коли він «...знав», а й тоді, коли «... повинен був і міг знати...», що підлегла

особа вчиняє злочин. Між тим, встановлення відповідальності за будь-який вид причетності до злочину, в тому числі і за потурання його вчиненню, за наявності *необережної* форми вини суперечить основоположним, напрацьованим багатьма роками і усталеним як в теорії, так й на практиці канонам національного кримінального права, згідно з якими заздалегідь не обіцяне неперешкодження злочину визнається потуранням його вчиненню лише за наявності *умисної* форми вини [8, 103]. Саме умисна форма вини, так би мовити, «наближує» причетність (у тому числі і потурання) до співучасті у злочині й тим самим викликає (породжує) необхідність її відмежування від співучасті в ньому.

По-четверте, відповідно до ч. 3 ст. 31¹ КК суб'єкт передбаченого в ній діяння (керівник) підлягає відповідальності за ч. 1 або ч. 2 цієї статті та тією статтею Особливої частини КК, що передбачає відповідальність за злочин, вчинений підлеглою особою і передбачений статтями 437-439, 442 чи 442¹ КК. Але такий підхід до кваліфікації цього діяння і відповідальності за нього явно суперечить принциповим положенням інституту співучасті (статті 26-30 КК), бо призводить до того, що причетність до воєнного злочину, вчиненого підлеглою особою, фактично (по суті) прирівнюється до своєрідної співучасті у ньому, незважаючи на відсутність в таких випадках як спільної участі цих осіб у вчиненні одного і того самого воєнного злочину, так й спільного (єдиного) їх умислу (взаємної поінформованості) на його вчинення. Більше того, зі змісту ст. 31¹ КК також випливає, що за своєрідну співучасть в *умисних* злочинах, передбачених статтями 437-439, 442 чи 442¹ КК і вчинених підлеглою особою, керівник несе відповідальність за наявності в його причетному діянні (бездіяльності), навіть, *необережної* форми вини, що, взагалі, неможливо (виключається) за чинним кримінальним законодавством України.

Нарешті, привертає до себе увагу і те, що хоча ст. 31¹ КК і розташована в Загальній частині КК, але ця норма не має, так би мовити,

інституціонального характеру, бо вирішує лише окреме конкретне питання приватного (а не загального) порядку щодо відповідальності *одного* суб'єкта (військового командира та прирівняної до нього особи, а за нашої термінологією – керівника) за незапобігання вчиненню або потурання вчинюваного підлеглою йому особою *одного* зі злочинів, передбачених статтями 437-439, 442 чи 442¹ КК. Тобто йдеться про відповідальність не тільки за причетність до вчинення одного зі злочинів, передбачених у Розділі XX Особливої частини КК (Кримінальні правопорушення проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку), а й про інші форми сприяння вчиненню цих воєнних злочинів.

У зв'язку з цим, закріплення в Загальній частині КК положень, які передбачені у ст. 31¹ КК і не мають універсального та загальнообов'язкового характеру, не відповідає вимогам ч. 3 ст. 32 Закону України «Про правотворчу діяльність», згідно з якої у загальній частині кодексу повинні викладатися загальні засади правового регулювання (принципи, загальні положення та основні інститути правового регулювання) у відповідній сфері суспільних відносин. У спеціальних частинах (наступних книгах) кодексу викладаються групи норм права, об'єднані за специфічною ознакою (ознаками), які визначають особливості правового регулювання у відповідній сфері суспільних відносин. До речі, саме таким шляхом йде європейський законодавець, про що свідчить аналіз кримінального законодавства країн Європейського Союзу, наведений вище.

Виходячи з викладеного, вважаємо за доцільне розташувати норму, що аналізується, в Розділі XX Особливої частини КК, сформулювавши певним чином її диспозицію і санкцію. На наш погляд, найбільш вдало об'єктивні та суб'єктивні ознаки того діяння, про яке йдеться (точніше, повинно йтися) у ст. 31¹ КК, на сьогоднішній день сформульовані в ст. 426 КК (Бездіяльність військової влади), приписи якої можуть бути використані (сприйняті) і при конструюванні диспозиції аналогічної статті, яку було би доцільно

розташувати у Розділі XX Особливої частини КК. Що стосується санкції такої статті, то при її створенні (формуванні) доцільно було би орієнтуватися на види і розміри тих покарань, які передбачені в статтях 437-439, 442 чи 442¹ КК.

Висновки до розділу 3.

1. Порівняльний аналіз міжнародного та зарубіжного національного кримінального права свідчить про відсутність чітких міжнародно-правових стандартів криміналізації потурання кримінальному правопорушенню. Зокрема: а) спеціальна (загальна) норма про потурання міститься лише у КК деяких європейських країн, б) існують різні підходи до визначення кола кримінальних правопорушень, потурання яким є кримінально-караним діянням; в) наявні техніко-юридичні, а іноді й сутнісні особливості (розбіжності) у формулюванні (регламентації) об'єктивних та суб'єктивних ознак потурання; г) по-різному визначаються межі караності потурання.

2. Деякі КК європейських країн встановлюють відповідальність за потурання кримінальному правопорушенню, вчиненому за наявності як умисної, так й необережної форми вини. В окремих КК країн ЄС потурання прирівнюється до співучасті у кримінальному правопорушенні, а в інших до потурання відносять і неповідомлення про вчинюване чи вчинене кримінальне правопорушення.

3. У ряді зарубіжних КК встановлена відповідальність за потурання кримінальним правопорушенням залежно від сфери їх вчинення, тяжкості цих правопорушень або об'єкта посягання, тоді як в інших КК закріплюється чітко визначений перелік кримінальних правопорушень, потурання яким визнається кримінально караним деліктом.

4. У зарубіжному праві використовуються різні підходи до визначення меж караності потурання. Втім, незважаючи на відсутність уніфікованого вирішення цього питання, усі проаналізовані КК ґрунтуються на однаковому принципі – покарання за потурання не може бути більш суворим, ніж

передбачено за кримінальне правопорушення, якому своїм потуранням сприяла особа. До того ж, у ряді КК європейських країн за потурання, вчинене службовою особою, передбачається обов'язкове додаткове покарання у виді позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

5. Поряд з відповідальністю за потурання у ряді європейських КК окреслюється коло обставин, за наявності яких кримінальна відповідальність за потурання або повністю виключається, або настає за потурання лише окремим видам кримінальних правопорушень (наприклад, за діяння терористичної спрямованості або за такі особливо тяжкі, за які передбачено довічне позбавлення волі).

6. Аналіз зарубіжного досвіду правової регламентації відповідальності військових командирів за воєнні злочини, вчиненні підлеглими, свідчить, про відсутність чітких правових стандартів визначення такої відповідальності. Зокрема, імплементація Римського статуту у практиці країн ЄС здійснювалась в різний спосіб, а саме шляхом: а) прийняття спеціального законодавчого акту, у якому відтворюються положення Римського статуту (напр., Нідерланди, Італія, ФРН, Швеція) або б) внесення відповідних змін і доповнень до національного кримінального законодавства. Саме таким шляхом пішла більшість країн ЄС, які норми про відповідальність за воєнні злочини включили до відповідних розділів своїх кримінальних кодексів. При цьому у європейських країнах, які належать до романо-германської правової системи, норми про відповідальність військового командування, на відміну від ст. 31¹ КК України, розташовані виключно у розділі Особливої частини КК, присвяченому воєнним злочинам.

7. По-різному у зарубіжному праві визначаються суб'єктивні ознаки бездіяльності військового командування. У більшості країн ЄС відповідальність військових командирів може наставати за наявності умисного або необережного ставлення до вчинення підлеглими воєнних

злочинів. Водночас, у деяких країнах ЄС відповідальність за таку поведінку військового командування настає лише за наявності умислу.

8. У зарубіжному праві військовому командирі не ставиться у вину воєнний злочин, вчинений підлеглими. Він несе відповідальність виключно за невиконання своїх обов'язків щодо запобігання вчиненню такого делікту або притягнення винних до відповідальності за його вчинення. Водночас, межі такої відповідальності визначаються по-різному. У деяких європейських КК положення відповідної статті Особливої частини КК не містять самостійної санкції. Вони лише закріплюють ознаки протиправної поведінки, у той час як закон для визначення меж відповідальності військового командира відсилає до статті, у якій передбачена відповідальність виконавця або співучасника воєнного злочину. Водночас у більшості зарубіжних КК за порушення військовим командуванням обов'язку по догляду за підлеглими передбачено у відповідній санкції статті самостійне покарання.

9. У кримінальному законодавстві деяких країн ЄС відповідальність військового командира не диференціюється залежно від його психічного ставлення до вчинення підлеглими воєнних злочинів, а саме чи мав місце умисел, чи необережність до їх вчинення. Водночас, у цих КК містяться положення, згідно з якими суд зобов'язаний під час індивідуалізації покарання враховувати при оцінці тяжкості злочину, вчиненого командиром, тяжкість та масштабність злочинів, які здійснили підлеглі, та ступень вини начальника.

10. На підставі аналізу чинного кримінального законодавства України обґрунтовується необхідність закріплення у спеціальній нормі Загальної частини КК законодавчого визначення поняття причетності та окремих його видів, у тому числі потурання.

11. Доведено необхідність закріплення в Особливої частини КК окремої статті про відповідальність за потурання тяжкому або особливо тяжкому злочину. Обґрунтовується, що існування такої спеціальної статті: а) сприятиме чіткому відмежуванню потурання від співучасті у вчиненні кримінального

правопорушення; б) активізації зусиль правоохоронних органів щодо кримінально-правової протидії потуранню кримінальним правопорушенням; в) дозволить диференціювати кримінальну відповідальність за потурання з урахуванням тяжкості супутнього кримінального правопорушення; г) закріпить на законодавчу рівні кваліфікаційну залежність кримінально-правового потурання від кримінально-правової оцінки пов'язаного з ним супутнього кримінального правопорушення; г) підкреслить специфіку підстав та меж кримінальної відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню.

12. Висловлено аргументи щодо доцільності виключення статті 31¹ із Загальної частини КК і доповнення Розділу XX Особливої частини КК спеціальною нормою про відповідальність військового командування за воєнні злочини, вчинені підлеглими особами.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснено теоретичне дослідження і вирішення наукового завдання, що полягає в отриманні нових результатів у формі наукових висновків щодо сутності та ознак потурання кримінальному правопорушенню, відмежуванні його від інших суміжних діянь, виявленні проблемних аспектів кримінально-правового регулювання відповідальності за його вчинення, а також наданні обґрунтованих пропозицій та рекомендацій для їх вирішення. Отримані результати дозволяють сформулювати такі висновки.

1. Встановлено, що потурання є з форм сприяння вчиненню кримінального правопорушення та видом причетності до кримінального правопорушення.

2. Сприяння кримінальному правопорушенню це умисна або необережна поведінка особи у формі дії або бездіяльності, яка об'єктивно створює потенційну або реальну можливість для готування/вчинення кримінального правопорушення іншою особою або забезпечує сприятливі умови для існування (функціонування) вже створених злочинних угруповань. Сприяння, як поведінка щодо створення умов, завжди пов'язана із наявністю двох різних осіб, які вчиняють самостійні діяння: а) одна з них вчиняє попереднє або супутнє кримінальне правопорушення, яке виступає умовою для вчинення наступного (пов'язаного) кримінального правопорушення, а б) інша особа вчиняє похідне (пов'язане) кримінальне правопорушення. Отже, у разі сприяння кримінальному правопорушенню поведінка однієї особи: а) об'єктивно передує та створює сприятливі умови для вчинення кримінального правопорушення іншою особою (попереднє діяння) або б) супроводжує вчинення цього кримінального правопорушення, тобто виступає як супутнє діяння, яке створює сприятливі умови для продовження вчинення кримінального правопорушення, яке вже було розпочате іншою особою (супутнє діяння).

3. Сприяння може проявлятися у таких формах, як:

1) пособництво (співучасть) у вчиненні кримінального правопорушення;

2) створення умов або надання іншої допомоги для вчинення іншою особою кримінального правопорушення за відсутності ознак пособництва у ньому, тобто шляхом: а) умисного створення умов для вчинення кримінального правопорушення за відсутності двостороннього суб'єктивного зв'язку (взаємної поінформованості) між особами, яка вчиняє таке правопорушення і яка сприяє цьому; б) надання предметів (речовин), які використовуються іншою особою як знаряддя або засоби вчинення кримінального правопорушення, за відсутності спільного умислу на його вчинення; в) надання допомоги в існуванні, функціонуванні і розвитку організованої групи або злочинної організації; г) незапобігання кримінальному правопорушенню;

3) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за відсутності спеціального обов'язку перешкодити його вчиненню;

4) неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення за наявності обов'язку, але відсутності реальної можливості перешкодити його вчиненню;

5) потурання вчиненню кримінальному правопорушенню.

4. Залежно від наявності/відсутності домовленості між особами, яка сприяє, та яка вчиняє кримінальне правопорушення, таке створення умов може бути: а) заздалегідь обіцяним або б) заздалегідь не обіцяним. З об'єктивної сторони сприяння може полягати: а) в усуненні перешкод для вчинення кримінального правопорушення іншою особою або, навпаки, б) у нестворенні перешкод, не протидії вчиненню кримінального правопорушення іншою особою. Психічне ставлення особи до сприяння іншій особі у вчиненні кримінального правопорушення, може бути як: а) умисним, так й б) необережним.

5. Кримінальна відповідальність за сприяння може бути пов'язана із вчиненням кримінального правопорушення іншою особою, так і не залежати

від його вчинення. У зв'язку з цим окремі форми сприяння кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою, не є кримінально-караними.

6. Потурання є також одним із видів причетності до кримінального правопорушення, під якою розуміється є умисне суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке хоча і сприяє вчиненню іншою особою кримінального правопорушення або його приховуванню, але не становить співучасті у ньому. Ознаками причетності є: 1) вчинення двох кримінальних правопорушень різними суб'єктами; 2) вчинені кримінальні правопорушення пов'язані між собою; 3) причетне діяння (дія або бездіяльність) завжди пов'язано із конкретним кримінальним правопорушенням, яке вчиняється (здійснюється) або було вчинено іншою особою; 4) між причетним кримінальним правопорушенням та тим, що вчинене іншою особою, існує зумовлюючий зв'язок; 5) особливність зумовлюючого зв'язку полягає в існуванні різної хронологічної послідовності між цими діяннями; 6) між поведінкою причетної особи та поведінкою особою, яка вчиняє інше кримінальне правопорушення, завжди відсутній спільний умисел на вчинення цього кримінального правопорушення, а саме суб'єктивна спільність – двосторонній суб'єктивний зв'язок; 7) причетність – це завжди умисна кримінально-протиправна діяльність; 8) об'єкти кримінально-правової охорони, на які посягає причетне діяння та кримінальне правопорушення, що вчиняється іншою особою, не завжди співпадають, тобто вони можуть бути різними; 9) відповідальність особи, яка вчинила причетне діяння, та особи, що вчинила інше кримінальне правопорушення, завжди має самостійний характер.

7. Потурання кримінальному правопорушенню відрізняється від інших видів причетності темпоральною ознакою, яка характеризує час його вчинення. Якщо інші види причетності, наприклад, приховання, можуть мати місце після вчинення кримінального правопорушення іншою особою, то потурання завжди супроводжує останнє, здійснюється на тлі його вчинення,

існує завжди поряд з ним. У зв'язку з цим, якщо інше кримінальне правопорушення ще не вчиняється (відсутнє навіть готування до нього) або вже вчинено (закінчено), поведінка особи не може визнаватися потуранням, але це не виключає наявності ознак інших видів причетності.

8. Потуранням визнається умисне заздалегідь не обіцяне неперешкоджання вчиненню кримінального правопорушення особою, яка повинна була і могла перешкодити його вчиненню. Оскільки у кримінальному законодавстві України відсутній склад потурання, то при аналізі його об'єктивних та суб'єктивних ознак доводилось подумки виділяти ознаки цієї суспільно небезпечної поведінки серед ознак інших відповідних складів кримінальних правопорушень та аналізувати їх з урахуванням останніх (наприклад, статті 365¹, 426 КК)..

9. Потурання є «поліоб'єктним» суспільно небезпечним діянням, основним безпосереднім об'єктом якого є відносини у сфері забезпечення здійснення правосуддя. Обов'язковим додатковим об'єктом є суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода внаслідок вчинення кримінального правопорушення, якому потурає особа, а також суспільні відносини, які виникають у сфері суспільно корисної діяльності, в якій було зайнято особу, що вчинила потурання.

10. З об'єктивної сторони потурання полягає у бездіяльності особи у виді неперешкоджання умисному кримінальному правопорушенню, що вчиняється іншою особою. Потурання можливо, якщо це кримінальне правопорушення вчиняється на стадії готування або замаху. Потурання має заздалегідь не обіцяний характер, тому із кримінальним правопорушенням, що вчиняється іншою особою, не перебуває у причинному зв'язку. У той же час між потуранням та кримінальним правопорушенням, що вчиняється іншою особою, існує зумовлюючий зв'язок. У зв'язку з цим при потуранні особа підлягає відповідальності за те, що вона не зупинила саме діяння, яке вчиняє

інша особа, а не за те, що не перешкодила настанню суспільно небезпечного наслідку від його вчинення.

11. Для наявності об'єктивної сторони потурання у поведінці особи, яка його вчиняє, необхідно встановити такі обставини: 1) існування умисного кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, яке містить ознаки готування або замаху; 2) нормативний акт або заснований на ньому договір, яким визначається компетенція відповідної особи; 3) коло повноважень, а саме сукупність прав та обов'язків, якими наділяється особа відповідно до цього акту (договору); 4) конкретний вид обов'язку, який така особа не виконала, хоча повинна була його виконати у певному обсязі та в певний спосіб у конкретній ситуації; 5) наявність реальної можливості належним чином виконати цей обов'язок у цих конкретних умовах; 6) причини невиконання такого обов'язку та відсутність обставин, які б перешкождали його виконанню.

12. Залежно від характеру не вжитих заходів для протидії (перешкоджання) вчиненню кримінального правопорушення, потурання може полягати у: а) безпосередньому неперешкодженні та б) опосередкованому неперешкодженні. Залежно від обсягу обов'язків, які особа не виконує для того, щоб перешкодити вчиненню кримінального правопорушення іншою особою, потурання може проявлятися у: а) неперешкодженні вчиненню кримінального правопорушення іншою особою та б) недостатньому перешкодженні вчиненню такого кримінального правопорушення.

13. Потурання вважається закінченим з моменту отримання особою достовірної інформації про готування або вчинення кримінального правопорушення і не вжиття заходів реагування на нього у тому обсязі та способі, що входять до повноважень особи. Потурання може мати ознаки триваючого кримінального правопорушення, бо з моменту невиконання або неналежного виконання обов'язків щодо перешкоджання вчиненню іншого кримінального правопорушення воно безперервно триває до моменту:

- а) виявлення самого факту такої непротидії компетентними органами,
- б) припинення його вчинення з боку самої особи, яка здійснювала потурання,
- в) припинення вчинення кримінального правопорушення, якому здійснювалось потурання.

14. Суб'єктом потурання може виступати: а) службова особа або б) особа, яка виконує певні професійні або інші спеціальні обов'язки, в силу яких вона зобов'язана перешкоджати вчиненню кримінальних правопорушень з боку інших осіб (так звана, «спеціально зобов'язана особа»).

15. З суб'єктивної сторони потурання завжди вчиняється з прямим умислом, зміст якого полягає у тому, що особа: 1) усвідомлює фактичні об'єктивно-суб'єктивні обставини кримінального правопорушення, вчиненню якому вона повинна та може протидіяти; 2) усвідомлює суспільну небезпечність кримінального правопорушення, вчиненню якого вона не протидіє; 3) усвідомлює вид, зміст та спосіб вчинення дій, які вона зобов'язана та може вчинити у конкретній ситуації для того, щоб протидіяти (перешкодити) вчиненню цього кримінального правопорушення; 4) усвідомлює, що її бездіяльність створює сприятливі умови для безперешкодного продовження іншою особою вчинення кримінального правопорушення; 5) передбачає, що внаслідок її невтручання особа продовжить вчиняти це кримінальне правопорушення; 6) бажає утриматися від виконання покладеного на неї обов'язку протидіяти вчиненню кримінального правопорушення іншою особою.

16. Психічне ставлення до настання суспільно небезпечних наслідків від кримінального правопорушення, якому потурає особа, може містити ознаки як прямого так і непрямого умислу, а також необережності. Водночас, визначальним у суб'єктивній характеристиці потурання є психічне ставлення особи до власного діяння та кримінального правопорушення, що вчиняється іншою особою, а не до можливих наслідків останнього.

17. Порівняльний аналіз міжнародного та зарубіжного національного кримінального права свідчить про відсутність чітких міжнародно-правових стандартів криміналізації потурання. Зокрема: а) окрема (загальна) норма про потурання міститься лише у КК деяких європейських країн, б) існують різні підходи до визначення кола кримінальних правопорушень, потурання яким є кримінально-караним діянням; в) наявні техніко-юридичні, а іноді й сутнісні особливості (розбіжності) у формулюванні (регламентації) об'єктивних та суб'єктивних ознак потурання; г) по-різному визначаються межі караності потурання.

18. Аналіз зарубіжного досвіду правової регламентації відповідальності військових командирів за воєнні злочини, вчиненні їх підлеглими, свідчить про відсутність чітких правових стандартів визначення такої відповідальності. Деякі країни пішли шляхом прийняття спеціального законодавчого акту, у якому відтворюються положення Римського статуту МКС, інші – шляхом внесення відповідних змін і доповнень до національного кримінального законодавства.

19. У зарубіжному праві відповідальність військового командування за воєнні злочини, вчиненні їх підлеглими, у деяких країнах пов'язана як з умисним, так й необережним ставленням до воєнних злочинів, вчинених підлеглими; у інших – лише за наявності умислу. Межі такої відповідальності також визначаються по-різному. У деяких європейських КК положення відповідної статті Особливої частини КК не містять самостійної санкції, а закон відсилає до статті, у якій передбачена відповідальність виконавця або співучасника воєнного злочину. Водночас, у більшості зарубіжних КК за бездіяльність військового командування у спеціальній санкції передбачено самостійне покарання.

20. На підставі проведеного аналізу аргументовано внесення змін до Загальної частини КК шляхом доповнення її статтею такого змісту:

«Стаття 27¹. Причетність до кримінального правопорушення

1. Причетність до кримінального правопорушення є умисне суспільно небезпечне діяння (дія або бездіяльність), яке хоча і сприяє вчиненню іншою особою кримінального правопорушення або його приховуванню, але не становить співучасті у ньому.

2. Видами причетності до кримінального правопорушення є потурання його вчиненню, приховування кримінального правопорушення та неповідомлення про його вчинення.

3. Не є співучастю умисне заздалегідь не обіцяне неперешкодження вчиненню кримінального правопорушення особою, яка повинна була і могла перешкодити його вчиненню (потурання). Особи, які вчинили такі діяння, підлягають кримінальній відповідальності за статтею 396¹, а також в інших випадках, спеціально передбачених цим Кодексом.

4. Не є співучастю заздалегідь не обіцяне переховування особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, знарядь і засобів учинення кримінального правопорушення, слідів кримінального правопорушення чи предметів, здобутих кримінально протиправним шляхом, або придбання чи збут таких предметів. Особи, які вчинили такі діяння, підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, передбачених статтями 198 та 396 цього Кодексу.»

5. Не є співучастю обіцяне до закінчення вчинення кримінального правопорушення неповідомлення про достовірно відоме підготовлюване або вчинюване кримінальне правопорушення. Такі особи підлягають кримінальній відповідальності лише у випадках, коли вчинене ними діяння містить ознаки іншого кримінального правопорушення.

21. Обґрунтовано необхідність внесення змін до Особливої частини КК шляхом доповнення її статтею такого змісту:

«Стаття 396¹. Потурання злочину.

Потурання вчиненню тяжкого або особливо тяжкого злочину –

карається штрафом від однієї тисячі до чотирьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або пробаційним наглядом на строк від двох до п'яти років, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк, з позбавленням права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк до трьох років».

22. Наведені аргументи щодо доцільності виключення статті 31¹ із Загальної частини КК і доповнення Розділу XX Особливої частини КК спеціальною нормою про відповідальність військового командування за воєнні злочини, вчинені підлеглими особами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрушко П. П. Об'єкт кримінально-правової охорони, об'єкт злочину, об'єкт злочинного посягання та об'єкт злочинного впливу: основний зміст понять та їх співвідношення. *Адвокат*. 2011. № 11. С. 5-11
2. Андрушко П. П. Злочини проти виборчих прав громадян та їх права брати участь у референдумі: кримінально-правова характеристика. Київ: КНТ, 2007. 328 с.
3. Абакіна-Пілявська Л. М. Інститут причетності до злочину в кримінальному праві України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Нац. ун.-т «Одеська юридична академія». 2014. 20 с.
4. Баймурзин Г.И. Ответственность за прикосновенность к преступлению. Алма-Ата: Наука, 1968. 188 с.
5. Барабаш О. Правосвідомість та її вплив на поведінку людини. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Серія: Юридичні науки*. 2017. № 861. С. 68-72.
6. Бедь В. В. Юридична психологія: Навч. посіб. 2-ге вид., доп. і переробл. Київ: МАУП. 2004. 436 с.
7. Беніцький А. С. Причетність до злочину: проблеми кримінальної відповідальності. Луганськ: В. С. Рєзніков. 2014. 551 с.
8. Беніцький А.С. Характеристика ознак потурання злочину. *Юридичний бюлетень*. Одеса: ОДУВС. 2018. Вип. 7. Ч. 2. С. 195 – 204. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_2/29.pdf
9. Беніцький А. С. Класифікація проявів причетності до злочину в кримінальному праві України. Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. *Юридичні науки*. 2015. №1 (44). С. 72-76. URL: <https://journals.maup.com.ua/index.php/law/article/view/980/1492>
10. Беніцький А. С. Відповідальність за причетність до злочину та співучасть у злочині згідно з Кримінальним кодексом УСРР 1922 і 1927 рр. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*.

серія юридична . 2013. Вип. 4. С. 197-206. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Nvlduvs_2013_4_25.pdf

11. Берзін П. С. Злочинні наслідки: поняття, основні різновиди, кримінально-правове значення. Київ: Дакор, 2009. 736 с.

12. Брич Л. П. Теорія розмежування складів злочинів. Львів: ЛьвДУВС, 2013. 712 с.

13. Бурдін В.М. Осудність та неосудність у кримінальному праві України: проблеми теорії і практики: автор. дис....докт. юрид. наук за спец. 12.00.08. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2011. 42 с.

14. Бурчак Ф. Г. Соучастие. Социальные, криминологические и правовые проблемы. Киев: Вища школа, 1986. – 208 с.

15. Бушуев И. А. Ответственность за укрывательство преступлений и недоносительство. Москва: Юрид. лит., 1965. 138 с.

16. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків : Право, 2016. Т. 17: Кримінальне право / редкол.: В. Я. Тацій (голова), В. І. Борисов (заст. голови) та ін.; Нац. акад. прав. наук України ; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. 2017. 1064 с.

17. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. Київ: Атіка, 2005. 224 с.

18. Вереша Р. В. Мотив та мета злочину: наук.-практ. посіб. Київ: Алерта, 2016. 56 с.

19. Вереша Р. В. Поняття вини як елемент змісту кримінального права України. Київ: Атіка, 2005. 224 с.

20. Вереша Р. В. Проблеми суб'єктивної сторони складу злочину. Київ: Алерта: Правова єдність, 2018. 432 с.

21. Вереша Р. В. Суб'єктивні елементи підстави кримінальної відповідальності. Київ: Атіка, 2006. 740 с.

22. Вереша Р. В. Теоретико-прикладні аспекти суб'єктивної сторони складу злочину. Київ: Алерта, 2017. 568 с.

23. Вирок Вознесенського міськрайонного суду Миколаївської області від 28 грудня 2009 р. у справі № 1-26/2009 р. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/7388838> (дата звернення: 20.12.2024)

24. Вирок Заводського районного суду м. Дніпродзержинська Дніпропетровської області від 05 квітня 2021 р. у справі № 208/8108/15-к. Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/96422348> (дата звернення: 20.12.2024)

25. Вирок Іванківський районний суд Київської області від 31 жовтня 2024 року у справі № 366/2743/24 (провадження по справі №1-КП/366/256/24). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/122699048> (дата звернення: 20.12.2024)

26. Вирок Кролевецького районного суду Сумської області від 14 вересня 2012 року у справі № 1809/1525/2012 (провадження № 1/1809/121/2012). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/26098335> (дата звернення: 20.12.2024)

27. Вирок Первомайський міськрайонний суд Миколаївської області від 10.11.2021 р. у справі № 484/3442/21 (Провадження №1-кп/484/413/21). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100978276> (дата звернення: 20.02.2025) (дата звернення: 20.12.2024)

28. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 14.03.2023 р. у справі №947/15772/22 (Провадження № 1-кп/522/748/23). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/109530663> (дата звернення: 20.12.2024)

29. Вирок Сокальського районного суду Львівської області від 29 грудня 2011 р. у справі №1-25/11. Єдиний державний реєстр судових

рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/21468669> (дата звернення: 20.12.2024)

30. Вирок Теплицького районного суду Вінницької області від 06.04.2023 р. у справі № 144/1179/21 (провадження № 1-кп/144/3/23). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/110048826> (дата звернення: 20.12.2024)

31. Вирок Тисменицького районного суду Івано-Франківської області від 03 квітня 2025 року у справі № 352/1844/24 (провадження № 1-кп/352/102/25). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/126325831> (дата звернення: 20.12.2024)

32. Вирок Херсонського міського суду Херсонської області від 14 листопада 2016 року у справі № 2120/1-551/11 (провадження № н/п 1/766/6/16). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/63735960> (дата звернення: 20.12.2024)

33. Вирок Шевченківського районного суду м. Києва від 16 листопада 2018 року у справі № 761/39439/18 (провадження № 1-кп/761/2223/2018). URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/78108125> (дата звернення: 20.12.2024)

34. Вирок Шполянського районного суду Черкаської області від 02.11.2021 у справі № 691/368/21 (Провадження № 1-кп/710/165/21). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100759372> (дата звернення: 20.12.2024)

35. Виттенберг Г. Б., Панченко П. Н. Прикосновенность к преступлению по советскому уголовному праву: Учебное пособие. Иркутск, 1976. 52 с.

36. Вознюк А. А. Теоретичні та практичні проблеми кримінальної відповідальності за створення злочинних об'єднань та участь у них як посягання на громадську безпеку: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2018. 652 с.

37. Волков Б.С. Детерминистическая природа преступного поведения. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1975. 110 с.
38. Воробей П. А. Теорія і практика кримінально-правового ставлення в вину. Київ: Видавництво Національної академії внутрішніх справ України. 1997. 184 с.
39. Воронцов А. В. Актуальні питання визначення родового об'єкта злочинів проти правосуддя. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2015. № 2. С. 30-33.
40. Габро О. І., Чабанюк В. Д. Об'єкт складу злочину, передбаченого ст. 384 КК України. *Вісник кримінального судочинства*. 2015. № 1. С. 200 – 208.
41. Гаврилькевич В., Фірстова О. Емоційні стани особистості: теоретичне дослідження феномену. *Psychology Travelogs*. 2023. № 2. С. 41–50. URL: <https://doi.org/10.31891/pt-2023-2-15> (дата звернення: 14.11.2024). (дата звернення: 20.12.2024)
42. Гавриш С. Б. Уголовно- правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства. Харьков. 1994. 640 с.
43. Галиакбаров Р.Р. Квалификация групповых преступлений. М.: Юридическая литература. 1980. 80 с.
44. Галиакбаров Р. Р. Квалификация многосубъектных преступлений без признаков соучастия: Учебное пособие. Хабаровск: Хабаровская высшая школа МВД СССР, 1987. 96 с.
45. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). Ленинград: Изд-во Ленинград. ун-та, 1979. 127 с.
46. Голіна В.В. Запобігання злочинності (теорія і практика): навч. посіб. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 120 с.

47. Горішний О. О. Співвідношення механізмів протидії злочинності та кримінально-правового впливу. *Форум права*. 2011. № 2. С. 189-193. URL: <https://dspace.univd.edu.ua/server/api/core/bitstreams/257102cb-4953-4775-a44d-6034a974cd32/content> (дата звернення: 20.12.2024)
48. Грібов М. Л., Черняк А. М. Протидія злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів: поняття та зміст. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2018. № 4. С. 37-51. URL: http://elar.naiau.kiev.ua/bitstream/123456789/13987/1/document_p037-051.pdf
49. Гришаев П. И., Кригер Г. А. Соучастие по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1959. 255 с.
50. Грищук В. К. Кримінальне право України: Загальна частина: Навч. посіб. Видання 2-ге, змінене та доповнене. Львів, 2019. 666 с.
51. Дагель П. С. Субъективная сторона преступления и ее установление Воронеж: Изд-во Воронеж. гос. ун-та, 1974. 243 с.
52. Декларация об искоренении насилия в отношении женщин: Резолюция № 48/104 от 20 декабря 1993 года Генеральная Ассамблея ООН. URL: https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/violence.shtml (дата звернення: 20.12.2024)
53. Демічева В. В. Проблеми подолання явищ правового нігілізму. *Правова держава*. 2010. Вип. 21. С. 119-124.
54. Демидова Л.М. Щодо критеріїв якості кримінального законодавства (історичний аспект). *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету ім. Г.С. Сковороди. Серія: Право*. 2010. Вип. 14. С. 123 – 130.
55. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Організація Об'єднаних Націй (ООН). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 20.12.2024)

56. Дудоров О. О. Мовчан Р. О., Драчевський Є. Ю. Відповідальність за службове потурання: порівняльний аналіз чинного і перспективного кримінального закону. *Вісник Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е. О. Дідоренка*. 2023. Вип. 4. С. 35-57.
57. Дорохіна Ю.А. Злочини проти власності. Теоретико-правове дослідження. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 744 с.
58. Дудоров О.О. Причинний зв'язок: кримінально-правові аспекти. *Вісник Запорізького національного університету: Збірник наукових праць. Юридичні науки*. 2012. № 4 (частина 1). С. 214–221.
59. Дудоров О.О., Хавронюк М.І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваїте, 2014. 944 с.
60. Дуткевич Т. В. Загальна психологія. Теоретичний курс. Київ: Центр учбової літератури, 2016. 388 с.
61. Емельянов В. П. Понятие объекта преступлений в уголовно-правовой науке. *Право і Безпека*. 2002. № 4. С. 7-11
62. Європейська конвенція з прав людини. *Рада Європи* 04 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4#Text (дата звернення: 20.12.2024)
63. Ємельянов В. П. Кримінальне право України: Загальна частина. Основні питання вчення про злочин: наук.-практ. посіб. Харків: Право, 2018. 142 с.
64. Ємельянов В. П. Класифікація об'єктів злочинів. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 20. С. 179-183
65. Жаровська Г. П. Співучасть у злочині за кримінальним правом України.: дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Чернівецький національний ун-т ім. Юрія Федьковича. Чернівці, 2004. 211 с.
66. Житний О.О. Конвенційні злочини. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2017. Том 1 № 8. С. 268 – 269.

67. Зайцев О.В. Обмежена осудність у кримінальному праві України. Харків: Х., Майдан, 2007. 240 с.
68. Зелинский, А. Ф. Криминальная психология. Киев: Юринком Интер, 1999. 240 с.
69. Зелинский А. Ф. Соучастие в преступлении. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1971. 44 с.
70. Зінченко І. О., Тютюгін В. І. Одиничні злочини: поняття, види, кваліфікація. Харків: Видавництво “ФІНН”, 2010. 256 с.
71. Злобин Г. А., Никифоров Б. С. Умысел и его формы. М.: Юрид. лит., 1972. 264 с.
72. Злочини проти правосуддя: навч. посіб. за заг. ред. проф. В. І. Борисова, проф. В.І. Тютюгіна. Харків: Нац. юрид. акад. України, 2011. 155 с.
73. Избранные труды / Трайнин А.Н.; Сост., вступ. ст.: Кузнецова Н.Ф. С.-Пб.: Юрид. центр Пресс, 2004. 898 с.
74. Інструкція з організації реагування на заяви і повідомлення про кримінальні, адміністративні правопорушення або події та оперативного інформування в органах (підрозділах) Національної поліції України: Наказ від 27 квітня 2020 р. № 357. *МВС України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0443-20#n257> (дата звернення: 20.12.2024)
75. Калініна А. В., Шрамко С. С. Запобігання автотранспортній злочинності: аспекти наукового і прикладного дискурсу. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2023. № 2(20). С. 210-230.
76. Кваша О. О. Співучасть у злочині: структура та відповідальність : монографія. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2013. 560 с.
77. Киричко В. М. Імплементация положений Римского статута Міжнародного кримінального суду до Кримінального кодексу України: результати і перспективи. *Вісник асоціації кримінального права України*. 2024. Том 2 № 22. С. 14–24.

78. Коваленко В.П. Кримінальна відповідальність за зловживання владою або службовим становищем, вчинене працівником правоохоронного органу: дис....канд. юрид. наук зі спец. 12.00.08: Львів: ЛьвДУВС, 2009. 233 с.

79. Кодекс поведения должностных лиц по поддержанию правопорядка: Резолюция 34/169 от 17 декабря 1979 г. Генеральной Асамблеи ООН. Сборник стандартов и норм Организации Объединенных Наций в области предупреждения преступности и уголовного правосудия. Нью-Йорк, 2007. С. 355 – 361. URL: https://www.unodc.org/pdf/compendium/compendium_2006_ru_part_04_01.pdf (дата звернення: 20.12.2024)

80. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) (Європейська конвенція з прав людини) від 04.11.1950 р. *Рада Європи*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004?find=1&text=%D1%81%D1%83%D0%B4#w1_14 (дата звернення: 20.12.2024)

81. Конвенція про закони і звичаї суходільної війни. *Міжнародна конференція у м. Гаазі*. 29 липня 1899 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_765#Text (дата звернення: 20.12.2024)

82. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі. *Міжнародна конференція у м. Гаазі*. 18 жовтня 1907 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222?find=1&text=%D0%BF%D0%BE%D1%82%D1%83%D1%80#Text (дата звернення: 20.12.2024)

83. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська конвенція) від 11.05.2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text (дата звернення: 20.12.2024)

84. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти транснаціональної організованої злочинності: Резолюція 55/25 Генеральної Асамблеї

від 15 листопада 2000 року. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_789?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4#w1_1 (дата звернення: 20.12.2024)

85. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 року.
Верховна Рада України. URL:
<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>
 (дата звернення: 20.12.2024)

86. Коржанський, М. Й. Об'єкт і предмет злочину. Дніпропетровськ: Ліра ЛТД, 2005. 252 с.

87. Коржанський М. Й. Про принципи уголовного права України/
Право України. 1995. № 11. С. 69–72.

88. Коржанський М. Й. Презумпція невинуватості і презумпція вини.
 Київ: Атіка, 2004. 216 с.

89. Кримінальний кодекс УСРС, затверджений Центральним Виконавчим Комітетом Української РСР 8 червня 1927 р. (офіц. текст із змінами та доповн. станом на 1 лист. 1949 р.). Київ. Держ.видавн.політ.літ-ри УРСР. 1950 р. (дата звернення: 20.12.2024)

90. Кримінальний кодекс Української РСР: Закон Української РСР від 28 грудня 1960 року. URL:
https://ips.ligazakon.net/document/view/kd0006?an=480034&ed=1960_12_28
 (дата звернення: 20.12.2024)

91. Кримінальний кодекс : Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III.
Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
 (дата звернення: 20.12.2024)

92. Кримінальне право і законодавство України. Частина Загальна.
 Курс лекцій / За ред. М. Й. Коржанського. Київ: Атіка, 2001. 432с.

93. Кримінальне право України: Особлива частина: підручник / за ред.
 В. Я. Тація, В. І. Тютюгіна, В. І. Борисова. 6-те вид. Харків: Право, 2020. 768 с.

94. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. За заг. ред. проф. О. М. Литвинова. Харків: ХНУВС, 2020. 428 с.
95. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник / за заг. ред. В. М. Бурдіна, В. І. Маркіна. Київ: Юрінком Інтер, 2025. 1148 с.
96. Кримінальне право. Загальна частина (Українсько-європейські студії): підручник: у 2 книгах / за ред. О. О. Дудорова, А. А. Стрижевської. Книга 1. Вступ до кримінального права України. Вчення про кримінальне правопорушення. Київ: Видавництво «Норма права», 2025. 824 с.
97. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва: Наука, 1960. 244 с.
98. Курило В. І., Михайлов О. Є., Яра О. С. Кримінологія: Загальна частина. Курс лекцій. Навчальний посібник. Київ: Кондор, 2006. 192 с.
99. Лазаренко В. В. Кримінально-правова характеристика приховування кримінального правопорушення: порівняльно-правове дослідження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса, 2021. 222 с.
100. Лащук Є.В.,Музика, А. А. Предмет злочину: теоретичні основи пізнання. Київ : ПАЛИВОДА А. В., 2011. 192 с.
101. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчинення злочину. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2001. 201 с.
102. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків: Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого. 2001. 24 с.
103. Лемешко О. М. Кримінально-правова оцінка потурання вчиненню злочину. Харків: ФІНИ, 2003. 160с.
104. Логіка: Курс лекцій /За ред. Сілаєвої Т.О. Тернопіль: ПП. Процюк. 2005. 180 с.
105. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види. Харків: ТОВ «Видавництво права людини», 2015. 280 с.

106. Максимович Р. Л. Поняття службової особи у кримінальному праві України. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2008. 304 с.
107. Марін О. Родовий об'єкт та система кримінальних правопорушень проти правосуддя в результаті конституційної реформи. *Підприємництво, господарство і право*. 2021. № 1. С. 220-226.
108. Маслак Н. В. Кримінальна відповідальність за готування до злочину. Харків: Право, 2010. 232 с.
109. Матышевский П. С. Преступления против собственности и смежные с ними преступления. Киев : Юринком, 1996. 240 с.
110. Митний кодекс України: Закон від 13 березня 2012 року № 4495-VI. Верховна Рада України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%83%D1%88#w1_53 (дата звернення: 20.12.2024)
111. Митрофанов І.І., Притула А.М. Співучасть у злочині: навч. посіб. Одеса: Фенікс. 2012. 205 с.
112. Митрофанов І. І. Загальна частина кримінального права України: навч. посіб. Одеса: Фенікс, 2015. 576 с.
113. Навроцький В.О. Основи кримінально-правової кваліфікації: навч. посіб. Київ: Юрінком Інтер. 2006. 704 с.
114. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / За ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 7-ме вид., переробл. та допов Київ: Юридична думка, 2010. 1288 с.
115. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 9-те вид., переробл. та доповн. Київ: Юрид. думка, 2012. 1316 с.
116. Невідома Н. В., Шульженко О. В. Фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади, зміни меж території або державного кордону

України (стаття 110-2 Кримінального кодексу України): проблемні питання. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Вип. 44. Том. 2. с. 102-105.

117. Никифоров, Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. Москва: Госюриздат, 1960. 230 с.

118. Новицький Г.В. Поняття і форми співучасті у злочині за кримінальним правом України: Наук.-практ. посіб. Київ: Вища школа, 2001. 94 с.

119. Новицький Г.В., Педан В. І., Рибачук В. В. Співучасть у злочині та причетність до злочину за кримінальним правом України: проблеми кваліфікації. Донецьк : Юго-Восток, 2012. 237 с.

120. Ободовський О. В. Триваючі злочини у кримінальному праві України. Одеса: Юридична література, 2016. 256 с.

121. Олійник П. В. Предмет злочинів проти власності: поняття, види, кримінально-правове Харків: Право. 2011. 208 с.

122. Орловська Н. А. Осудність та її види (порівняльний аналіз законодавства України та інших держав): автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.08. Одеса: Одеська національна юридична академія 2001. 20 с.

123. Орловський Б. М. Кримінально–правове розмежування норм про необхідну оборону та здійснення службових владних повноважень. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*: серія: Право. Ужгород: Гельветика, 2014. Т. 2. Вип. 29. С. 140–143.

124. Орловський Р. С. До проблеми одностороннього та двостороннього суб'єктивного зв'язку між співучасниками злочину. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*. Серія: Право. 2013. № 1077, Вип. 15. С. 110-114. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhIPR_2013_1077_15_29

125. Орловський Р. С. Кримінальна відповідальність за пособництво вчиненню злочину: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2000. 175 с.
126. Орловський Р. С. Пособник як вид співучасника в злочині. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2014. Вип. 10-1(2). С. 72-77. URL: https://vestnik-pravo.mgu.od.ua/archive/juspradenc10-1/part_2/21.pdf
127. Орловський Р. С. Теоретичні та методологічні проблеми інституту співучасті у кримінальному праві України. Харків. Право, 2019. 624 с.
128. Осадча А. С. Спеціальний суб'єкт злочину: генезис, функції, проблеми кваліфікації: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08, Харків: Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого, 2015. 229 с.
129. Панов М. І. Вступ до навчального курсу «Кримінальне право України»: лекція. Київ: Ін Юре, 2015. 104 с.
130. Панов М. І. Системний підхід у кримінальному праві та проблеми удосконалення кримінального законодавства. *Право України*. 2012. № 6. С. 227 – 241.
131. Панченко П.Н. Преступное попустительство. Иркутск, 1976. 98 с.
132. Панченко П. Н. Борьба с попустительством по советскому уголовному праву: автореф. дис... канд.юрид.наук 12.00.08. Иркутск, 1973. 23 с.
133. Письменський Є. О. Розвиток кримінально-правової політики України в умовах режиму воєнного стану: проміжний аналіз експертної оцінки. *Центральноукраїнський вісник права та публічного управління*. 2024. № 3. С. 150-160.
134. Письменський Є. О. Реалізація кримінально-правової політики в умовах воєнного стану: дослідження негативних тенденцій. *Implementation of Criminal law policy of Ukraine under martial law: a study of negative trends*.

Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького. Серія: Право, 2024. Вип.17(29). С. 300-310.

135. Пономаренко Ю. А. Втілення положень Стамбульської конвенції у проєкті нового КК України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2025. № 1. С. 424-429.

136. Пономаренко Ю. А. Несанкціоноване поширення військово значущої інформації: питання кримінально-правової кваліфікації та застосування кримінально-правових засобів. *Право України*. 2022. № 11. С. 100-117.

137. Пономаренко Ю. А. Новелізація положень КК щодо обставин, які виключають кримінальне правопорушення, в умовах воєнного стану. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2022. № 1(17). С. 1-23.

138. Попович О. В. Покарання за фінансування дій, вчинених з метою насильницької зміни чи повалення конституційного ладу або захоплення державної влади. *Правове життя сучасної України: у 3 т.: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав. 2020 р.) / відп. ред. М. Р. Аракелян*. Одеса: Гельветика, 2020. Т. 3. С. 104-107.

139. Постанова Верховного Суду колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду від 10 вересня 2020 р. у справі № 569/19032/17 (провадження № 51-1821 км 19). *Єдиний державний реєстр судових рішень*. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/91571963> (дата звернення: 20.12.2024)

140. Постанова Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 15 лютого 2018 р. у справі № 239/621/15-к (провадження № 51 862 км 18). *Єдиний державний реєстр судових рішень*: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/72269232> (дата звернення: 20.12.2024)

141. Постанова колегії суддів Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 березня 2020 року у справі №419/2586/18

(провадження № 51-5527км19). Єдиний державний реєстр судових рішень: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/88401653> (дата звернення: 20.12.2024).

142. Постанова Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 17 жовтня 2022 року у справі № 686/13801/16-к (провадження № 51-4160кмо20). Єдиний державний реєстр судових рішень: URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/106940469> (дата звернення: 20.12.2024)

143. Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 2 грудня 2021 року у справі № 742/2146/20 (провадження № 51-4240км21). Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/101712316> (дата звернення: 20.12.2024).

144. Пояснительный доклад к Конвенции Совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием. Стамбул, 11 .05.2011. URL: <https://rm.coe.int/explanatory-ic-rus-web/16808e9a2a> (дата звернення: 20.12.2024).

145. Права человека в вооруженных силах свод стандартов, хорошей практики и рекомендаций. Бюро ОБСЕ по демократическим институтам и правам человека (БДИПЧ), Женевский центр по управлению сектором безопасности (ДКВС), 2021. 363 с. (дата звернення: 20.12.2024).

146. Прищак М. Д., Мацко Л. А. Психологія Ч. I : навчальний посібник для студентів заочної форми навчання. Вінниця: ВНТУ, 2013. 98 с.

147. Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: Закон України від 9 жовтня 2024 року № 4012-IX. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4012-20#n10> (дата звернення: 20.12.2024).

148. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 07 грудня 2017 р. № 2229-VIII. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2229-19#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

149. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення: Закон України від 06 грудня 2019 р. № 361-IX. *Верховна Рада України* URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

150. Про запобігання корупції: Закон України від 14 жовтня 2014 р. № 1700-VII. *Верховна Рада України* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4#w1_38 (дата звернення: 20.12.2024).

151. Про охоронну діяльність: Закон України від 22 березня 2012 року № 4616-VI. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4616-17?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4%D1%96#w1_1 (дата звернення: 20.12.2024).

152. Про правотворчу діяльність: Закон України від 24 серпня 2023 року № 3354-IX. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3354-IX#n314> (дата звернення: 20.12.2024).

153. Про Стратегію розвитку системи правосуддя та конституційного судочинства на 2021-2023 роки: Указ від 11.06.2021 р. № 231/2021. *Президент України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/231/2021#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

154. Проект Кримінального кодексу України (станом на 02. 04. 2025 року) URL: <https://newcriminalcode.org.ua/upload/media/2024/02/26/kontrolnyj-tekst-proyektu-kk-25-02-2024.pdf>. (Дата звернення – 02.04.2025).

155. Про Національну поліцію: Закон України № 02 липня 2015 р. № 580-VIII р. *Верховна Рада України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19?find=1&text=%D0%BF%D1%80%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%B4#w1_8 (дата звернення: 20.12.2024).

156. Про порядок обліку фактів звернення та доставлення до закладів охорони здоров'я осіб у зв'язку із заподіянням їм тілесних ушкоджень кримінального характеру та інформування про такі випадки органів і підрозділів поліції: Наказ від 28 липня 2016 р. № 1051/29181. *Міністерство внутрішніх справ України, Міністерство охорони здоров'я України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1051-16#Text> (дата звернення: 20.12.2024).

157. Профілактика злочинів: Підручник. Київ: Атіка, 2010. 967 с.

158. Разгильдиев Б. Т. Уголовно-правовые проблемы прикосновенности к преступлению. Саратов: Изд-во Саратов. ун-та, 1981. 111 с.

159. Рарог А. И. Общая теория вины в уголовном праве.: учеб. Пособие. Москва : ВЮЗИ, 1980. 91 с.

160. Рарог А. И. Вина и квалификация преступлений: учеб. Пособие. Москва : ВЮЗИ, 1982. 63 с.

161. Резнік Я. А. Змова у кримінальному праві України. Дис. на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» (08 – Право). Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, Київ, 2021. 231 с.

162. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17 липня 1998 р. *Організація Об'єднаних Націй*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_588 (дата звернення: 20.12.2024)

163. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: В 2 т. М.: Педагогика, 1989. Т.2. 328 с.
164. Руководящие начала по уголовному праву Российской Социалистической Федеративной Республики: циркуляр от 4 августа 1920 р. / Сборник узаконений Украинской социалистической советской республики, 1920. № 22, Ст. 438. (дата звернення: 20.12.2024)
165. Рубашченко М. А. Про співвідношення посягання на територіальну цілісність і недоторканність України (ст. 110 КК) і фінансування дій, учинених з метою зміни меж території або державного кордону України (ст. 110-2 КК). Застосування норм міжнародного гуманітарного, національного кримінального та процесуального права в ході проведення антитерористичної операції на Сході України: матеріали між-кафедрального «круглого столу», 12 лютого 2015/редкол.: О.І. Перепелиця, С. Є. Кучерина та ін. Харків. 2015. 132 с.
С. 87-91. URL: https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/13027/1/Rubashchenko_87-91.pdf
166. Савченко А. В. Мотив і мотивація злочину. Київ: Атіка, 2002. 144 с.
167. Сенаторов М. В. Потерпілий від злочину в кримінальному праві. Харків: Право. 2006. 208 с.
168. Сергєєнкова О. П., Столярчук О. А., Коханова О. П., Пасєка О. В. Загальна психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
169. Середа В. В., Серкевич І. Р. Тероризм: кримінологічна детермінація і кримінально-правова протидія. Львів: ЛьвДУВС, 2016. 188 с.
170. Серкевич І. Р. Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Львів, 2015. 215 с.
171. Словник української мови: [в 11 т.] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970 –1980. Т. 6: П-Поїти. 1975. 832 с.

172. Словник української мови: [в 11 т.] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 7: Поїхати-Приробляти. 1976. 723 с.
173. Словник української мови: [в 11 т.] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 8: Природа-Ряхтливий. 1977. 927 с.
174. Словник української мови: [в 11 т.] / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ: Наук. думка, 1970 – 1980. Т. 9: С. 1978. 916 с.
175. Смирнов В.Г. Понятие прикосновенности по советскому уголовному праву: Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1957. 129 с.
176. Смушак О. М. Відповідальність за потурання злочину, та його попереджувальний вплив на злочинність. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2013. Вип. 33. С. 274-281. URL: <https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/829050.pdf>.
177. Смушак О. М. Кримінально-правова політика в сфері відповідальності за причетність до злочину : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харків: Харк. нац. ун-т внутр. справ. 2016. 16 с.
178. Солдатенко А. А. Відмежування причетності до злочину від співучасті. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 4. С. 273-277.
179. Стамбульська конвенція – потужний інструмент подолання насильства за гендерною ознакою. Посібник для парламентарів до Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Рада Європи, листопад 2019 р. URL: <https://assembly.coe.int/LifeRay/EGA/WomenFFViolence/2022/2022-HandbookIstanbulConvention-UA.pdf> (дата звернення: 20.12.2024).
180. Старко О. Л. Емоційний стан особи: окремі кримінально-правові аспекти. *Порівняльно-аналітичне право*. 2020. № 3. С. 133 – 140.

181. Стрельцов Є. Л. Суб'єктивна сторона злочину. *Вісник Асоціації кримінального права України*. 2013. № 1. С. 161–168.
182. Сухонос В. В. Кримінальне право України. Загальна частина : підручник. Суми : Університетська книга, 2016. 375 с.
183. Сухонос В. В. Склад злочину: закон, теорія та практика. Суми: Унів. кн., 2018. 200 с.
184. Таганцев Н. С. Уголовное уложение /Н. С. Таганцев. СПб.: Издание Н. С. Таганцева. 1904. 1125 с.
185. Таран Н. Г. Суб'єкт злочину у кримінальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2019. 226 с.
186. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві. Харків: Право, 2016. 256 с.
187. Тельнов П. Ф. Ответственность за соучастие в преступлении. М., 1974. 207 с.
188. Тимейко Г.В. Общее учение об объективной стороне преступления. Ростов-на-Дону, 1972. 219 с.
189. Тихий В. П. Проблеми вини у злочинах проти суспільної безпеки. *Вісник Академії правових наук України*. 1996р. №5. С. 153-160.
190. Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики : Словник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. 416 с.
191. Трубников В. М. Новый взгляд на объект преступления. *Право і Безпека*. 2002. № 1. С. 81-88.
192. Тугарова О. К. Фактові зв'язки як основа формування непрямих доказів у кримінальному провадженні. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 8. С. 359 -362.
193. Туляков В. А. Виктимологические проблемы применения нового Уголовного Кодекса Украины. *Новий Кримінальний кодекс України : питання застосування і вивчення*. Київ-Харків, 2002. С. 234 - 238.

194. Тютюгин В. К вопросу об имплементации норм международного уголовного и гуманитарного права в уголовное законодательство Украины. Римський статут Міжнародного кримінального суду: проблеми імплементації до національного законодавства України : матеріали дискус. панелі IV Харків. міжнар. юрид. форуму / редкол. В.Я. Тацій (гол. ред.), Ю.В. Баулін, М. В. Шепітько та ін. Харків : Право, 2021. 184 с. С. 148-153.

195. Тютюгін В. І., Суходубова І. В. Питання стабільності кримінального законодавства України в роботах академіка В. Я. Тація та їх вирішення у чинному кримінальному законодавстві. *Наукова спадщина професора В.Я. Тація і актуальні проблеми кримінального права: матеріали всеукр. наук.-практ. конф., що відбулася 21 січ. 2025 р.* / [редкол. Ю. А. Пономаренко (голова) та ін.]. Харків: Право. 2025. 458 с. С. 86-99.

196. Уголовное право УССР. Часть Общая: под ред. В.В. Сташиса, А.Ш. Якупова. Київ: Вища школа, 1984. 384 с.

197. Уголовный кодекс УССР, утвержденный ВУЦИК 23 августа 1922 г. (с измен. и дополне ниями по 1 июня 1924 г. и с алфав. указат.) 6-е офиц. издание. Харьков: Юридическое издание Наркомюста УССР, 1924. 104 с. (дата звернення: 20.12.2024).

198. Угрехелидзе М. Г. Проблема неосторожной вины в уголовном праве Тбилиси: Мецниереба, 1976. 132 с.

199. Українське кримінальне право. Загальна частина : підручник / за ред. В. О. Навроцького. Київ: Юрінком Інтер, 2013. 712 с.

200. Устименко В. В. Специальный субъект преступления (понятие и виды): Учеб.пособие, Харьков: Юрщ. ин-т, 1966. 58 с.

201. Фесенко Є. В. Врахування формули «об'єкт-цінності» при кваліфікації злочину та реформуванні кримінального законодавства. *Основні напрями розвитку кримінального права та шляхи вдосконалення законодавства України про кримінальну відповідальність* : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. 11-12 жовт. 2012 р. / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім.

Ярослава Мудрого", НДІ вивч. пробл. злочинності ім. В. В. Сташиса, Нац. акад. прав. наук України, ВГО «Асоц. кримін. Права». Харьков: Право, 2012. С. 94 – 97.

202. Фесенко Є. В. Злочини проти здоров'я населення та системи заходів з його охорони. Київ: Атіка, 2004. 279 с.

203. Філософський енциклопедичний словник/В.І. Шинкарук. Київ: Абрис. 2002. 744 с.

204. Фільчакова Ю. І. Поняття потурання за кримінальним правом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 502–504.

205. Фільчакова Ю.І. Потурання як форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 1. С. 148 – 153.

206. . Фільчакова Ю. І. Щодо співвідношення понять «сприяння» та «потурання» кримінальному правопорушенню у кримінальному праві України. *Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (31 березня 2023 року)*. Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. 433 с. С. 319 – 323.

207. Фільчакова Ю. І. Особливості кримінальної відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню у зарубіжному праві. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 6 (66). С. 161 – 166.

208. Фільчакова Ю. І. Особливості правового регулювання у країнах європейського союзу кримінальної відповідальності військових командирів за воєнні злочини, вчиненні підлеглими. *Кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту: європейські стандарти і українські реалії Європеїзація кримінального права України: матеріали міжнар. наук. конф., що відбулася 19 груд. 2024 р.* / [редкол.: Ю. А. Пономаренко (голова) та ін.]; Коміс. з питань прав. реформи при Президентові України [та ін.]. Харків: Право, 2025. 426 с. С. 326 – 329.

209. Фріс П. Л. Кримінальне право України. Загальна частина: підручник. Одеса: Фенікс. 2018. 394 с.
210. Хавронюк М. Деякі проблеми встановлення вини. *Підприємництво, господарство і право*. 2003. 2. С. 79 – 86.
211. Хилюк С. В. Кваліфікація заздалегідь не обіцяного сприяння учасникам злочинних організацій. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2012. № 1. С. 20-28. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvdv_s_2012_1_5
212. Хохлова І. В., Шем'яков О. П. Кримінальне право України (Загальне частина): Навчальний посібник. Київ: ЦНЛ 2006. 272с.
213. Хрустовський А. А., Прищак М. Д. Вплив емоційних станів на психологічне здоров'я та благополуччя людини. *Матеріали ЛІІ науково-технічної конференції підрозділів Вінницького національного технічного університету (НТКП ВНТУ–2023)*: збірник доповідей. Вінниця : ВНТУ, 2023. 3076 с. С. 2988 – 2992. (дата звернення: 20.12.2024)
214. Цибулін Т. Г. Кримінальна відповідальність за пособництво у вчиненні злочину. Дис. ...канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.08-кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київський університет права Київ, 2016. 209 с.
215. Чорней С. В. Осудність як передумова винності та кримінальної відповідальності. *Часопис Київського університету права. Кримінальне право та кримінологія*. 2015. №1 С. 274-279.
216. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
217. Шепітько М. В. Кримінально-правовий підхід до розуміння поняття правосуддя. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2015. №3 (82). С. 126–133.

218. Шепітько М. В. Формування кримінально-правової політики в сфері протидії ворожій пропаганді під час війни. *Вісник Національної академії правових наук*. 2024. Вип. 1. С. 234-244.
219. Шнейдер М. А. Соучастие в преступлении по советскому уголовному праву. Москва, 1958. 97 с.
220. Щерба С. П. Філософія. Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2004. 216 с.
221. Шрамко С.С., Калініна А.В. Victimologicae praeventionis конфліктогенним ситуаціям у контексті перехідного правосуддя в Україні. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2024 Серія ПРАВО. Випуск 85: частина 3. С. 352-357.
222. Якушин В. А. Ошибка и ее уголовно-правовое значение. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 1988. 126 с.
223. Ярмиш Н. М. Пасивний характер бездіяльності як одна з ознак об'єктивної сторони злочину. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2000. № 12(1). С. 77-80.
224. Act on criminal responsibility for genocide, crimes against humanity and war crimes. 28 May 2014. Riksdag (the Swedish Parliament). URL: https://www.government.se/contentassets/6e0e65c994124235a39387e2dcf5ad48/2014_406-act-on-criminal-responsibility-for-genocide-crimes-against-humanity-and-war-crimes-.pdf (дата звернення: 20.12.2024).
225. Affaire Vera Fernández-Huidobro c. Espagne (Requête no 74181/01) 6 janvier 2010. *The European Court of Human Rights*. URL: <https://hudoc.echr.coe.int/eng#%7B%22itemid%22%3A%5B%22001-96605%22%5D%7D>
226. Application of Yamashita, 327 US 1, United States Supreme Court, 4 February 1946. URL: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/327/1/> (дата звернення: 20.12.2024).
227. Brottsbalk. Lag № 1962:700. 21. 12. 1962. Justitiedepartementet L5. URL: <https://www.riksdagen.se/sv/dokument-lagar/dokument/svensk->

forfattningssamling/brottsbalk-1962700_sfs-1962-700 (дата звернення: 20.12.2024).

228. Case of Chernega and others v. Ukraine. (Application №74768/10). Judgment: 18 June 2019 Final 18 September 2019. The European Court of Human Rights. URL:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:\[%2274768/10%22\],%22itemid%22:\[%22001-193877%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22appno%22:[%2274768/10%22],%22itemid%22:[%22001-193877%22]}) (дата звернення: 20.12.2024).

229. Case of Deweer v. Belgium: Judgment (Application no. 6903/75) 27 February 1980. The European Court of Human Rights. URL:

[https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-57469%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-57469%22]}) (дата звернення: 20.12.2024).

230. Case of Eremia v. the Republic of Moldova. *The European Court of Human Rights*. 28 серпня 2013. URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-119968%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-119968%22]}) (дата звернення: 20.12.2024).

231. Code pénal (France): 22 juillet 1992. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/section_lc/LEGITEXT000006070719/LEGISCTA000006089684/#LEGISCTA000006089684 (дата звернення: 20.12.2024).

232. Código Penal: Ley Orgánica 10/1995, de 23 de noviembre. URL: <https://www.boe.es/eli/es/lo/1995/11/23/10/con> (дата звернення: 20.12.2024).

233. German War Trials: Judgment in the Case of Emil Muller. *The American Journal of International Law*. Vol. 16, No. 4 (Oct., 1922), pp. 684-696. URL:

file:///C:/Users/0EF3~1/AppData/Local/Temp/MicrosoftEdgeDownloads/ef00ac3c-f05d-41c5-86c9-66847a982129/ME_DE_JN_0482.pdf (дата звернення: 20.12.2024).

234. International Crimes Act. Act of 19 June 2003. URL: https://documents.law.yale.edu/sites/default/files/netherlands_-_international_crimes_act_english_.pdf (дата звернення: 20.12.2024).

235. Kazenski zakonik: Zakon 20.05.2008 № 63/94. Državni zbor RS. URL: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO5050> (дата звернення: 20.12.2024).

236. Kodeks karny. Dz.U. 1997 Nr 88 poz. 553 Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/download.xsp/WDU19970880553/U/D19970553Lj.pdf> (дата звернення: 20.12.2024).

237. Korotiuk Oksana, Bogdanov Roman, Filchakova Yuliia, Zaporozhets Anastasia, Yesaulenko Pavlo, Ablamska Victoria. The category of violence in the theory of criminal law: the need for rethinking in legal doctrine and law enforcement. *Revista Juridica*. 2024. Vol. 1, no. 77. P.823-834.

238. Lietuvos Respublikos baudžiamasis kodeksas. 2000 m. rugsėjo 26 d. Nr. VIII-1968. Lietuvos Respublikos Seimas. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.111555/asr> (дата звернення: 20.12.2024).

239. Loi du 2 août 1947 sur la répression des crimes de guerre. Mémorial du Grand-Duché de Luxembourg. Lundi, le 11 août 1947. № 38. URL: <https://legilux.public.lu/filestore/eli/etat/leg/memorial/1947/a38/fr/pdf/eli-etat-leg-memorial-1947-a38-fr-pdf.pdf> (дата звернення: 20.12.2024).

240. Lov om straff (straffeloven): Lov 20 mai 2005. Justis- og beredskapsdepartementet Norge. URL: <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2005-05-20-28> (дата звернення: 20.12.2024).

241. Наказателен кодекс В сила от 01.05.1968 г. Обн. ДВ. бр. 26 от 2 Април 1968г. URL: <https://justice.government.bg/home/normdoc/1589654529> (дата звернення: 20.12.2024)

242. Ordonnance du 28 août 1944 relative à la répression des crimes de guerre. Le gouvernement provisoire de la République française. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/LEGITEXT000006070700#:~:text=Lorsqu'>

un%20subordonn%C3%A9%20est%20poursuivi,agissements%20criminels%20de
%20leurs%20subordonn%C3%A9s. (дата звернення: 20.12.2024).

243. Panov M. I. Object of criminal offence: Modern interpretations. Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Харків : Право, 2021. 2021. Т. 28. № 4. С. 262-269.

244. Recommendation Rec(2002)5 of the Committee of Ministers to member states on the protection of women against violence. *Council of Europe. Committee of Ministers*. URL: https://search.coe.int/cm#_ftn1 (дата звернення: 20.12.2024).

245. Rikoslaki ks. L 39/1889 s. 101. *Oikeusministeriö*. URL: <https://www.finlex.fi/fi/laki/smur/1889/18890039001> (дата звернення: 20.12.2024).

246. Shepitko V., Shepitko M. Fixation of Evidentiary Information on the War Crimes, Committed in Ukraine. *Archives of Criminology and Forensic Science*. 2023. (7), P. 51-60.

247. Shepitko M. The Way to Justice Restoration in Counteraction to the Crime of Aggression. *Forensic Herald*. 2024. Vol. 41 (No 1). P. 6-18.

248. Statute of the International Tribunal for Rwanda. Resolution № 955 (1994). *Security Council*. URL: <https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n95/140/97/pdf/n9514097.pdf?token=qAi4k1T1nwbQr39ofW&fe=true> (дата звернення: 20.12.2024)

249. Strafgesetzbuch (StGB) : 15.05.1871 // Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz. Bundesamt für Justiz. Datum der Aktualisierung: vom 4. Dezember 2022. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/stgb/> (дата звернення: 20.12.2024).

250. Strafgesetzbuch (StGB) : Bundesgesetz vom 23. Jänner 1974 über die mit gerichtlicher Strafe bedrohten Handlungen // Rechtsinformationssystem des Bundes (RIS). Datum der Aktualisierung. URL: <https://www.jusline.at/gesetz/stgb/paragraf/34> (дата звернення: 20.12.2024).

251. Swiss Criminal Code of 21 December 1937 (Status as of 1 January 2023) URL: https://www.fedlex.admin.ch/eli/cc/54/757_781_799/en (дата звернення: 20.12.2024).

252. Trestní zákoník: Zákon ze dne 8. ledna 2009. Parlament České republiky. URL: <https://www.kurzy.cz/zakony/40-2009-trestni-zakonik/> (дата звернення: 20.12.2024).

253. Trestný Zákon: Zákon z 20. mája 2005. Národná rada Slovenskej republiky. URL: <https://www.zakonypreludi.sk/zz/2005-300> (дата звернення: 20.12.2024).

254. Updated Statute of the international criminal tribunal for the former Yugoslavia. Adopted 25 may 1993 by Resolution № 827. URL: https://www.icty.org/x/file/Legal%20Library/Statute/statute_sept09_en.pdf (дата звернення: 20.12.2024).

255. Völkerstrafgesetzbuch (VStGB). 26.06.2002 vom Bundestag beschlossen. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/vstgb/BJNR225410002.html> (дата звернення: 20.12.2024).

256. Wetboek van Strafrecht URL: https://wetten.overheid.nl/BWBR0001854/2023-01-01/#BoekEerste_TiteldeelIIa_Artikel44a (дата звернення: 20.12.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
ТА ВІДОМОСТІ ПРО АПРОБАЦІЮ РЕЗУЛЬТАТІВ ДИСЕРТАЦІЇ***Наукові праці, які відображають основні результати дисертації:***

1. Фільчакова Ю. І. Поняття потурання за кримінальним правом України. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 6. С. 502–504.
2. Фільчакова Ю.І. Потурання як форма сприяння вчиненню кримінального правопорушення. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки*. 2023. Том 34 (73) № 1. С. 148 – 153
3. Korotiuk Oksana, Bogdanov Roman, Filchakova Yuliia, Zaporozhets Anastasia, Yesaulenko Pavlo, Ablamska Victoria. The category of violence in the theory of criminal law: the need for rethinking in legal doctrine and law enforcement. *Revista Juridica*. 2024. Vol. 1, no. 77. P.823-834.

Наукові праці, які відображають апробацію матеріалів дисертації:

1. Фільчакова Ю. І. Щодо співвідношення понять «сприяння» та «потурання» кримінальному правопорушенню у кримінальному праві України. *Сучасний стан кримінально-правового забезпечення в Україні: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції* (м. Ірпінь, 31 березня 2023 року). Ірпінь: Державний податковий університет, 2023. С. 319 – 323.
2. Фільчакова Ю. І. Особливості правового регулювання у країнах європейського союзу кримінальної відповідальності військових командирів за воєнні злочини, вчиненні підлеглими. *Кримінальна відповідальність за втягнення у вчинення терористичного акту: європейські стандарти і українські реалії Європеїзація кримінального права України* : матеріали

міжнар. наук. конф. (м. Харків, 19 груд. 2024 р.). Харків: Право, 2025. С. 326 – 329.

Наукові праці, які додатково відображають результати дисертації:

1. Фільчакова Ю. І. Особливості кримінальної відповідальності за потурання кримінальному правопорушенню у зарубіжному праві. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2024. № 6 (66). С. 161 – 166.